

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDI- STRIKTSPROGRAM 2007-2013

Akserapport – Akse 3 & 4

NaturErhvervstyrelsen

19. december 2016

EPINION

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Slutevaluering af det danske landdistriktsprogram 2007-2013

Rapport for Akse 3 og 4

Epinion A/S, Orbicon A/S og Center for Landdistriktsforskning

Projektleder : Heidi Skov Andersen

Evaluator : Anne-Mette Hjalager

INDHOLDSFORTEGNELSE

INDLEDNING	7
1. EVALUERING AF ORDNINGEN ATTRAKTIVE LEVEVILKÅR	8
1.1 FAKTA OM STØTTEORDNING ATTRAKTIVE LEVEVILKÅR	8
1.2 EVALUERINGSSPØRGSMÅL OG -METODE FOR ORDNINGEN ATTRAKTIVE LEVEVILKÅR	9
1.3 Økonomiske nøgletal for gennemførelsen	10
1.4 Ansøgerne	12
1.5 Kendetegn ved projekterne	13
1.6 Ordningens relevans	19
1.7 Effekter og målopfyldelse	23
1.7.1 Indledning	23
1.7.2 Målopfyldelse og effekter af basale servicefaciliteter	24
1.7.3 Målopfyldelse og effekter ved fornyelse af landsbyer	27
1.7.4 Målopfyldelse og effekter ved projekter om natur- og kulturarv	28
1.7.5 Målopfyldelse og effekter ved virksomhedsrettede projekter - mikrovirksomheder og diversificeringer	30
1.7.6 Målopfyldelse og effekter ved projekter om kompetenceudvikling og informationskampagner	31
1.7.7 Effekter for lokal synergi og sammenhængskraft af ordningen Attraktive Levevilkår	33
1.7.8 Innovationspotentiallet i projekterne	35
1.8 ORDNINGENS EFFEKTIVITET	36
1.8.1 Indledning	36
1.8.2 Målopfyldelse og dødvægt	37
1.8.3 Projekternes størrelse og tidsmæssige gennemførelse	39
1.9 processerne med ansøgning og gennemførelse	39
1.9.1 Indledning	39
1.9.2 Ansøgningsprocessen	40

1.9.3	Implementering og projektafslutning	42
1.9.4	Projektrejse	44
1.10	Evalueringsskonklusioner for Attraktive levevilkår	45
1.10.1	Indledning	45
1.10.2	Styrker ved Attraktive Levevilkår	46
1.10.3	Svagheder ved ordningen	47
2.	EVALUERING AF ORDNING NYE ARBEJDSPLADSER	48
2.1	FAKTA OM STØTTEORDNING Nye arbejdspladser	48
2.2	EVALUERINGSSPØRGSMÅL OG -METODE FOR ORDNINGEN Nye arbejdspladser	49
2.3	Økonomiske nøgletal for gennemførelsen	50
2.4	Ansøgerne	53
2.5	Kendetegn ved projekterne	55
2.6	Ordningens relevans	62
2.7	Effekter	67
2.7.1	Indledning	67
2.7.2	Beskæftigelseseffekter	67
2.7.3	Andre jobrelaterede sammenhænge og effekter	77
2.7.4	Effekter for omsætning og indtjening	81
2.7.5	Effekter for turismeudviklingen	83
2.7.6	Effekter for bosætning	85
2.7.7	Effekter i form af erhvervsmæssig fornyelse	86
2.7.8	Effekter i form lokal sammenhængskraft	87
2.7.9	Effekter i form af kompetenceudvikling	89
2.8	ordningens Effektivitet	90
2.8.1	Indledning	90
2.8.2	Dødvægt	90
2.8.3	Projekternes størrelse og tidsmæssige gennemførelse	92
2.9	processerne med ansøgning og gennemførelse	93
2.9.1	Indledning	93

2.9.2	Ansøgningsprocessen	93
2.9.3	Implementering og projektafslutning	96
2.9.4	Projektrejse	98
2.10	Evalueringskonklusioner for Nye arbejdspladser	99
2.10.1	Indledning	99
2.10.2	Styrker ved Nye Arbejdspladser	100
2.10.3	Svagheder	101
3.	EVALUERING AF ORDNINGEN BØRN OG UNGE	102
3.1.	FAKTA OM ORDNINGEN Børn og Unge	102
3.2.	EVALUERINGSSPØRGSMÅL OG -METODE FOR ORDNINGEN Børn og Unge	103
3.3.	Økonomiske nøgletal for gennemførelsen	104
3.4.	Ansøgerne	106
3.5.	Kendetegn ved projekterne	107
3.6.	Ordningens relevans	108
3.7.	Effekter	111
3.7.1.	Indledning	111
3.7.2.	Antal børn og unge	111
3.7.3.	Effekter for livskvaliteten i landdistrikterne	112
3.7.4.	Projekternes nyhedsværdi	114
3.7.5.	Effekter for lokalområdernes sammenhængskraft	115
3.8.	ordningens Effektivitet	115
3.8.1.	Indledning	115
3.8.2.	Målopfyldelse og dødvægt	116
3.8.3.	Projekternes størrelse og tidsmæssige gennemførelse	116
3.9.	processerne med ansøgning og gennemførelse	118
3.9.1.	Indledning	118
3.9.2.	Ansøgningsprocessen	118
3.9.3.	Implementering og projektafslutning	119
3.10.	Evalueringskonklusioner for Børn og Unge	121

3.10.1. Indledning	121
3.10.2. Styrker ved Ordning Børn og Unge	121
3.10.3. Svagheder	121
4. EVALUERING AF LEADER-AKSEN – AKSE 4	123
4.1 FAKTA OM LEADER-aksen	123
4.2 EVALUERINGSSPØRGSMÅL OG -METODE FOR LEADER-aksen	124
4.3 Økonomiske nøgletal for gennemførelsen	125
4.4 Ansøgerne	126
4.5 Kendetegn ved Lag'ernes drift	126
4.6 Kendetegn ved samarbejdsprojekterne	130
4.7 LEADERAKSENS relevans	132
4.7.1 Relevansen af programmets ordninger og foranstaltninger	132
4.7.2 Relevansen af set-up'et med Netværkscenter og LAG'er	135
4.8 Effekter	136
4.8.1 Indledning	136
4.8.2 Effekter for projektmobiliseringen	137
4.8.3 Samarbejdseffekter i lokalområdet	139
4.8.4 Samarbejdseffekter uden for lokalområdet	141
4.9 LEADERaksens Effektivitet	142
4.9.1 Målopfyldeelse	142
4.9.2 Dødvægt	143
4.10 samarbejdet mellem LAG'erne og Netværkscentret	146
4.10.1 Netværkscenter og LAG'er	146
4.10.2 LAG'ernes udfordringer i samspillet mellem projekter og system	148
4.11 Evalueringskonklusioner for LEADERAKSEN	150
4.11.1 Styrker ved LEADERAKSEN	150
4.11.2 Svagheder ved LEADER-AKSEN	151
5. REFERENCER	152
5.1. BILAG Referencer for leader	152

5.2	Referencer for attraktive levevilkår	152
5.3	Referencer for Nye arbejdspladser	153
5.4	Referencer for børn og unge	154

INDLEDNING

Denne rapport beskriver slutevalueringen af først akse 3 og derefter akse 4 i det danske landdistriktsprogram 2007-2013.

Programmets akse 3 sigtede mod bredt og bæredygtigt at øge beskæftigelsen og at fremme attraktive levevilkår i landdistrikterne, og den åbner op for mange forskellige former for initiativer. Aksen gennemførtes således under to hovedordninger "Nye arbejdspladser" og "Attraktive levevilkår", som hver for sig rummer en lang række indsatsområder. Endvidere gennemførtes en indsats særligt rettet mod børn og unge, men denne ordning blev lukket med udgangen af 2011. Akse 4 repræsenterer implementeringssystemet for akse 3.

Udviklingen i landdistrikterne i perioden frem til igangsætningen af dette landdistriktsprogram i 2007 var præget af demografiske og erhvervsmæssig stagnation. Det betød udfordringer for befolkningen. Det er især beskæftigelsesmulighederne, som er væsentlige for en stabilisering af vilkårene, og derfor var der stor fokus på skabelse og fastholdelse af jobs. Men udviklingen på landet er også afhængig af andre faktorer, herunder serviceforsyning og tilstedeværelsen af aktive og levende lokale foreninger og attraktive lokalmiljøer. Derfor var programmet 2007-2013 i bred forstand åbent over for at stimulere initiativer, som gav mening og sammenhæng i lokalområderne.

Gennemførelsen skete i høj grad på initiativ af beboere, virksomheder og organisationer i lokalområderne, og hovedparten af aktiviteterne blev planlagt, prioriteret og forankret for efter LEADER-metoden af de Lokale Aktionsgrupper, LAG'erne. Hermed sigtedes der mod en høj grad af indflydelse på udmøntningen af programmet i de enkelte lokalsamfund, men også på den bedst mulige udnyttelse af de specifikke lokale udviklingsforudsætninger, ressourcer og ideer.

Denne rapport gennemgår først indsætterne under ordningen "Attraktive levevilkår" (afsnit 1), derefter "Nye arbejdspladser" (afsnit 2) og "Foranstaltninger for børn og unge" (afsnit 3). Herefter fremgår LEADER-aksen (afsnit 4). I alle disse afsnit indgår en beskrivelse af ordningens formål og interventionslogik, gennemførelse, proces og effekter. Der indgår konkluderende afsnit med styrker og udfordringer i ordningerne.

1. EVALUERING AF ORDNINGEN ATTRAKTIVE LEVEVILKÅR

1.1 FAKTA OM STØTTEORDNING ATTRAKTIVE LEVEVILKÅR

FORMÅL	Ordningen Attraktive levevilkår har til formål at bidrage til, at borgerne i landdistrikterne har adgang til en række konkrete og basale servicefaciliteter, fritids- og kulturtilbud mv. for at skabe attraktive levevilkår og sikre fortsat bosætning i landdistrikterne.
MÅLGRUPPE	Organisationer, myndigheder, virksomheder, foreninger og privatpersoner.
INTERVENTIONSLOGIK	<i>Projekter, som er i overensstemmelse med lokale udviklingsstrategier gennemføres af professionelle eller frivillige aktører i landdistrikterne (outputs) → forbedre basale servicefaciliteter, sikrer natur og kulturarv, fornyer landsbyer, skabe fritidsaktiviteter (resultat) → sikre attraktive levevilkår og fortsat bosætning i landdistrikterne (virkning)</i>
INDSATSOMRÅDER	<ol style="list-style-type: none"> 1. Basale servicefaciliteter 2. Fornyelse i landsbyer 3. Natur og kulturarv 4. Diversificering 5. Mikrovirksomheder 6. Kompetenceudvikling og informationskampagner <p>Inden for hver af disse indsatsområder findes en række underkategorier.</p>
JUSTERINGER SIDEN MIDT-VEJSEVALUERING	Ingen væsentlige
REGLSÆT	Attraktive levevilkår beror på bekendtgørelse nr. 255 af 1. marts 2009 om attraktive levevilkår i landdistrikter, lov nr. 316 af 31. marts 2007 om udvikling af landdistrikterne (landdistriktsloven) og Rådets Forordning (EF) nr. 1698/2005 af 20. september 2005 om støtte til udvikling af landdistrikterne fra Den Europæiske Landbrugsfond for Udvikling af Landdistrikterne (ELFUL).

Der kan ansøges om op til 50 % medfinansiering for et almennyttigt projekt eller kompetenceudviklingsprojekt. Andre projekter kan støttes med op til 50 % støtte under en række betingelser om konkurrenceforvridning.

1.2 EVALUERINGSSPØRGSMÅL OG -METODE FOR ORDNINGEN AT-TRAKTIVE LEVEVILÅR

Evalueringsspørgsmålene er organiseret under de fire hovedgrupper:

- Relevans, hvor der ses på sammenhænge mellem vigtige problemstillinger i lokalområderne og tilskudsmodtagernes behov
- Output og resultater, som redegør for, hvorledes aktørerne i landdistrikterne har efterspurgt midler fra ordningen og til hvilke projektyper
- Effekter og målopfyldelse, hvor ordningens implementering sammenholdes med dens overordnede målsætninger
- Effektivitet, hvor man ser på sammenhængene mellem output, effekt og ressourceforbrug.

Der henvises til Bilag 2 i den tværgående rapport for en mere detaljeret oversigt over evalueringsspørgsmålene.

Der er i evalueringen af denne ordning anvendt flere forskellige og hinanden supplerende metoder, og den ligger i forlængelse af metodevalget i midtvejsevalueringen:

- Interview med ordningsansvarlige for attraktive levevilkår
- Desk research af bekendtgørelser, ansøgningsskemaer, vejledninger, lokale udviklingsstrategier mm.
- Sagsgennemgang af 30 tilfældigt udvalgte projekter og interview med 12 tilskudsmodtagere.
- Kvantitativ spørgeskemaundersøgelse til et tilfældigt udvalg af tilskudsmodtagere, i alt 338 gennemførte besvarelser
- 10 kvalitative interview med udvalgte sagkyndige og repræsentanter
- Udarbejdelse af 3-4 casestudier med henblik på projektrejse.

Evalueringsspørgsmål og spørgeskemaer er drøftet med ordningsansvarlige i NaturErhvervstyrelsen og Erhvervsstyrelsen og med faglige sparringspartnere ved Center for Landdistriktsforskning ved Syddansk Universitet.

Tabel 1.1: Input og output fra gennemførte spørgeskemaundersøgelser for Attraktive levevilkår

Antal unikke numre (dubletter fratrukket)	Antal besvarede skemaer	Svarprocent	Statistisk usikkerhed, %
1.589	338	22 %	4,7 %

I metodebilaget til den tværgående evaluering (bilag 1) findes en læsevejledning for, hvordan den statistiske usikkerhed skal forstås.

1.3 ØKONOMISKE NØGLETAL FOR GENNEMFØRELSEN

I programperioden 2007 til 2013 er der givet 3057 tilsagn under ordningen "Attraktive levevilkår". Af disse er 470 igen annulleret. I startåret 2007 blev der ikke givet tilsagn, men herefter har der været en stabil tilsagnskadence med godt 500 tilsagn per år. Antallet af annulleringer har været mellem 67 og 87 per år. Annulleringerne finder sted på grund af, at tilsagnsmottagerne af forskellige årsager alligevel ikke ønsker at benytte deres tilsagn, eller at tidsfristen for igangsættelse af projektet overskrides.

Ordningen er opdelt i en række indsatsområder (jf. Artikel 52 i forordning (EF) nr. 1698/2005 og §8 i Bekendtgørelse nr. 255/2009, som danner hjemmel for tilsagnsgivningen). Tabel 1.2. viser projekternes samlede tilsagn, de samlede udbetalinger (per januar 2016) og antallet af godkendte projekter. De annullerede projekter indgår ikke i denne opgørelse. Data om tilskudsberettigede udgifter og udgifter afholdt af tilskudsmodtager, har ikke været tilgængelige.

Tabel 1.2. Nøgletal for Attraktive levevilkår

Indsatsområde	Antal		Beløb i mio DKK			
	Tilsagn	Annulleringer	Tilsagn	Bortfald	Udbetaling	Resttilsagn
Basale servicefaciliteter (Artikel 52bi)	2.164	304	457,5	117,8	323,0	16,7
Diversificering (Artikel 52ai)	8	1	1,0	0,1	0,9	-
Fornyelse i landsbyer (Artikel 52bii)	77	11	73,9	31,0	26,4	16,4
Kompetenceudvikling og informationskampagner (Artikel 52c)	53	8	10,0	2,7	7,3	-
Mikrovirksomheder (Artikel 52aii)	112	35	19,2	7,4	11,8	-
Natur og kulturarv (Artikel 52biii)	643	111	231,5	101,0	97,5	33,0
Total	3.057	470	793,1	260,0	466,9	66,2

Kilde: Udtræk fra BTAS

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Tabel 1.2. viser, at der under ordningen især ydes tilskud til basale servicefaciliteter, og til projekter, som vedrører natur- og kulturarv. De virksomhedsrettede projekter under "Mikrovirksomheder" og "Diversificeringer" udgør en relativt lille andel af det samlede tilsagnsomfang. Projekter vedrørende fornyelse i landsbyer er de dyreste, idet det gennemsnitlige tilsagnsbeløb ligger på lidt under 1 million kroner, hvilket kan tilskrives, at projekterne ofte omfatter fysiske anlæg. Natur- og kulturarvsprojekter har et træk på gennemsnitlig 360.000 kroner. De virksomhedsrettede projekter er tilsagnsmæssigt små, dvs. omtrent 150.000 kroner i gennemsnit.

Gennemførelsen kan sammenholdes med forventningerne i programmet. Tabel 1.3. viser, at den samlede anvendelse af midler er lige under det målsatte. Der er forskelle mellem de enkelte ordninger, hvor de tre store ordninger kommer relativt tæt på målsætningen, mens midlerne til kompetenceudvikling og informationskampagner ikke har fundet anvendelse i det estimerede omfang.

Tabel 1.3. Operationel målopfyldelse (antal tilsagn og tilsagnsbeløb)

	Mål 2007-2013:		Realiseret i alt 2007-2013:			Målopfyldelse % af mål:		
	Antal tilsagn	Mio. kr. offentlige investeringer	Antal tilsagn	Tilsagn (mio. kr.)	Tilsagn minus bortfald (mio. kr.)	% af antal tilsagn	% af tilsagn	% af tilsagn minus bortfald
Basale servicefaciliteter (Art.52bi)	1750	372	2.164	457,5	339,7	124%	123%	91%
Fornyelse i landsbyer (Art.52aii)	70	49,5	77	73,9	42,9	110%	149%	87%
Natur og kulturarv (Art.52biii)	155	112,5	643	231,5	130,5	415%	206%	116%
Diversificering på jordbrugsbedrifter til ikke-jordbrugsaktiviteter (Art.52ai)	NA	NA	8	1	0,9	NA	NA	NA
Mikrovirksomheder uden for jordbrugs- og fødevarersektoren (Art.52aii)	NA	NA	112	19,2	11,8	NA	NA	NA
Kompetenceudvikling og informationskampagner (Art.52c)	NA	27,75	53	10	7,3	NA	36%	26%
Samlet for basale servicefaciliteter, fornyelse i landsbyer samt natur- og kulturarv	1.975	534	3.057	793,1	533,1	155%	149%	100%

Kilde: The Danish Rural Development Program 2007-2013, november 2012

NA: Aktiviteter under Artikel 52a(ii) opgøres ikke separat under ordningen attraktive levevilkår

Tabel 1.3. illustrerer også, at der i forbindelse med implementeringen finder en ikke uvæsentlig reduktion og bortfald sted i tilsagnene, primært fordi projekterne ikke realiseres i estimeret omfang.

Årsager hertil er, at nogle omkostninger viser sig ikke at være støtteberettigede, eller at projektansøgere reducerer projektet. Hermed skabes der løbende plads til at imødekomme flere ansøgninger.

Endelig viser Tabel 1.3. at antallet af projekter er højere end forventet i programdokumentet. Der ligger heri, at projekterne gennemsnitligt er mindre end påregnet. Det er især natur- og kulturarvsprojekterne, som tilsyneladende er af mindre økonomisk volumen end forudset.

Med Tabel 1.3. som afsæt kan man konkludere, at der er en god interesse for ordningen Attraktive Levevilkår som helhed, dog ikke overbevisende for indsatsområdet for kompetenceudvikling og informationskampagner. Idet ordningen administreres som bottom-up med LAG-grupperne som indstillingsberettigede, findes der ikke et centraliseret register, som gør afslagsprocenterne op. LAG-kordinatorerne fremhæver, at projekterne løbende drøftes i overensstemmelse med LEADER-metoden og tilrettes og udvikles i en dialog med ansøgerne.

LAG'ernes bevillingspraktik kan ikke gennemses systematisk, idet der har fundet en stor personudskiftning sted, og LAG'ernes afgrænsning er ændret med programperioden 2014-2020. Men erfaringerne, der er gennemgået med LAG-kordinatorer og –bestyrelsesformænd viser, at det generelt i projektperioden ikke har været svært at mobilisere egnede projektforslag til Attraktive Levevilkår. De finder, at der var et stort efterslæb med at renovere og udvikle faciliteter i landsbyerne. Deres observation var også, at der kunne mobiliseres frivillige kræfter til at arbejde med projekterne.

Samlet set fremstår ordningen Attraktive Levevilkår som populær i lokalområderne. Det understøttes klart af forskningen på området, hvor det fremhæves, at der finder idegenerering, konsolidering og mobilisering sted, og at det ikke mindst sætter sig spor i indsatser under Attraktive Levevilkår (Thuesen et al, 2014). En gennemgang af udviklingsstrategier for 2014-2020 for LAG SØM, LAG Midt-Nordvestsjælland og LAG Struer-Holstebro åbenbarer et stort kontingent af projektideer, som matcher indsatsområderne under ordningen, og man har således på ingen måde udtømt mulighederne i perioden 2007-2013.

1.4 ANSØGERNE

Dette afsnit har til formål at dykke ned under overfladen og give en karakteristik af initiativtagerne til projekterne under Attraktive Levevilkår. Ansøgerkredsen til projekterne er organisationer, foreninger, virksomheder, institutioner, myndigheder m.v. Det er en overordentlig bred vifte af ansøgere, og nedenfor illustreres denne bredde.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Eksempler på ansøgere	
Basale servicefaciliteter	Bylderup-Bov Rideklub, Sydsjællands Vandsportscenter, Thorsminde Borgerforening, Virksund Lystbådehavn, Midtjysk Astronomiforening, Falster Seniorklub, Fjaltring Friskole, Marrebæk Bylaug, Fanø Kunstmuseum, Skulptur i Ølgod, Salling Hallen, Jyske Ås Vandrehjem, Tønder Festival Fond, Landbothy, Rebild Kommune, Samsø Plejehjem, Ø-Færgen A/S, Læsø Bio
Fornyelse i landsbyer	Trådsbøl Beboerlaug, Skive Kommune, Foreningen Byfornyelse i Vorgod-Barde, Kvong Sogneforening, Grundejerforeningen Solgårdsvænget, Andst Lokalråd
Natur og kulturarv	Musik- og Teaterhøjskolen, Struer Kommune, Tranekær Slotsmøllelaug, Børnehaven Bakgården, Skarrild Borgerforening, Danmark Naturfond, Glud Museum, Vikingeskibslauget Fyrkat, Fanø Turistbureau, Foreningen Tolne Skovpavallion, Nysted Købstadsjubelæum
Diversificering på jordbrugsbedrifter til ikke-jordbrugsaktiviteter	Knuthenlund Gods
Mikrovirksomheder uden for jordbrugs- og fødevareresektoren	Museet for Religiøs Kunst, Svaneke Købmandshandel, Livsstilshøjskolen, Ponyklub og Bondegårdsferie, Kunsthåndværk på Hærvejen, Bork Havn Fonden, Gymnastikhuset, Kajaksyd
Kompetenceudvikling og informationskampagner	LAG'erne

Det fremgår, at der i landdistrikterne faktisk findes en tætmasket organisering, som er en gunstig platform for ansøgningerne. Der er mange idrætsforeninger, borgerforeninger og kommuner blandt ansøgerne i de tre førstnævnte kategorier, men også mere specialiserede og interessebaserede sammenslutninger af almennyttig karakter. Bevillingsmodtagerne er også enkeltpersoner, fonde og virksomheder.

1.5 KENDETEGN VED PROJEKTERNE

Attraktive Levevilkår er en meget bredt formuleret ordning, og sigtet er da også at gøre det muligt at realisere projekter, som matcher de lokale behov og ressourcer bedst muligt. Derfor er det af evalueringsmæssig betydning at beskrive de typer af projekter, som ordningen stimulerer og hermed opsamle viden om udviklingsbehovene i landdistrikterne med henblik på at vurdere relevans og målretning.

Basale servicefaciliteter

Ved at fremme forsyningen med service er formålet med denne foranstaltning at gøre det mere attraktivt for både borgere og virksomheder at leve almindelige liv i landdistrikterne. Aktiviteterne i ordningen skal også fremme bosætning. Ordningen skal støtte kultur, sports- og fritidsfaciliteter samt IKT-forbedringer, og den kan bidrage til at skabe servicefaciliteter, som også kan benyttes af erhvervslivet.

Der er i alt bevilget 1750 projekter under basale servicefaciliteter. En gennemgang af projekterne viser følgende hovedgrupper af projekter, hvor de førstnævnte er hyppigst forekommende:

- Udendørs idræts- og sportsfaciliteter. Der er blandt andet i høj grad tale om multibaner og andre sportsanlæg, som på en fleksibel måde kan tilgodese behov i forskellige sportsgrene og for forskellige aldersgrupper. Anlæggene er ofte knyttet tæt sammen med skole og idrætshal. Der er også givet støtte til eksempelvis ridebaner, motocrossbaner, scateranlæg, petanquebaner og klatrevægge.
- Indendørs idræts- og sportsfaciliteter. Her ses det, at landsbyerne ønsker at modernisere og opgradere idrætshallen, eksempelvis med bygningsændringer. Der er også projekter, som udvider bredden af idrætsaktiviteter, således at nye behov kan imødekommes, herunder eksempelvis investeringer i fitness-udstyr.
- Samlingslokaler, herunder renovering, udvidelse og nyindretning af forsamlingshuse m.v. Der er også en række projekter, som har til formål at sikre multianvendelige samlingslokaler, som kan være rammen om mange forskellige former for klubaktiviteter for flere aldersgrupper. Der er givet støtte både til bygningsinvesteringer og til inventar. Ordningen har også støttet digitalisering af forsamlingshuse og biografer.
- Udendørs rekreative faciliteter, herunder ses især hyppigt legeområder for børn, faciliteter til kajaksejls og windsurf, renovering af faciliteter ved lystbådehavn, hytter/shelters, friluftscene, motionssti, oplevelsesskov, bålhytte, fiskesø, badebro, sansehave, udendørs fitness, beachvolley m.v.
- Faciliteter og udstyr til begivenheder, som planlægges til at blive en del af en varig begivenhedskultur, herunder festivaler, havne- og byfester, men også aktiviteter i forbindelse med kunst og kultur, der sætter lokalområderne på landkortet og bidrager til at styrke fællesskabet.

EKSEMPEL

Multibanen i Kliplev er tænkt som et samlingspunkt for fritidslivet. Med støtten er etableret en højkvalitetsboldbane, og der er sat borde og bænke op. Anlægget er forberedt til en skateboardbane. Banen ligger ved skolen, og den udnyttes af børnene både i forbindelse med skole og fritid. Den holder de unge væk fra gadehjørnerne, og den er rammen om fodboldturneringer, Skt. Hansfest m.v. Etableringen af banen har været startskuddet til flere anlægsgødgaver, herunder en cykelbane. Støtteforeningen er aktiv i vedligeholdelse og udvikling.

År: **2012** - Tilsagn: **95.000 kroner**

EKSEMPEL

Digitalisering af Kinorevuen i Skørping. Omlægningen fra analoge til digitale teknologier i biograferne er sket over en kort årrække, og for de små biografer betød dette væsentlige investeringer. Attraktive Levevilkår har virket som en medfinansieringsmulighed i forbindelse med andre støtteordninger. Kinorevuen i Skørping er et vigtigt samlingspunkt og et kultursted i byen, og der er en engageret frivillig opbakning omkring byens levende kultur. Digitaliseringen betyder en langt større fleksibilitet end tidligere, og det er af betydning for en lille biograf, hvor man kan tilpasse repertoireet til efterspørgslen. Biografen har haft et støt stigende billetsalg, og fleksibiliseringen gennem digitaliseringen er en af forklaringerne på, at man kan sælge 24.000 billetter om året. En anden årsag er arbejdet med at skabe supplerende arrangementer i kulturhuset, for eksempel for- og efterbearbejdning af filmoplevelsen med bospising. Det er tilbud, som firmaer, klubber og foreninger har taget godt imod.

År: **2010** - Tilsagn: **250.000 kroner**

EKSEMPEL

Lindbjerg Landbokøkken - et fællesskab om lokale råvarer og madlavning. Dette er et eksempel på et projekt, som sigtede mod at etablere faciliteter, som kunne anvendes i flere forskellige sammenhænge. Køkkenet stiller faciliteter til rådighed i forbindelse med kurser, foredrag mv. De kan bruges af iværksættere. Vigtigst var dog, at køkkenet kunne blive et samlingspunkt for organisationer og grupper med tilknytning til børn og unge, og ideen var at skabe både sammenhold, fælles oplevelser og mere viden om mad og madkultur. Køkkenet skulle være omdrejningspunkt for anvendelse og udnyttelse af lokale råvarer. Projektansøger var Lindbjerg Forsamlingshus. Erfaringen er, at køkkenet fortrinsvist bruges i forbindelse med almindelige forsamlingshusarrangementer. Men et par lokale økologiske gårdbutikker bruger også køkkenet til pakning af varer, fordi det er godkendt. Ambitionerne med køkkenet er således ikke helt og fuldt indfriet.

År: **2008** - Tilsagn: **161.200 kroner**

Fornyelse og udvikling i landsbyer

Formålet med dette indsatsområde er at gennemføre aktiviteter og investeringer, som gør landdistrikterne mere attraktive og dermed bidrage til at vende de negative tendenser til økonomisk og social nedgang, som opleves mange steder. Støtten kan gå til renoveringer af bygningsmassen, små miljøprojekter, mindre vejanlæg og opgradering af fællesanlæg. Der er givet tilsagn til 66 projekter, og nedenfor er beskrevet typiske indhold for dem.

- **Grøn forskønnelse og opgradering af fysisk infrastruktur i landsbyer.** Der ses eksempelvis allébeplantning, fremme af særlige havekulturer, etablering af grønne oaser, oprensning og infrastrukturer ved søer, gadekær m.v.
- **Områdefornyelse** med byfornyelsesmæssige helhedsplaner, som blandt andet ser på bolig- og byggekvalitet, trafikforsyning- og sikkerhed, mødesteder m.v., som sikrer en koordinering med byfornyelsesindsatserne og kommunernes planlægning.

EKSEMPEL

Korinth som rododendron-by er et projekt, som sigter ikke bare på at gøre Korinth smukkere, men også at tilføje et image som blomsterby i tæt samspil med Brahetrolleborg, hvis park prydes af planten. I 2009 gennemførte Lokalrådet, at byens borgere kunne købe billige rododendronplanter til deres have, mens der samtidigt blev plantet rododendron langs byens hovedgade og på fællesarealer. Blomsten skal med tiden blive Korinths helt særlige vartegn, der hvert forår forskønner den historiske by. Projektet blev et element i den landsbyprofil, som er skarp på æstetik, natur og planter, og det er der blevet bygget videre på. Korinth og Brahetrolleborg er vigtige udflugtsmål.

År: **2008** - Tilsagn: **40.000 kroner**

Natur- og kulturarv

Målsætningen med dette indsatsområde er at forbedre offentlighedens adgang til natur- og kulturarven. Der gives støtte til naturarens vedligeholdelse, genetablering og opgradering. Formidlingsaktiviteter støttes også, herunder især, men ikke udelukkende, sådanne henvendt til børn og unge. Kulturarvsprojekter skal bevare, vedligeholde og genskabe landsbymiljøer og landskabskvaliteter og fremme

viden om metoder, og der sigtes mod at skabe en større bevidsthed om kulturarven, og som led heri sikre en rekreativ udnyttelse. De 155 projekter ligger i følgende hovedgrupper:

- **Renovering af historiske bygninger.** Projekterne beskæftiger sig med anlæg, som er en del af landdistrikternes historiske kulturarv m.v., som gør dem særegne, herunder mølleanlæg, transformatorstation, slotshaver, krigstidsminder, jernbaneanlæg m.v.
- **Formidling af kulturarv.** Der støttes projekter om nyetablering af kulturarv i forbindelse med museer og andre besøgsfaciliteter og formidling herunder udstillingsaktiviteter, plancher, brochurer, begivenheder og festivaler. De omfatter også elektroniske støttepunkter for formidlingen. Meget af aktiviteten er udtryk for, at museerne rækker ud i og går i samarbejde med lokalområderne. Der indgår også her markedsføringsstrategier for kulturarv.
- **Stisystemer.** Naturarvsprojekter under denne ordning består primært i stisystemer og formidling heraf, hvor der gives støtte til planlægning af ruter samt organisering af oplevelseselementer og begivenheder i forbindelse hermed. Der ses stier for mange målgrupper og anvendelser, og formidlingsformerne varierer også fra guidning over kort til elektroniske systemer.

EKSEMPEL

Elstrup Mølle og Møllerimuseum på Nordals har fået landdistriktsmidler til dele af sit store restaureringsprojekt. Møllen er bygget af træ, og den er eneste tilbageværende af sin art. Den udgør både et ikon på egnen og et mål for lokale besøgende og turister. I møllen kan man se og beundre konstruktion og funktion. Møllen er også rammen om sociale arrangementer som høst- og julemarkeder, koncerter m.v. En forening af møllevenner er et vigtigt omdrejningspunkt omkring aktiviteter, restaurering og genopbygning, og der er 15-20 frivillige. Møllerestaureringen har taget længere tid end påregnet, og der søges fortsat om midler fra fonde m.v. til de planlagte etaper. Besøgstallet er stadig beskedent, så længe at restaureringen er i proces.

År: 2010 - Tilsagn: 250.000 kroner

Kompetenceudvikling og informationskampagner

Dette indsatsområde sigter mod at styrke uddannelsesniveaue i landdistrikterne. At fremme kompetencerne er sammenhørende med bestræbelserne for at skabe nye virksomheder og erhvervsmuligheder og at sikre en omstilling og modernisering. Der kan ydes støtte til kurser, studiekredse, rådgivning, erfaringsudveksling og informationsmaterialer.

Der har været gennemført 53 projekter under dette indsatsområde. De omfatter følgende hovedtyper:

- **Aktiviteter, som understøtter lokalsamfundsprocesser.** Herunder kurser og aktiviteter om lokale udviklingsplaner, LAG-arbejde, udviklingsstrategier, projektudvikling og -ledelse, lokalsamfundsinnovation, markedsføringsmetoder m.v.
- **Kompetenceudvikling inden for lokale erhvervstematikker m.v.** Kurser, studieture, workshops m.v. fx inden for fødevarerområdet og energiområdet.

EKSEMPEL

Ø-samfund udvikler socialt entreprenørskab. Dette projekt er lanceret af Småøernes Aktionsgruppe, og det er implementeret på Orø, Hjarnø og Sejerø. Det arbejder med at udvikle nye metoder til en lokal mobilisering og lokal strategibygning. Projektet er især rettet mod behovet for at finde nye veje til erhvervsudvikling. Det tager afsæt i, at der oftest er masser af social kapital og frivillige kræfter, der ønsker at stimulere udviklingen i gennem kulturelle, sociale og 'bløde' aktiviteter. Der blev lagt op til at en udvikling og afprøvning af et involverende koncept. Der var mange både håndgribelige og ikke så håndgribelige effekter af projektet. Mest konkret blev der dannet nye organisationer, som kan tage hånd om specifikke udviklingsopgaver. Der blev gennemført øjenåbnende analyser. Der blev formuleret projekter, hvor nogle er bragt videre frem mod realisering. Aktørerne fremhæver, at processen har styrket læring og sammenhold. Projektet er evalueret af Tanvig (2014).

År: 2011 - Tilsagn: 626.000 kroner

Mikrovirksomheder og diversificeringer

Der ydes primært støtte til virksomheder under ordningen "Nye arbejdspladser". Under denne ordning er der dog også skabt mulighed for, at private virksomheder kan opnå støtte, hvis de opretter basale serviceaktiviteter, kulturaktiviteter eller fritidsaktiviteter. Der er kun et mindre antal projekter, nemlig 7 under indsatsområdet diversificeringer og 40 under mikrovirksomheder.

Projekterne omfatter især åbne faciliteter, som etableres i en symbiose med den erhvervmæssige forretning i øvrigt, for eksempel inden for kunst, kunsthåndværk, litteratur. Der er også projekter, som faciliterer ridning, maritime oplevelser, klatring m.v. Det kendetegner projekter realiseret under disse dele af "attraktive levevilkår", at de har et element af almennyttighed.

EKSEMPEL

LAG-midler har hjulpet købmandshandlen på Agersø på fode igen efter en konkurs. Agersø Købmand aps blev stiftet, og aps'et ejer butikbygningen, som udlejes til en forpagter. Anpartselskabet ejes af lokale indbyggere og sommerhusejere, og i alt er der omkring 300 ansparthavere. Midlerne fra Landdistriktsprogrammet er gået til at renovere butikbygningen. Butikkens drift er kommet i en god gænge. Der arbejdes på at styrke loyaliteten omkring butikken, således at den kan bevares på længere sigt. Oplevelsen er, at sommerhusejerne gerne vil bidrage hertil, og at de både lægger handel i butikken og tager del i arrangementer.

År: 2009 - Tilsagn: 117.864 kroner

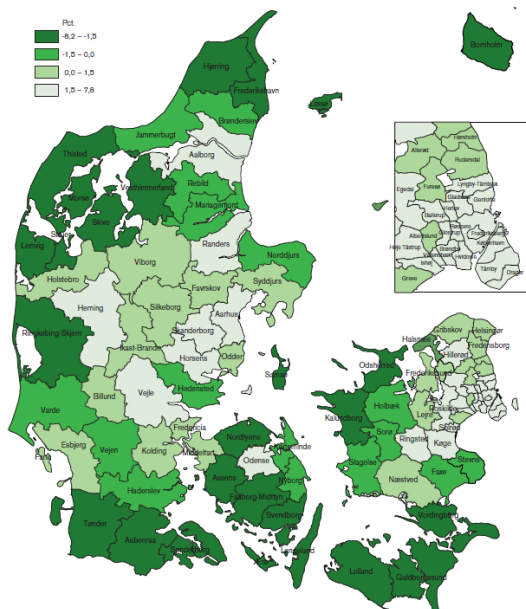
Erhvervsrettede projekter behandles mere indgående under ordningen "Nye arbejdspladser".

1.6 ORDNINGENS RELEVANS

Ordningens relevans skal vurderes dels ud fra, om den matcher problembilledet i landdistrikterne, dels ud fra tilskudsmodtagernes holdning med afsæt i deres individuelle behov. Mere attraktive levevilkår på landet skal bidrage til at fremme tilflytning og forhindre fraflytning. Endvidere er sigtet, at befolknings sammensætningen på landet ikke afviger væsentligt fra landsgennemsnittet. Der skal være gode vilkår for både børnefamilierne, de unge og de ældre og for personer med alle uddannelsesmæssige baggrunde og med mange former for interesser. De støttede projekter skal ikke nødvendigvis gøre servicetilbud på landet identiske med dem i byerne, men de skal være attraktive og konkurrencedygtige på deres egne præmisser.

Kommunernes Landsforenings analyser viser, at der i perioden 2010-2014 fortsat er sket en befolkningsnedgang i landdistrikterne, og at yderområderne længst væk fra de større byer er hårdest ramt, hvilket fremgår af Figur 2.1. Samtidig viser undersøgelserne, at aldersudviklingen også har været ugunstig. Det er dog også vigtigt at notere, at landdistrikterne i et pendlingsopland til de større byer ikke i samme grad er udfordrede som landdistrikter langt væk fra de store byer. De demografiske udviklings-træk er med til at understrege behovet for at sætte ind for at opretholde attraktive levevilkår især, men ikke udelukkende i landdistrikter langt fra byområderne.

Figur 2.1. Befolkningsudvikling 2010-2014, %

Kilde: Kommunernes Landsforening (2014)

Ordningens relevans kan herudover begrundes med, at det bliver vanskeligere at drive fritids-, kultur- og andre faciliteter i de små samfund, hvor der mangler et befolkningsmæssigt grundlag. Ordningen Attraktive Levevilkår kan ikke yde løbende driftstilskud for på den måde at kompensere for smådriftsulemper, men der kan stimuleres til anderledes tænkning om, hvordan man etablerer og driver faciliteter og gennem fleranvendelse og samarbejde på tværs af lokalområder sikrer en hensigtsmæssig udnyttelse. Der er mange projekter, som etablerer faciliteter med en brugerprofil på tværs af alders- og målgrupper, og dette giver god mening i landdistrikterne.

I forbindelse med igangsætningen af programmet fremhævedes der på det tidspunkt store og uheldige geografiske uligheder i dækningen med gode bredbåndsforbindelser, og det blev fremhævet, at manglerne var vigtige barrierer både for bosætning og erhvervsudvikling. Bredbånd var med god grund et vigtigt emne i landdistriktsdebatten i begyndelsen af 00'erne (CEDI, 2012). Siden 2007 er der sket en meget hurtig udbygning af bredbåndsforbindelser og -hastighed, og der er ikke længere på samme måde en systematisk ulighed. Denne udligning i vilkårene har dog ikke fundet sted med støtte fra landdistriktsprogrammet 2007-2013, og kun to projekter sigter direkte mod etablering af hurtige bredbåndsforbindelser frem til steder, som mangler dette. På dette område er relevansen således formindsket gennem implementeringsperioden. Men emnet kan dog ikke betragtes som værende ude af dagsordenen for beboerne i landdistrikterne, men fokus er flyttet til mobildækningen og til måder at bruge IKT aktivt i landdistriktsudviklingen.

LAG-koordinatorer og –bestyrelsesformænd er i spørgeskemaundersøgelsen spurgt om deres holdning til ordningens relevans for de enkelte indsatsområder. Det fremgår af Tabel 1.4, at generelt giver LAG-koordinatorer og bestyrelsesmedlemmer, ud fra deres egne lokale udgangspunkter og forudsætninger, ordningens muligheder for indsatser en god bedømmelse. Der er kun forbehold ved ICT-aktiviteter, hvilket kan hænge sammen med udviklingen i bredbåndsdækningen. Der er også forbehold omkring sanering af bygningsmassen. Der findes andre ordninger hertil, og LAG-ernes midler rækker ofte ikke langt ved dyre bygningsinvesteringer.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Tabel 1.4: I hvilken grad opfatter du disse indsatsområder som relevante i forhold til netop dit landdistrikts særlige udviklingsbehov og –potentialer i perioden 2007-2013?

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke	Total
Nyetablering af mikrovirksomhed	69 % (43)	15 % (9)	8 % (5)	3 % (2)	5 % (3)	100 % (62)
Udvikling af eksisterende mikrovirksomhed	55 % (34)	32 % (20)	3 % (2)	5 % (3)	5 % (3)	100 % (62)
Udvikling af mindre turismeaktiviteter	71 % (44)	21 % (13)	3 % (2)	3 % (2)	2 % (1)	100 % (62)
Rekreative infrastrukturer og overnatningsfaciliteter	55 % (34)	31 % (19)	10 % (6)	2 % (1)	3 % (2)	100 % (62)
Markedsføring af turismeprodukter fra området	44 % (27)	42 % (26)	6 % (4)	6 % (4)	2 % (1)	100 % (62)
Diversificering af landbrugsbedrift ind i nye aktiviteter	19 % (12)	31 % (19)	32 % (20)	8 % (5)	10 % (6)	100 % (62)
Etablering eller bevarelse af servicefaciliteter i lokalområdet	56 % (35)	32 % (20)	8 % (5)	2 % (1)	2 % (1)	100 % (62)
ITC eller bredbåndstjenester	15 % (9)	18 % (11)	24 % (15)	29 % (18)	15 % (9)	100 % (62)
Etablering af nye eller bevarelse af lukningstruede servicefaciliteter af betydning for levevilkårene i landdistrikterne	53 % (33)	23 % (14)	10 % (6)	8 % (5)	6 % (4)	100 % (62)
Renovering og sanering af bygningsmassen i landsbyerne	15 % (9)	37 % (23)	24 % (15)	19 % (12)	5 % (3)	100 % (62)
Bevarelse, genopretning og forbedring af natur- og kulturarven	35 % (22)	47 % (29)	10 % (6)	5 % (3)	3 % (2)	100 % (62)
Formidling af natur- og kulturarven	37 % (23)	44 % (27)	11 % (7)	6 % (4)	2 % (1)	100 % (62)
Rekreativ infrastruktur i forbindelse med kulturarven	27 % (17)	40 % (25)	26 % (16)	5 % (3)	2 % (1)	100 % (62)

Kilde: Epinions spørgeskema

Hvad siger tilskudsmodtagerne om relevans og attraktivitet af ordningen "Attraktive Levevilkår"? Tabel 1.5 bekræfter, at tilskudsmodtagerne i høj grad opfatter ordningen som relevant ud fra deres egne udviklingsbehov og potentialer. Attraktiviteten af ordningen fremstår også som høj, men med et lille forbehold. Dette er en indikation af aspekter af programmet, herunder støttevilkår. Dette behandles under afsnit 1.5. Det skal bemærkes, at der ikke er gennemført undersøgelser blandt ikke-ansøgere, hvilket kunne have givet et supplerende billede.

Tabel 1.5: I hvilken grad opfatter du ordningen "Attraktive levevilkår" som RELEVANT og ATTRAKTIV ud fra egne udviklingsbehov og -potentialer?

	Relevant	Attraktiv
I høj grad	69 % (232)	59 % (199)
I nogen grad	23 % (76)	30 % (99)
I ringe grad	0 % (1)	2 % (7)
Slet ikke	1 % (3)	1 % (4)
Ved ikke	7 % (23)	8 % (26)
Total	100 % (335)	100 % (335)

Kilde: Epinions spørgeskema

1.7 EFFEKTER OG MÅLOPFYLDELSE

1.7.1 Indledning

Der er i programmet sat målsætninger op for Attraktive Levevilkår i en tæt sammenhæng med de overordnede mål for hele programmet og hele akse 3. Det skal dog bemærkes, at der i det danske landdistriktsprogram for denne ordning ikke findes nogle kvantificerede mål udover outputmål.

Vurderingen af effekten tager afsæt i to kilder. Den ene er den opfølgning, som finder sted i forbindelse med afslutningen af projekterne og indsendelsen af slutrapporterne. Heri anmodes tilskudsmodtagerne om at angive opnåede effekter. Resultaterne er indtastet i BTAS-sagsbehandlingssystemet, og data er trukket herfra. Sagsgennemgangen viser dog, at udfyldelse af slutrapporterne ikke altid helt har en tilfredsstillende omhyggelighed, og der må tages forbehold for kvaliteten af data. Den anden metode, som anvendes til at vurdere effekter og målopfyldelse, er spørgeskemaundersøgelsen, som for Attraktive Levevilkår har produceret en respons på 338 projekter. Det svarer til 22 % af projekterne, hvilket giver en tilfredsstillende pålidelighed i undersøgelsen. Denne metode giver mulighed for at få et mere detaljeret indblik i, hvordan programmet virker for tilskudsmodtagerne, herunder på de kvalitative parametre. Endelig vil interviewresultater yderligere illustrere karakteren af effekter og målopfyldelse.

Nedenfor gennemgås effekter og målopfyldelse for de enkelte indsatsområder.

1.7.2 Målopfyldelse og effekter af basale servicefaciliteter

Der findes ingen indikatorer for målopfyldelse for dette indsatsområde. Men i slutrapportskemaet bedes tilskudsmodtagerne om at bedømme effekterne efter deres bedste skøn og i de kategorier, som passer til deres projekter.

Det fremgår af slutrapporternes opsummering i Statusrapport 2014 fra NaturErhvervstyrelsen, at projekterne ledt til forbedringer af basale servicefaciliteter for 553.996 personer. I og med, at der kan være flere projekter i samme lokalområde, vil man formentlig være vidne til, at de samme personer drager nytte af flere nye eller forbedrede servicefaciliteter. Men generelt er aktiviteten nået bredt ud, når man tager i betragtning, at landdistriktsprogrammet omfatter et befolkningsgrundlag på 2,8 millioner, mens de egentlige landdistrikter har en befolkning på cirka 700.000.

Man kan også se af slutrapporternes vurderinger (hentet fra BTAS systemet), at ordningen hjælper med at skabe eller bevare jobs. Dette kan være jobs skabt eller bevaret i detailhandlen, ved idrætsfaciliteter, som ellers var lukningstruede m.v. Projektaktørerne har tydeligvis haft store vanskeligheder med at opgøre antallet af skabte og bevarede jobs, og det skønnede er formentlig en overestimering, som også kan indeholde frivillige jobs, deltidsjobs m.v. Det er ikke muligt ud fra det til rådighed værende BTAS-materiale at gå længere ind heri.

Som nævnt har ICT- og bredbåndprojekterne været få og små, og statusrapporten 2014 kommer frem til, at kun 1354 personer fik bedre internetdækning med ordningen.

Endelig vurderes effekten for tilflytningen. Det er en faktor, som kan være ganske vanskelig at bedømme. Det samlede tal fra projekternes slutrapporter lander på 15.602 tilflyttere, og dette kan ikke verificeres.

Effekter og målopfyldelse behandles dybere af de tilskudsmodtagere, som har besvaret spørgeskemaet, herunder 255, som har modtaget støtte til basale servicefaciliteter, jf. Tabel 1.6. Generelt afspejler vurderingerne, at deres projekter i helt overvejende grad er lykkedes i den forstand, at de bidrager til at få lokalsamfundene til at fungere godt. Man ser, at det ikke så meget handler om at redde servicefaciliteter som at skabe nyt. Det siger noget om, at landdistrikterne arbejder dynamisk, hvor man både sikrer et fundament for noget bestående, men også bygger noget ovenpå, som bidrager til gunstige levevilkår.

Tabel 1.6: I hvilken grad har projektet bidraget til at skabe og forbedre den basale service i landdistriktet?

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke/ikke relevant	Total
Projektet har medvirket til at redde en lukningstruet servicefunktion for befolkningen i landdistriktet	13 % (33)	16 % (41)	10 % (26)	22 % (57)	38 % (98)	100 % (255)
Projektet har skabt en ny servicefunktion for befolkningen i landdistriktet	35 % (88)	30 % (77)	9 % (24)	5 % (14)	20 % (52)	100 % (255)
Projektet har medvirket til at redde en lukningstruet servicefunktion for erhvervslivet i landdistriktet	5 % (13)	10 % (25)	7 % (17)	29 % (73)	50 % (127)	100 % (255)
Projektet har skabt en ny servicefunktion for erhvervslivet i landdistriktet	7 % (18)	13 % (32)	10 % (25)	26 % (66)	45 % (114)	100 % (255)
Projektet har medvirket til at redde kultur- eller fritidstilbud i landdistriktet	38 % (97)	35 % (90)	8 % (21)	6 % (15)	13 % (32)	100 % (255)
Projektet har skabt nye kultur- eller fritidstilbud i landdistriktet	45 % (116)	31 % (80)	7 % (17)	9 % (22)	8 % (20)	100 % (255)
Projektet har givet flere adgang til bedre ICT/bredbånd	3 % (8)	5 % (12)	2 % (6)	38 % (96)	52 % (133)	100 % (255)
Projektet har betydet, at landdistriktet er mere attraktivt for tilflyttere	41 % (105)	41 % (105)	6 % (16)	3 % (7)	9 % (22)	100 % (255)
Projektet har betydet, at det er nemmere at drive virksomhed i landdistriktet	3 % (8)	10 % (26)	9 % (24)	23 % (58)	55 % (139)	100 % (255)

Derimod synes de igangsatte aktiviteter kun i meget lille omfang at have haft en afsmittende effekt over mod erhvervsmæssig beskæftigelse, hvilke ikke er overraskende porteføljen af aktiviteter taget i betragtning. På samme måde har IKT-siden en meget nedtonet plads.

De projekter, som af de projektansvarlige vurderes at have særligt gode bosætningseffekter, er ikke mindst sådanne, som har børn og unge som målgruppe, herunder eksempelvis fornyelse af friluftsbad, nyindretning af areal til skovbørnehave, bålhytte, spejderhytte. Men bosætningsrelevante initiativer omfatter også andre projekttyper, hvilket understreger landsbyernes orientering mod multifunktionalitet, hvor man arbejder på at sikre, at nye og forbedrede faciliteter kommer flere brugergrupper til

gode. Der er ingen systematiske sammenhænge med projekternes størrelse, startår og organisationsstørrelse på den ene side og bosætningseffekten på den anden side.

Lukningstruede anlægstyper, som ordningen har bidraget til at redde, omfatter især klubhuse, biograf, sportsfaciliteter, forsamlingshuse m.v., og dette sker blandt andet ved, at det har været muligt at investere i moderniseringer og opgraderinger, som vedligeholder attraktiviteten og den økonomisk bæredygtige drift.

Interview og uddybninger fra spørgeskemaundersøgelsen underbygger, hvordan de kvalitative effekter slår igennem, og nedenfor gives nogle eksempler.

EKSEMPEL

Fodboldgolf

Formålet med projektet er at skabe en 18 hullers fodboldgolfbane på et område på ca. 3,5 ha, som vil tiltrække turister til landdistriktet omkring Hejnsvig. Som det eneste anlæg i kommunen vil det være et naturligt valg for turister, som vil ud at opleve mere af Billund Kommune end området omkring Billund by. Endvidere er formålet at skabe en anderledes fritidsaktivitet i naturen, som skaber nye relationer mellem børn og unge i lokalområdet på tværs af kendte relationer. Det er en ny turistattraktion, som også er en fritidsaktivitet for lokalbefolkningen. Hegnvig Fodboldgolf er blevet til en attraktion i området, og det er et professionelt anlæg, som også indbyder til konkurrencer og turneringer. Det er blevet til et sted for polterabends og firmaevents.

År: **2012** - Tilsagn: **224.000**

EKSEMPEL

Ullerslev Husflidsskole har aktivitetslokaler, og der er bevilget midler til at forbedre forholdene. Skolen drives af Ullerslev Husflidsforening på helt frivillig basis, og der tilbydes mange aktiviteter inden for en bred vifte af husflid. Midlerne fra Landdistriktsprogrammet er brugt til at etablere et udsagningsanlæg i forbindelse med træværkstedet. Dette giver bedre indeklima og mulighed for fleranvendelse af lokalerne. Effekten af indsatsen har været, at aktiviteterne i huset er blevet mere attraktive, og der er kommet flere kursister. Volumen er cirka 130 kursister på årsbasis. Med udsagningen er det også blevet muligt at leje lokaler ud til skolen, som bruger dem til sløjdundervisningen.

År: **2010** - Tilsagn: **60.369**

1.7.3 Målopfylldelse og effekter ved fornyelse af landsbyer

Der findes ingen indikatorer for målopfylldelse i dette indsatsområde. I forbindelse med spørgeskemaundersøgelsen har 14 tilskudsmodtagere inden for indsatsen besvaret spørgsmålene. Dette er et for lille antal til at drage endelige konklusioner. Men i tråd med projekternes formål er tendensen, at de i høj grad betyder gode supplementer af samlingslokaler, og dette har bidraget til at understøtte målene om at udvikle servicefunktionerne og skabe gode rammer omkring fritidsaktiviteter. Respondenterne mener klart, at det er med til at gøre landsbyen mere attraktiv for tilflyttere. Der ses med de igangsatte aktiviteter i mindre grad en genbenyttelse af fraflyttede huse og en forbedring af trafikale forhold.

Tabel 1.7: I hvilken grad har projektet bidraget til at sikre en fornyelse af landsbyer?

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke/ikke relevant	Total
Projektet har betydet, at tomme huse er kommet i brug igen	7 % (1)	14 % (2)	29 % (4)	21 % (3)	29 % (4)	100 % (14)
Projektet har skaffet nye samlingslokaler til landsbyen	50 % (7)	29 % (4)	7 % (1)	14 % (2)	0 % (0)	100 % (14)
Projektet understøtter mål om udvikling af landsbyens servicefunktioner	50 % (7)	43 % (6)	0 % (0)	7 % (1)	0 % (0)	100 % (14)
Projektet har gjort landsbyen mere attraktiv for nye tilflyttere	36 % (5)	57 % (8)	7 % (1)	0 % (0)	0 % (0)	100 % (14)
Projektet har betydet sikrere færdselsmuligheder for bløde trafikanter	14 % (2)	14 % (2)	0 % (0)	36 % (5)	36 % (5)	100 % (14)
Projektet har betydet bedre sammenhæng mellem landsbyen og det omgivne landskab	21 % (3)	57 % (8)	0 % (0)	7 % (1)	14 % (2)	100 % (14)
Projektet har givet bedre rammer for landsboernes fritidsaktiviteter	57 % (8)	29 % (4)	7 % (1)	0 % (0)	7 % (1)	100 % (14)
Projektet indgår i en samlet plan for landsbyens udvikling	50 % (7)	36 % (5)	0 % (0)	0 % (0)	14 % (2)	100 % (14)

Der er i perioden kommet mere fokus på byfornyelse i landsbyerne, og herunder med nedrivningspulje og byfornyelsesmidler. LAG-kordinatorer og tilskudsmodtagere nævner disse former for midler som værende med til at skabe en synergi i udviklingen af landsbyerne.

EKSEMPEL

Aktivt miljø ved gadekær og regnvandsbassin. Projektet er gennemført i Grundfør med borgerforeningen som ansøger. Formålet var at etablere et uformelt mødested/samlingssted i det fri, som appellerer både til unge og ældre. Et sådant sted manglede i landsbyen. Beplantningen er ryddet, og der er anlagt sti. Gadekæret er også blevet en fiskedam, som byens børn elsker. Der går tur omkring gadekæret. Området er knyttet til stisystemer og Favrholttruten, således at attraktiviteten og bredden af anvendelsesmulighederne er yderligere øget, og mange cyklister gør ophold. Effekterne af etableringen er et klart styrket udelivet og ejerskabsfølelsen.

År: **2013** - Tilsagn: **56.290 Kroner**

1.7.4 Målopfyldelse og effekter ved projekter om natur- og kulturarv

Der er givet støtte til mere end 500 projekter inden for natur- og kulturarv, og det er et populært indsatsområde. Det afspejles i tilskudsmodtagernes vurderinger af, at der faktisk også skabes effekter. Heller ikke i dette indsatsområde er der målsatte indikatorer i programmet, og tilskudsmodtagernes angivelser i slutrapporterne er ikke af en karakter, så de kan sammentælles til en samlet vurdering af effekterne. Det skyldes blandt andet, at kultur- og naturarvsprojekter typisk indeholder flere aktiviteter på én gang.

Tabel 1.8. I hvilken grad har projektet bidraget til at sikre natur- og kulturarv

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke/ikke relevant	Total
Projektet har betydet, at tomme bygninger er kommet i brug igen	9 % (4)	20 % (9)	13 % (6)	29 % (13)	29 % (13)	100 % (45)
Projektet har betydet, at vigtig kulturarv er reddet fra forfald	33 % (15)	33 % (15)	7 % (3)	7 % (3)	20 % (9)	100 % (45)
Projektet har betydet, at truede miljøværdier er sikret en bevaring	27 % (12)	22 % (10)	11 % (5)	7 % (3)	33 % (15)	100 % (45)
Projektet har skaffet bedre samlingslokaler til landsbyen	18 % (8)	22 % (10)	9 % (4)	11 % (5)	40 % (18)	100 % (45)

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke/ikke relevant	Total
Projektet understøtter mål om udvikling af landsbyens servicefunktioner	20 % (9)	24 % (11)	20 % (9)	7 % (3)	29 % (13)	100 % (45)
Projektet har betydet, at landsbyboernes kendskab til kulturarven/naturarven er steget	49 % (22)	44 % (20)	4 % (2)	0 % (0)	2 % (1)	100 % (45)
Projektet giver bedre turistinformation	40 % (18)	27 % (12)	18 % (8)	4 % (2)	11 % (5)	100 % (45)
Projektet har gjort landsbyen mere attraktiv for nye bosættere	27 % (12)	38 % (17)	9 % (4)	4 % (2)	22 % (10)	100 % (45)
Projektet har gjort landsbyen mere attraktiv for turister	33 % (15)	36 % (16)	22 % (10)	2 % (1)	7 % (3)	100 % (45)
Projektet har betydet bedre sammenhæng mellem landsbyen og det omgivne landskab	38 % (17)	33 % (15)	11 % (5)	2 % (1)	16 % (7)	100 % (45)
Projektet har givet bedre rammer for landsboernes fritidsaktiviteter	29 % (13)	33 % (15)	18 % (8)	0 % (0)	20 % (9)	100 % (45)
Projektet indgår i en samlet plan for landsbyens udvikling	18 % (8)	29 % (13)	16 % (7)	9 % (4)	29 % (13)	100 % (45)

De bredere effekter for levevilkår og attraktivitet belyses i Tabel 1.8. Med spørgeskemaanalysen som kilde vises, at der især er fokus på kommunikations- og imagemæssige effekter. At sætte ind på at arbejde med natur- og kulturarv giver substans til sammenhold og positiv selvopfattelse. Der er også en ikke ubetydelig opmærksomhed på positive virkninger for turismen.

Projektholderne tror – måske med lidt forbehold – at projekterne kan være af betydning for bosætning. De bosætningsoptimistiske er blandt andet projekter, som giver beboerne adgang til naturen ved stiforbindelser m.v., herunder blandt andet natursti mellem Bording Kirkeby og Bording Stationsby. Kvissel-borgerne mener også, via byens status som jernbaneby, at have held i bestræbelserne på at lokke flere bosættere til. Projekter, hvor turismeeffekterne især kommer på tale, er blandt andet museumsbaserede aktiviteter og projekter i natur- og nationalparkerne.

Enkelte af projekterne beretter om overraskende effekter og sideeffekter, som har været af betydning for landsbyen og landdistriktet. De peger på, at når man starter en positiv udvikling ét sted, så stiger motivationen til at gøre noget ved andre steder på mere privat og individuel basis.

EKSEMPEL

Ølsted Grusgrav Naturpark. Formålet med projektet er at gøre en nedlagt grusgrav til et rekreativt område med appel til lokalbefolkningen og turisterne. Der er etableret naturlegeplads til børnene, motionslegeplads til de voksne og shelters, madpakkehus, blåplads, brænde og vandpost, så man kan overnatte i det smukke naturområde. Grusgraven huser også en udendørs amfiscene, hvor der afholdes koncerter om sommeren. Erfaringerne med Grusgraven er, at den bruges uhyre meget til daglige fritidsaktiviteter for lokalbefolkningen, og det er langt mere end forventet. Grusgraven er rammen om børneaktiviteter, pensionistudflugter og daglig motion, og det er overraskende for initiativtagerne, at der også kommer mange besøgende fra andre egne, blandt andet for at plukke havtorn. En afledt effekt er, at foreningslivet har udviklet sig og udbyder helt nye aktiviteter og begivenheder med afsæt i de nye faciliteter.

År: **2013** - Tilsagn: **641.544 kroner**

EKSEMPEL

Kulturarvstjenesten i Vesthimmerland – nye veje til brugerinddragelse på kulturområdet. Projektet drives af Vesthimmerlands Museum, og der ligger en innovativ ambition om at skabe en større dialog med befolkningen. Ordningen har støttet, at museet har kunnet rykke ud i landsbyerne og her indsamle materialer og historier fra lokalbefolkningen. Projektet er led i en bestræbelse på at omdefinere de lokale museers rolle, og Vesthimmerlands Museum har på dette område været et pionermuseum, og det har skærpet interessen for både kulturbevaring og for at bidrage til historiefortællingen. I forlængelse af projektet er kommunen blevet kulturarvskommune, hvor 3 landsbyer og de 2 hovedbyer gennemgår en kulturarvs-scening og mobilisering. Lokalområdet indgår i en højprofileret DR-serie, og det er også en effekt af projektet.

År: **2013** - Tilsagn: **733.333 kroner**

1.7.5 Målopfyldelse og effekter ved virksomhedsrettede projekter - mikro-virksomheder og diversificeringer

Der er kun 47 erhvervsrettede projekter i dette indsatsområde, og de behandles derfor mere tilbuds-gående under analysen af "Nye arbejdspladser". Der er heller ikke kvantificerede indikatorer for området under Attraktive Levevilkår.

De virksomhedsrettede projekter skal have en grad af almennyttig og supplerende karakter og understøtte både erhvervsmæssig drift og lokalområdernes levevilkår. Den almennyttige karakter og effekt

er væsentlig at holde fast ved, og den beskrives i spørgeskemaanalysen af nogle af tilskudsmodtagerne. Eksempelvis er der ydet støtte til kunstnerfaciliteter, herunder fælles værksteder og udstillingsareal. Man ser også projekter om infrastruktur til kano- og kajaksejls, der er grundlag for brede friluftinteresser og for en udbygning af ansøgevirksoverheden egen outdoor turismeforretning. Orø har opgraderet sine faciliteter til servicering af turister. En Spar-købmand har fået støtte til etablering af et benzinanlæg, som også fremstår som et gode i et lokalområde, hvor der ellers er langt til tankstationer.

1.7.6 Målopfyldelse og effekter ved projekter om kompetenceudvikling og informationskampagner

Som anført ovenfor har der ikke været en efterspørgsel efter midler til dette indsatsområde i et omfang som estimeret ved programstart. Midlerne er anvendt til at understøtte processerne i LAG-områderne. Der er ikke specifikke mål for dette indsatsområde. Tabel 1.9 viser opgørelsen af output fra BTAS. Heri indgår den samlede realiserede effekt både under Attraktive Levevilkår og Nye Arbejdspladser.

Tabel 1.9. Oversigt over effekter og målopfyldelse af kompetenceudvikling og informationskampagner

	Realiseret
Antal informationskampagner i forbindelse med den lokale udviklingsstrategi	38
Antal analyser og undersøgelser af lokalområdet med henblik på at skabe nye arbejdspladser	79
Antal analyser og undersøgelser af lokalområdet med henblik på at skabe attraktive levevilkår	151
Antal deltagere i kompetenceudvikling ialt	781
▪ Kvinder + 25	217
▪ Mænd + 25	297
▪ Kvinder under 25	98
▪ Mænd under 25	69

Kilde BTAS

Der var forventninger i programmet om et højere antal kursusdage, men ordningens implementering skete i højere grad med realisering af analyse- og undersøgelsesprojekter, herunder med inddragende og potentielt kompetenceudviklende karakter.

Man kan derfor spørge, om det ikke desto mindre er lykkedes med projekterne under dette indsatsområde at kvalificere udviklingsprocesserne i lokalområderne. Aktiviteter, som er sat i gang her, kan

blive opfattet som en del af LEADER-metoden, som understøtter og videreopbygger en forandringskapacitet i landdistrikterne. Eksemplerne nedenfor illustrerer, hvordan en sådan effekt er opnået med midlerne under Attraktive Levevilkår.

EKSEMPEL

”Røsnæs – på forkant af udviklingen” er et aktions- og udviklingsforløb, som har involveret en lang række af borgerne i området. Formålet var at bidrage til at styrke samarbejdet og den sociale sammenhængskraft mellem forskellige aktører på Røsnæs og at finde en bæredygtig løsning på de fælles udfordringer. Arbejdet udmøntedes i konkrete og gennemarbejdede forslag til projekter og aktiviteter inden for byforskønnelse, kulturoplevelser, naturoplevelser på Røsnæs, Nyby Havn og den grønne bosætning. Drejebogen har været inspirationskilde til mange efterfølgende aktiviteter. Med afsæt i nogle af forslagene er det lykkedes at få fondsstøtte til det meget store projekt ”Røsnæs Rundt”, hvor der er etableret en lang række formidlingsmæssige og andre støttepunkter i landskabet. I den forbindelse er lokalområdet blevet meget eksponeret udadtil, og der kommer besøgende fra et større område. Det har endnu ikke sat sig spor i bosætning, men der er åbnet op for nye byggegrunde.

År: **2008** - Tilsagn: **185.000 kroner**

EKSEMPEL

Landudvikling Slagelse har igangsat og gennemført projektet Youth Taking the Lead. 15 estiske unge fra Laanamaa regionen og 15 unge fra Slagelse kommune har deltaget i en ungecamp i de to regioner. Hele programmet blev tilrettelagt således, at de unge kunne få et indblik i forholdene og hverdagen i hver region. Samtidig var der indlagt tid til samtaler og debat omkring de ting, der rører sig i unges tilværelse, og der blev knyttet nogle tætte kontakter på tværs af landegrænserne. Projektet skal ses som et forløb i aktivering af unge til at tage lederskab over deres egen og den lokale udvikling. Der er sat fokus på unges livsvilkår i to landdistrikter på hver sin side af Østersøen. Der er givet kompetencer i projektudvikling, finansiering, samarbejdsopbygning m.v.

År: **2010** - Tilsagn: **119.336**

I evalueringen af akse 4 blev forhold omkring LEADER-metoden uddybet, og her behandlede spørgsmålet om, hvordan landdistriktsaktørerne ser på og vurderer effekterne af analyse- og kompetenceaktiviteter i et større perspektiv.

1.7.7 Effekter for lokal synergi og sammenhængskraft af ordningen Attraktive Levevilkår

Attraktive Levevilkår er en ordning, som skal påvirke livskvaliteten bredt og herunder sikre, at der er synergi og sammenhængskraft i lokalområderne. I spørgeskemaundersøgelsen er respondenterne spurgt om, hvordan deres projekter bidrager hertil. Tabel 1.10 viser, at der sket en mobilisering af befolkningen. Det betyder, at man kommer til at lære hinanden bedre at kende i lokalområdet. Respondenterne finder også, at der mobiliseres flere frivillige.

Derimod er der større reservationer ved spørgsmålet om, hvorvidt der kommer nye organisationer ind i samarbejdet. Det kan være et udtryk for, at landdistrikternes netværk og foreningsliv allerede er engageret tæt ind i udviklingsarbejdet.

Tabel 1.10: I hvilken grad har projektet bidraget til at skabe sammenhængskraft og synergi?

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke/ikke relevant	Total
Projektet har betydet, at lokale organisationer, som ikke tidligere har arbejdet sammen, nu arbejder sammen	16 % (42)	37 % (94)	14 % (35)	11 % (27)	22 % (57)	100 % (255)
Projektet har betydet aktivering af flere frivillige	45 % (115)	36 % (92)	10 % (26)	2 % (6)	6 % (16)	100 % (255)
Projektet har betydet, at folk i lokalområdet har lært hinanden bedre at kende	40 % (103)	42 % (108)	8 % (20)	2 % (6)	7 % (18)	100 % (255)

Mange af de projekter, som fremhæver aktiveringen af frivillige som særligt vigtigt, er projekter, som arbejder med at renovere, synliggøre og formidle kulturarv, eksempelvis her Vejerslev Historiske Landsby, som har et bredt begivenhedsprogram ved siden af mange andre aktiviteter. Den frivillige indsats er desuden afgørende for en række af sportsaktiviteter, ikke mindst rettet mod børn og unge, og landsbyen Harken har som eksempel mobiliseret flere frivillige i forbindelse med etableringen af en udendørs fitnessbane m.v.

Projekter, som har betydet, at folk i lokalområdet har lært hinanden bedre at kende, findes også i alle kategorier. Mange af projekterne har direkte til formål at skabe bedre gensidighed og synergi, for eksempel projektet "Borgerdrevet markedsføring af Idestrup som bosætningsområde", og "Liv i Langeland". Men også projekter, som har til formål at etablere eksempelvis grønne infrastrukturer og

bedre faciliteter i fælleslokaler, angives at have en gunstig effekt på relationsopbygningen i lokalområdet.

Projekter støttet af Landdistriktsprogrammet har været igennem en LEADER-proces, og LEADER-metoden er med til at sikre en forankring og synergi. Respondenter i spørgeskemaundersøgelsen er spurgt om deres egne aktiviteter for at informere om deres oplevelse af lokalrådets interesse for deres projekt. Resultaterne giver en indikation af, at projektaktører selv ser deres aktiviteter som sammenhængsskabende i lokalrådene. De fremhæver i kommentarerne, at jungletrommerne hurtigt kommer i brug lokalt, og at glade brugere bringer flere til. Lokalpressen er interesseret i både små og store succeser i landdistrikterne, og lokalaviserne er dermed alliancepartere for at skabe en sammenhængskraft.

Tabel 1.11. Projekternes sammenhængskraft med lokalområdet

	I hvilken grad har du oplyst om projektet i dit lokalområde?	I hvilken grad har du oplevet interesse fra dit lokalområde for projektet?
I høj grad	74 % (247)	75 % (251)
I nogen grad	25 % (84)	22 % (74)
I ringe grad	1 % (3)	2 % (8)
Slet ikke	0 % (0)	0 % (1)
Ved ikke	0 % (1)	0 % (1)
Total	100 % (335)	100 % (335)

Flere af projektholderne nævner i kommentarerne, at de er meget opmærksomme på at inddrage medierne mere for at fremme kendskabet uden for lokalområdet. Eksempelvis fremhæves, at "Pilgrim Mors" er blevet et landsdækkende brand efter projektets gennemførelse. Høng Bevægelsespark nævner, at de sociale medier har haft stor betydning for, at parken er blevet kendt i og uden for området.

1.7.8 Innovationspotentialet i projekterne

Attraktive Levevilkår mobiliserer meget forskellige projekttyper, således som det fremgik af den tidligere gennemgang. Nogle af dem er ikke nyskabende i den forstand, at der er tale om kendte koncepter og ideer. Men ikke desto mindre løser de behov i det lokalområde, hvor de implementeres. Andre projekter bringer i større eller mindre grad nye ideer til torvs. Innovationskapaciteten kan være af betydning for projektet snævert set, men det innovative projekt kan også betyde en større opmærksomhed fra omverdenen på lokalsamfundets potentialer. Projekterne er bedt om at forholde sig til innovationsbidraget.

Som det ses af Tabel 1.12, så giver en stor andel af de projektansvarlige udtryk for, at de med projektet bevæger sig ind i nye områder, hvor de ikke tidligere har opereret. Der ligger således en ikke ubetydelig risikovillighed her.

Der er også en stor andel, som fremhæver, at ideen er ny for lokalområdet. Det kan være et udtryk for, at lokalområderne lærer af andre lokalområder i Danmark og udlandet. Det samme kan aflæses af spørgsmålet om, hvorvidt der er tale om et helt nyt koncept eller en ny ide. Det er ikke overraskende i mindre grad tilfældet.

Tabel 1.12: Innovation

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke	Total
I hvilket omfang er projektet nyt for ansøger (virksomhed/organisation)?	50 % (167)	38 % (126)	6 % (20)	4 % (12)	3 % (10)	100 % (335)
I hvilket omfang er projektet nyt for lokalområdet, som det implementeres i?	48 % (161)	44 % (146)	4 % (15)	2 % (6)	2 % (7)	100 % (335)
I hvilket omfang er projektet nyt i det hele taget (koncept/ide ikke set før)?	21 % (71)	39 % (129)	23 % (78)	10 % (35)	7 % (22)	100 % (335)
I hvilket omfang har støtten betydet, at nyhedsværdien er større, end den ellers ville have været?	44 % (149)	38 % (128)	8 % (26)	1 % (4)	8 % (28)	100 % (335)

Ordningen bidrager efter respondenternes mening til, at der kunne gives et ekstra nyk med fornyelsen.

Fanø Bigård er et eksempel på en aktivitet, hvor aktørerne sætter sig for at gøre noget, som er nyt for dem, i dette tilfælde udvikling af et oplevelseskoncept baseret på bier og honning. Det er også nyt for lokalområdet og heller ikke set andre steder. Langeland Hjertestarterforenings initiativ med at oprette hjertestartere og uddanne frivillige er også fornyende på flere fronter. På Anholt er indkøbt udstyr og grej til sommerarrangementer, som kan bruges af alle foreninger, og det anses også for at være en fornyelse for både initiativtager, lokalsamfund og generelt. Et storstilet projekt i Glyngøre om maritime oplevelser, herunder dykkerturisme, finder også, at det er innovativt på alle de tre dimensioner. Endelig kan nævnes landsbyen Kjeldberg, som har indført LED-lys og solenergi til at belyse de offentlige arealer på torvet.

Tabel 1.13. Ideerne til projekterne

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke/ikke relevant	Total
Ideen til projektet var helt min/vores egen	76 % (256)	19 % (65)	1 % (5)	0 % (1)	2 % (8)	100 % (335)
Ideen til projekt kan tilskrives LAG'-en (bestyrelse eller koordinator)	5 % (17)	14 % (46)	15 % (50)	56 % (188)	10 % (34)	100 % (335)
Ideen til projektet kom fra samarbejdspartnere	7 % (23)	16 % (53)	13 % (43)	51 % (171)	13 % (45)	100 % (335)
Ideen til projektet er en konsekvens af lokal udviklingsplan	13 % (43)	22 % (75)	11 % (36)	40 % (134)	14 % (47)	100 % (335)

Projektaktørerne er oftest de helt centrale idemagere, når de selv skal vurdere dette. LAG-erne kan bidrage, men de har tilsyneladende ikke en udslagsgivende rolle, ligesom samarbejdspartnere heller ikke har det. Man ser, at udviklingsstrategierne i mindre grad har været styrende for, hvordan projekterne og deres ideer er blevet til.

1.8 ORDNINGENS EFFEKTIVITET

1.8.1 Indledning

Med effektiviteten sigtes der på, om der mobiliseres aktiviteter til fremme af attraktive levevilkår på landet med en forsvarlig og gennemtænkt anvendelse af midler. Der er flere aspekter af dette spørgsmål.

Som det blev vist tidligere, har alle indsatsområder under ordningen Attraktive Levevilkår undtagen Kompetenceudvikling og informationskampagner skabt en tilstrækkelig efterspørgsel, og i det perspektiv har ordningen været effektiv på den måde, at der har været en konkurrence om projektmidlerne. Alt andet lige vil det bidrage til at fremme de mest perspektivrige projekter.

Der er ikke tilstrækkeligt med oplysninger til, at man kan vurdere projekteffektiviteten ved eksempelvis at sammenholde brugerniveauet med investeringen, eksempelvis udtrykt ved tilbagebetalingstid eller omkostninger per bruger for sportsfaciliteter, eller omkostninger per kursusdag i forbindelse kompetenceudvikling.

I dette afsnit ses der på, om projekterne efter egen opfattelse er kommet i mål.

1.8.2 Målopfyldelse og dødvægt

Langt hovedparten af respondenterne fremhæver i spørgeskemaundersøgelsen, at målsætninger er blevet opfyldt med projektet. Kun 17 % mener, at målsætningerne er delvist opfyldt. Det skal ses i sammenhæng med, at 95 % af de 335 responderende projektansvarlige er helt færdige med deres projekt. Hvis man ser på det samlede antal projekter i Attraktive Levevilkår havde 64 eller kun 2,5 % af dem i januar 2016 udestående udbetalinger.

Projekter under Landdistriktsprogrammet bør være additionelle, dvs. give mere aktivitet, end hvis aktørerne selv skulle have finansieret. Der indgår i spørgeskemaundersøgelsen en vurdering af dødvægt. Tabel 1.14. viser, at støtten har en ikke uvæsentlig additional effekt for hovedparten af projekterne. Meget få af disse projekter ville være realiseret også uden støtten, eventuelt ved at søge støtte fra andre kilder.

Tabel 1.14. Hvor stor en del af projektet ville være realiseret, hvis der ikke kunne opnås støtte fra Landdistriktsprogrammet?

	Procentandel
Ingen	47 % (157)
1-25%	16 % (52)
26-50%	19 % (63)
51-75%	10 % (32)
76-99%	5 % (18)
Hele investeringen	4 % (13)
Total	100 % (335)

De projekter, som især kan siges at være afhængige af støtte under Attraktive Levevilkår er projekter under basale serviceforanstaltninger. Der er en tendens til, at projekter under indsatsområdet natur- og kulturarv i højere grad ville kunne få støtte fra andre kilder.

Der er ingen statistisk signifikant sammenhæng mellem tilsagnets størrelse og muligheden for at realisere projekterne. Der er heller ikke klare signaler om, hvilke dele af projekterne, der reduceres i tilfælde af manglende tilsagn. Når evalueringen ikke kan konkludere klart på dette område, må det tilskrives den meget store indholdsmæssige bredde af projekterne.

Kommentarerne til dette spørgsmål tydeliggør, at støtten fra Landdistriktsprogrammet er vigtig som medfinansiering for støtte fra andre fonde og puljer. Projektfinansieringen er som dominobrikker, så hvis en kilde svigter, kan det komme et større projekt til skade.

Beskæring af projekterne i tilfælde af reduceret støtte begrundes i helt overvejende grad med den manglende økonomiske mulighed for selvfinansiering i ansøgerorganisationen, og dette er en forklaring, som især mange foreninger henviser til. Det beskrives desuden som risikabelt at investere egne penge, når driftsøkonomien er usikker. Manglende lånemuligheder i pengeinstitutterne nævnes også. Dødvægtstab behandles i den tværgående evalueringsrapport som et tema, og der kan læses mere her omkring dette.

1.8.3 Projekternes størrelse og tidsmæssige gennemførelse

Som det fremhæves i Landdistriktsprogrammet, har landdistrikterne mange udfordringer, og der er brug for en indsats. At fremskynde planer og investeringer kan bidrage hertil. Respondenterne er spurgt om, i hvilket omfang midlerne fra Attraktive Levevilkår har kunnet fremskynde projektet og gøre projektet større, end det ellers ville have været muligt. Det er i høj grad tilfældet, og en stor andel erklærer også, at projektet er afhængigt af støtten.

Tabel 1.15. Kontrafaktiske vurderinger om projekrealiseringen

	Har støtten medført, at projektet er blevet fremskyndet?	Har støtten medført, at projektet er større, end det ellers ville have været?	I hvor høj grad var projektet afhængigt af støtten
I høj grad	42 % (142)	27 % (91)	69 % (230)
I nogen grad	30 % (100)	30 % (101)	24 % (79)
I ringe grad	7 % (22)	14 % (46)	3 % (11)
Slet ikke	14 % (46)	21 % (69)	1 % (4)
Ved ikke	7 % (25)	8 % (28)	3 % (11)
Total	100 % (335)	100 % (335)	100 % (335)

Hovedparten af projekterne ville blive mellem et halvt eller tre år forsinket uden støtten. Forhold omkring dødvægt uddybes for programmet som helhed i den tværgående evalueringsrapport.

1.9 PROCESSERNE MED ANSØGNING OG GENNEMFØRELSE

1.9.1 Indledning

Dette afsnit kommer ind på forskellige sider af implementeringen af Attraktive Levevilkår. I det proces gennemføres efter LEADER-metoden, finder der i reglen en tæt kontakt sted med aktører i lokalområdet. Karakteren og effektiviteten af denne proces belyses her fra tilskudsmodtagernes side. Der henvises endvidere til evalueringen af akse 4, hvor der finder en yderligere uddybning sted. Denne gennemgang bygger på spørgeskemaundersøgelsen og interview med projektaktører.

1.9.2 Ansøgningsprocessen

I LEADER-metoden spiller LAG'erne en væsentlig rolle i forberedelsen af projekter. 93 % af respondenterne i spørgeskemaanalysen har haft kontakt med med koordinatorene. Men bestyrelsesmedlemmerne indgår også i et betydeligt omfang i dette arbejde (28 %). Netværkscentret har betjent et mindre antal (6 %). Tallene tyder således på, at LAG-systemet har løst sin opgave.

Betydningen af LAG-ernes eget informationsarbejde dokumenteres yderligere i Tabel 1.16, hvor deltagerne fremhæver både skriftligt materiale, hjemmeside og informationsmøder som nyttige vidensressourcer. Ansøgerne bruger i mindre grad konsulenter. Brancheorganisationer er heller ikke så meget anvendt, måske fordi mange af disse ansøgere er organisationer, foreninger og kommuner.

Tabel 1.16. Hvilke informationskilder har været nyttige for dig i forbindelse med projektansøgningsprocessen?

	Procentandel
Skriftligt materiale fra LAG	76 % (254)
LAG hjemmeside	56 % (189)
NaturerhvervStyrelsens hjemmeside	26 % (86)
Informationsmøder om LAG	38 % (126)
Private konsulentfirmaer	7 % (22)
Brancheorganisationer	2 % (6)
Kolleger i branchen	15 % (51)
Andet	17 % (58)
Har ikke haft brug for informationskilder	3 % (9)
Total	239 % (335)

Der findes uddybninger omkring projektansøgningsfasen i spørgeskemaundersøgelsen, hvor Tabel 1.17 illustrerer, at LAG-erne faktisk løser opgaver med en én-til-én-vejledning. De skriftlige materialer

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

om ordningen er tilsyneladende ikke tilstrækkelige. Besvarelserne rummer en klar kritik af reglernes kompleksitet, og denne kritik kommer fra 73 % af ansøgerne

Tabel 1.17. Hvorledes har du som projektansøger vurderet processen fra start til slut?

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke/ikke relevant	Total
Det skriftlige materiale har givet mig de oplysninger, jeg havde brug for	14 % (47)	56 % (189)	15 % (49)	7 % (24)	8 % (26)	100 % (335)
LAG'en (bestyrelse eller koordinator) har oplyst om støttemuligheder	52 % (173)	32 % (107)	7 % (22)	4 % (14)	6 % (19)	100 % (335)
LAG'en (bestyrelse eller koordinator) har bistået med råd og vejledning vedrørende udfyldelse af ansøgningsskemaer, oplysning om lovgivning m.v.	57 % (191)	29 % (96)	7 % (23)	3 % (10)	4 % (15)	100 % (335)
LAG'en (bestyrelse eller koordinator) har hjulpet med at finde samarbejdspartnere	7 % (25)	10 % (33)	18 % (59)	45 % (150)	20 % (68)	100 % (335)
LAG'en (bestyrelse eller koordinator) har faciliteret samarbejdet mellem projektets partnere	7 % (25)	10 % (33)	15 % (50)	44 % (149)	23 % (78)	100 % (335)
Jeg har oplevet sagsbehandlingen af min ansøgning som effektiv og nem	17 % (57)	37 % (125)	27 % (89)	16 % (54)	3 % (10)	100 % (335)
Der har været udfordringer i forhold til medfinansiering i projektet	24 % (80)	42 % (141)	20 % (66)	11 % (36)	4 % (12)	100 % (335)
Der har været udfordringer i forbindelse med mellemfinansiering af projektkostninger	29 % (96)	28 % (95)	15 % (51)	19 % (64)	9 % (29)	100 % (335)
Der har været udfordringer med at sætte sig ind i og forstå krav og regler i landdistriktsprogrammet	33 % (112)	40 % (135)	13 % (42)	9 % (31)	4 % (15)	100 % (335)
NaturErhvervstyrelsen har været hjælpsomme undervejs i min ansøgningsproces	10 % (34)	26 % (86)	19 % (63)	21 % (72)	24 % (80)	100 % (335)
Jeg vil OGSÅ i fremtiden søge om LAG-midler	32 % (107)	23 % (78)	13 % (42)	13 % (42)	20 % (66)	100 % (335)

Tabel 1.17 viser også udfordringer relateret til sagsbehandlingen. En nærmere undersøgelse viser, at det ikke er særlige typer eller størrelser af projekter, som har oplevet udfordringer. En udfordring er,

at ikke kun ansøgningskemaerne skal udfyldes fuldstændigt og korrekt, men krævede bilag skal også medsendes i korrekte formater. En betydelig indsats og tid i sagsbehandlingen går med at fremskaffe dokumentation fra ansøgerne.

Der kan være vanskeligheder med medfinansiering, men heller ikke her er der systematiske forskelle, når man ser på projektstørrelse og -type. Mellefinansieringen, og dermed likviditetsbehovet for ansøgere, er særligt et problem for foreninger, som ikke har en større kapital at trække på.

Der er dog en rimelig motivation til at søge LAG-midler i fremtiden, og de motiverede kendetegnes ved, at de ikke i det gennemførte projekt har oplevet vanskeligheder i sagsbehandlingen, eller at medfinansieringen og mellefinansieringen ikke har voldt problemer.

Karakteristiske bemærkninger fra spørgeskema og interview: *"Det har været svært at udfylde ansøgningskemaet rigtigt, havde det ikke været for LAG koordinatoren havde det været umuligt. "* *"Det største problem var den langsommelige sagsbehandling, så vi meget længe gik i uvidenhed om projektet ville få støtte. "* Regler om udbudsrunder finder adskillige respondenter unødvendigt belastende.

De, som ikke ønsker at søge midler fra ordningen fremover, begrundes det oftest med det store tidsforbrug til ansøgning, dokumentation og afrapportering m.v. Det er tid, som man ikke har eller gerne vil bruge anderledes i foreninger m.v.

1.9.3 Implementering og projektafslutning

Realiseringen af projekterne løber ofte over en længere periode, som kan omfatte både undersøgelser, anlægsarbejder, indkøring og kommunikation. Det ses, at nogle (men langt fra alle) projekter har oplevet samarbejds-mæssige eller tekniske udfordringer.

Table 1.18. Hvorledes har du som projektansøger vurderet processen fra start til slut?

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke/ikke relevant	Total
Der har været samarbejds-mæssige udfordringer i projektet	7 % (25)	16 % (54)	26 % (87)	43 % (144)	7 % (25)	100 % (335)
Der har været tekniske udfordringer i gennemførelsen af projektet	6 % (20)	26 % (87)	26 % (86)	35 % (118)	7 % (24)	100 % (335)
Det har været en udfordring, at væsentlige projektkomkostninger af formelle grunde ikke kan finansieres af projektmidler	17 % (56)	29 % (97)	20 % (68)	23 % (76)	11 % (38)	100 % (335)
Der har været udfordringer med afrapporteringen (slutrapportering)	20 % (68)	29 % (96)	28 % (93)	17 % (58)	6 % (20)	100 % (335)
Der har været udfordringer med at få udbetalingerne hurtigt nok	39 % (129)	22 % (74)	19 % (64)	16 % (55)	4 % (13)	100 % (335)
Der har været udfordringer med bemærkninger og krav ved kontrolbesøg	5 % (17)	8 % (26)	20 % (68)	52 % (174)	15 % (50)	100 % (335)
LAG'en (bestyrelse eller koordinator) har gjort en indsats for at formidle oplysninger om projektet til lokalområdet	13 % (43)	27 % (91)	16 % (55)	26 % (88)	17 % (58)	100 % (335)
LAG'en (bestyrelse eller koordinator) har gjort en indsats for at formidle oplysninger om projektet uden for lokalområdet	6 % (20)	18 % (59)	16 % (54)	26 % (88)	34 % (114)	100 % (335)

Derimod har mange fundet det belastende med en usikkerhed og uigennemsigthed omkring, hvilke omkostninger, som er støtteberettigede. At udbetalingerne ikke falder hurtigt nok, er også et kritisk punkt, som gør projektgennemførelsen vanskelig.

LAG'erne er i nogen grad involveret i formidling af projektet. LAG-koordinatorerne og –formændene inddrager efter eget udsagn i høj grad succesfulde projekter, når de skal formidle ordningen både politisk, til lokalbefolkningen og til potentielle nye projektaktører.

Uddybningerne i spørgeskemaundersøgelsen og ved interview stiller skarpt på nogle af udfordringerne ved processen, og der er mange bemærkninger som disse: *"Alt for bureaukratisk, sindssyg lang tid mellem afslutning og udbetaling"*. *"Det har kostet os flere tusinde kroner i renter. Det er et problem, at de ikke kan indregnes i projektet."* *"... regler, der ændres midt i forløbet."* Både NaturErhvervstyrelsen og MBBL får skarp kritik for ikke at være tilstrækkeligt inde i detaljerne i programmets regler,

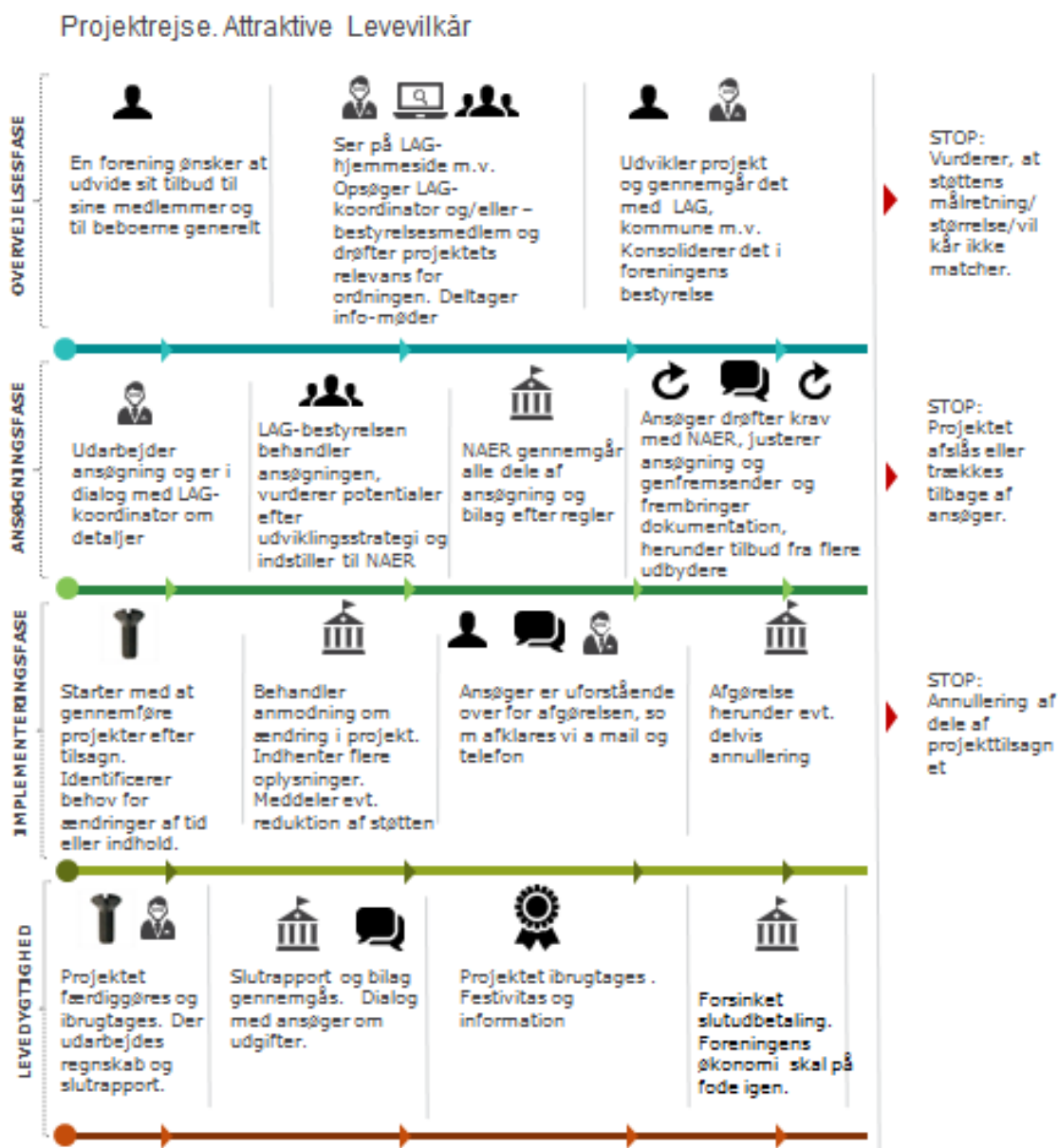
eller at sagsbehandlerne ikke formåede at sætte sig ind i projektet. Men der er også fra nogle af projektaktører ros til myndighederne for en stor hjælpsomhed. Mange henviser til, at LAG-kordinatoren har hjulpet med at rådgive og vejlede i projektføreløbet.

Der er også henvisninger til "fairness" i sagsbehandlingen, herunder i reglerne om ikke-tilskudsberetigede udgifter: *"En lille bagatel betød, at vi ikke fik udbetalt det fulde beløb og oven i købet blev idømt en bod. Det var ikke i orden."* Flere af tilskudsmodtagerne synes, at de er "almindelige dødelige", og at de ikke altid kan gennemskue de komplicerede regler. Der fremføres argumenter om, at bureaukratiet ikke står i et fornuftigt forhold til, at deres projekter er økonomisk meget små. Det er demotiverende for at ansøge i fremtiden.

1.9.4 Projektrejse

Nedenfor vises et eksempel på en projektrejse. Den starter med den indledende planlægning og involvering i foreningsliv og med LAG. Ansøgningsprocessen beskrives herefter, hvor man også ser behov for, at ansøgerne koordinerer med andre regelsæt. Endelig implementeringsfasen og ibrugtagning, hvor mange aktiviteter under Attraktive Levevilkår også har vigtige efterspil, som handler om at mobilisere en brugerskare og skabe positive synergier lokalt.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

1.10 EVALUERINGSKONKLUSIONER FOR ATTRAKTIVE LEVEVILKÅR

1.10.1 Indledning

Analyserne ovenfor giver et indblik i de mange sider af Attraktive Levevilkår. I denne opsamlende konklusion for ordningen formuleres først de mest perspektivrige styrker ved ordningen. Herefter opsummeres forhold, som kan betragtes som udfordringer og svagheder.

1.10.2 Styrker ved Attraktive Levevilkår

Af vellykkede og perspektivrige aspekter ved Attraktive Levevilkår skal fremhæves følgende:

- Målsætningerne for ordningen er meget brede og generelle. Der kan tages højde for ændringer i behovene i landdistrikterne over programperioden, således som det er set for IKT/bredhånd, som har fået en mindre betydning end påregnet, og natur/kulturarvsprojekter, som har mobiliseret en større aktivitet end forventet.
- Når man sammenholder ordningens fokus med landdistrikternes problembillede og udviklingen heri, er ordningen relevant. Denne konklusion understøttes af en god efterspørgsel efter ordningens midler. For ordningen er der ingen afløbsproblemer.
- Ordningen mobiliserer en overbevisende portefølje af både nytænkende og mere traditionelle projekter, som forholder sig klart til behovene lokalt. Der mobiliseres fysiske og videnmæssige ressourcer og kapaciteter i landdistrikterne, og især er den frivillige indsats af stor betydning og formentlig afgørende nødvendig for en sikker implementering og ikke mindst efterfølgende drift.
- Mange projekter arbejder konstruktivt med "multifunktionalitet", og heri ligger en væsentlig innovativ kapacitet. Når landsbyernes faciliteter kan bruges til flere ting på én gang, kan der sikres en økonomisk rationel udnyttelse. Men lige så vigtigt er gunstige sociale symbioser og samarbejder, som kan opstå som effekt af multifunktionaliteten. Det betyder også tværgående samspil mellem aldersgrupper og interessegrupper. Projekterne kommer efter projektaktørernes opfattelse på grund af multifunktionalitet en stor befolkningsgruppe til gavn.
- En anden vigtig observation ved projekterne under "Attraktive Levevilkår" er, at de i forhold til Landdistriktsprogrammet 2000-2006 er blevet mere ambitiøse. Det ses blandt andet i, at den strategiske orientering og profilering er stærkere, og der er flere projekter, som indgår i samlede helhedsorienterede satsninger for lokalområdet, hvor også andre finansieringskilder bringes i spil.
- LAG-kordinatorerne og -bestyrelsesmedlemmerne er særdeles vigtige personer i forhold til at sætte ting i gang i landdistrikterne, og projektaktørerne giver en stor anerkendelse af hjælp og inspiration både i forberedelses- og implementeringsfasen. LEADER-metoden har været i anvendelse og har haft afsmittende effekter for projektporteføljen og projektkvaliteten, selv om at aktørerne hovedsagelig tilskriver ideer og handlekraft til egen organisation.

- Midlerne under attraktive levevilkår er løftestang for anden projektf finansiering, herunder fra nogle af de større fonde.

1.10.3 Svagheder ved ordningen

- Den meget brede og inkluderende målsætning muliggør mange projekttyper, men vanskeliggør en administrativ opstilling af sammenlignelige og styringsegne indikatorer for output, effekter og effektivitet.
- Efterspørgslen efter indsatsområdet ”uddannelse og informationskampagner” var mindre end forventet. I en dansk kontekst kan der være særligt brug for at omfortolke kompetencebegrebet for landdistrikternes befolkning og at arbejde sammen med uddannelsessystemet på nye måder.
- Indsatsområderne ”Mikrovirksomheder” og ”Diversificeringer” er ikke velplaceret i denne ordning. Projekternes formål er drejet mod det almennyttige, og det svækker det erhvervs-mæssige element. Efterspørgslen er da også beskeden.
- Projektaktørerne er ofte frivillige foreninger og små organisationer. Holdt op mod deres resourcer finder en stor del af dem ordningens administration alt for kompliceret, bureaukratisk og tidskrævende. De kritiserer sagsbehandlingen for at være uigennemsigtig. De fremhæver også problemerne med med- og mellemfinansiering som alvorlige. Der er en ikke uvæsentlig andel, som ikke agter at søge ordningen igen af disse årsager.
- LAG-grupperne (koordinatorer og bestyrelsesmedlemmer) har en vigtig rolle i ansøgnings- og implementeringsprocessen, og de kompenserer i det omfang deres kapacitet tillader det for de bureaukratiske snublesten i programmet. Men det synes som om, at denne indsats og det til rådighed værende informationsmateriale alligevel ikke er tilstrækkeligt til at få alle projekterne gnidningsløst gennem processen. Der er behov for enten en forenkling og/eller bedre vejledning.

2. EVALUERING AF ORDNING NYE ARBEJDSPLADSER

2.1 FAKTA OM STØTTEORDNING NYE ARBEJDSPLADSER

FORMÅL	Ordningen Nye arbejdspladser har til formål at styrke erhvervsstrukturen i landdistrikterne ved at etablere nye arbejdspladser i nærområdet og fastholde eksisterende arbejdspladser. En styrket erhvervsudvikling forventes at smitte positivt af på bosætningen og på attraktiviteten af områderne uden for byerne.
MÅLGRUPPE	Private virksomheder herunder landbrugsbedrifter samt organisationer, foreninger, myndigheder m.v.
INTERVENTIONSLOGIK	<i>Projekter, som er i overensstemmelse med lokale udviklingsstrategier gennemføres af aktører i landdistrikterne (outputs) => projektet bidrager til at fastholde eller skabe nye arbejdspladser i landdistrikterne (resultat) => sikre attraktive levevilkår og fortsat bosætning i landdistrikterne (virkning)</i>
INDSATSOMRÅDER	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mikrovirksomheder 2. Turisme 3. Diversificering 4. Basale servicefaciliteter 5. Små og mellemstore fødevarevirksomheder 6. Kompetenceudvikling og informationskampagne Inden for hvert af disse indsatsområder findes en række underkategorier.
JUSTERINGER SIDEN MIDT-VEJSEVALUERING	Ingen væsentlige.
REGELSÆT	Nye arbejdspladser beror på bekendtgørelse nr. 254 af 1. marts 2009 og lov nr. 316 af 31. marts 2007 om udvikling af landdistrikterne (landdistriktsloven). Der kan ansøges om op til 50 % medfinansiering. For fødevarevirksomheder op til 40 %. Støtte til bestemte typer af virksomheder mv. gives som "de minimis-tilskud".

2.2 EVALUERINGSSPØRGSMÅL OG -METODE FOR ORDNINGEN NYE ARBEJDSPLADSER

Evalueringsspørgsmålene er organiseret under de fire hovedgrupper:

- Relevans, hvor der ses på sammenhænge mellem vigtige problemstillinger i lokalområderne og tilskudsmodtagernes behov
- Output og resultater, som redegør for, hvorledes aktørerne i landdistrikterne har efterspurgt midler fra ordningen og til hvilke projektyper
- Effekter og målopfyldelse, hvor ordningens implementering sammenholdes med dens overordnede målsætninger
- Effektivitet, hvor man ser på sammenhænge mellem output, effekt og ressourceforbrug.

Der henvises til Bilag 2 til den tværgående rapport for en mere detaljeret oversigt over evalueringsspørgsmålene.

Der er i evalueringen af denne ordning anvendt flere forskellige og hinanden supplerende metoder, som ligger i fortsættelse af evalueringsmetoder i midtvejsevalueringen

- Interview med ordningsansvarlige og sagsbehandlere for Nye Arbejdspladser i NaturErhvervstyrelsen og Erhvervsstyrelsen
- Desk research af bekendtgørelser, ansøgningsskemaer, vejledninger, lokale udviklingsstrategier, LAG-evalueringer, opfølgninger mm.
- Sagsgennemgang af 9 tilfældigt udvalgte projekter og interview med yderligere 16 projektsvarlige
- Kvantitativ spørgeskemaundersøgelse til tilskudsmodtagere med i alt 294 gennemførte besvarelser
- Registeranalyse
- Interview med i alt 6 koordinatore/formænd for LAG'er
- Udarbejdelse af casestudier med henblik på projektrejse.

Evalueringsspørgsmål og spørgeskemaer er drøftet med ordningsansvarlige i NaturErhvervstyrelsen og Erhvervsstyrelsen og med faglige sparringspartnere ved Center for Landdistriktsforskning ved Syddansk Universitet.

Tabel 2.1: Input og output fra gennemførte spørgeskemaundersøgelser for Attraktive levevilkår

Antal unikke numre (dubletter fratrukket ¹)	Antal besvarede skemaer	Svarprocent	Statistisk usikkerhed, %
746	294	39,4 %	4,7 %

1) Identiske støttemodtagere taget ud, idet nogle projektholdere har flere ansøgninger til samme projekt og/eller flere ansøgninger til forskellige projekter.

I metodebilaget til den tværgående evaluering (bilag 1) findes en læsevejledning for, hvordan den statistiske usikkerhed skal forstås.

2.3 ØKONOMISKE NØGLETAL FOR GENNEMFØRELSEN

I programperioden 2007 til 2013 er der i henhold til sagsstyringssystemet BTAS givet 1.409 tilsagn under ordningen "Nye Arbejdspladser". Af disse er 340 igen annulleret. I startåret 2007 blev der ikke givet tilsagn, men herefter har der været en stabil bevillingskadence med 200-300 tilsagn per år med en stigende tendens. Annulleringerne finder sted på grund af, at tilskudsmodtagerne af forskellige årsager alligevel ikke ønsker at benytte deres tilsagn, eller at tidsfristen for igangsættelse af et projekt overskrides.

Ordningen er opdelt i en række indsatsområder (jf. Artikel 52 og Artikel 20 i Forordning nr. 1698/2005 og Bekendtgørelse nr. 254 af 31. marts 2009, som danner hjemmel for bevillingerne). Tabel 2.2. viser projekternes samlede tilsagn, de samlede udbetalinger (per januar 2016) og antallet af godkendte projekter. De annullerede projekter indgår ikke i denne opgørelse. Data på projektniveau om tilskudsberettigede udgifter og udgifter afholdt af tilskudsmodtagerne har ikke været tilgængelige.

Tabel 2.2. Nøgletal for Nye Arbejdspladser (status januar 2016)

Indsatsområde	Antal		Beløb i mio DKK			
	Tilsagn	Annulleringer	Tilsagn	Bortfald	Udbetaling	Resttilsagn
Basale servicefaciliteter (Artikel 52bi)	121	21	40,1	12,4	23,7	4,0
Diversificering (Artikel 52ai)	60	22	13,7	6,5	7,2	-
Mikrovirksomheder (Artikel 52aii)	590	167	109,9	37,1	72,2	0,6
Små og mellemstore virksomheder (Artikel 20biii)	104	29	18,8	5,4	13,4	-
Turisme (Artikel 52aiii)	510	95	193,9	56,2	103,6	34,1
Uddannelse og Information (Artikel 52c)	24	6	4,7	1,0	3,7	-
Total	1.409	340	381,1	118,6	223,8	38,7

Kilde: Udtræk fra BTAS

Tabel 2.2. viser, at der under ordningen især er mange projekter ansøgt af mikrovirksomheder uden for jordbrugs- og fødevarersektoren. Men ordningen bruges også i høj grad af turismens virksomheder og organisationer. Mikrovirksomhederne gives i gennemsnit et tilsagn per projekt på godt 190.000 kroner. Turismeprojekterne er større med et gennemsnitligt træk på næsten 380.000 kroner. Der er endvidere en del projekter inden for basale servicefaciliteter, som får i gennemsnit 330.000 kroner per projekt. Diversificeringsprojekterne, som der er færre af, modtager tilsagn på i gennemsnit 228.000 kroner. Det største projekter har tilsagn på i nærheden af 10 millioner kroner i LAG-midler, men de mindste bevilges mindre end 10.000 kroner.

Gennemførelsen kan sammenholdes med forventninger i programmet. Tabel 2.3. viser forskelle mellem de enkelte ordninger, hvor der især sker en stor implementering inden for turisme. De øvrige ligger på den økonomisk forventelige implementering. Basale servicefaciliteter og kompetenceudvikling går på tværs af ordningerne i Akse 3, hvilket vanskeliggør en retvisende opgørelse.

Tabel 2.3. Operationel målopfyldelse (antal tilsagn og tilsagnsbeløb)

	Mål 2007-2013:		Realiseret i alt 2007-2013:			Målopfyldelse % af mål:		
	Antal tilsagn	Mio. kr. offentlige investeringer	Antal tilsagn	Tilsagn (mio. kr.)	Tilsagn minus bortfald (mio. kr.)	% af antal tilsagn	% af tilsagn	% af tilsagn minus bortfald
Mikrovirksomheder uden for jordbrugs- og fødevarerektoren (Art.52a(ii))	500	87,8	590	109,9	72,7	118%	125%	83%
Turisme (Artikel 52a(iii))	350	87	510	193,9	137,7	146%	223%	158%
Diversificering på jordbrugsbedrifter til ikke-jordbrugsaktiviteter (Art.52ai)	60	8,3	60	13,7	7,2	100%	165%	87%
Basale servicefaciliteter (Art.52bi)	N/A	N/A	121	40,1	27,8	N/A	N/A	N/A
Små og mellemstore virksomheder – forøgelse af fødevarerprodukters værdi (Artikel 20b(iii))	125	16,5	104	18,8	13,4	83%	114%	81%
Kompetenceudvikling og informationskampagner (Artikel 52c)	N/A	N/A	24	4,7	3,7	N/A	N/A	N/A

Kilde: *The Danish Rural Development Program 2007-2013, November 2012 og BTAS*

NA (Not Available): Aktiviteterne går på tværs af attraktive levevilkår og nye arbejdspladser

Tabel 2.3. illustrerer også, at der i forbindelse med implementeringen finder en ikke uvæsentlig reduktion og bortfald sted i tilsagnene, primært fordi projekterne ikke realiseres i estimeret omfang. Nogle omkostninger i ansøgernes budgetter viser sig ikke at være støtteberettigede. Hermed skabes der løbende plads til at imødekomme flere ansøgninger.

Endelig viser Tabel 2.3, at antallet af projekter er lavere end forventet i programdokumentet, den økonomiske ramme taget i betragtning. Der ligger heri, at projekterne gennemsnitligt er større end påregnet. Det er især diversificeringerne og indsatsen for at forøge fødevarerprodukters værdi, som tilsyneladende har større økonomisk volumen end forudset.

Med Tabel 2.3. som afsæt kan man konkludere, at der er en god interesse for Nye Arbejdspladser som helhed. Idet ordningen administreres bottom-up med LAG-grupperne som indstillingsberettigede, findes der ikke en centraliseret registrering af oplysninger, som kan bidrage til at gøre afslagsprocenterne op. LAG-kordinatorerne fremhæver, at projekterne løbende drøftes i overensstemmelse med Leader-metoden og tilrettes og udvikles i en dialog med ansøgerne. Nærmere oplysninger herom findes i evalueringen af akse 4.

Spørgeskemaundersøgelsen blandt LAG-kordinatorer og –bestyrelsesformænd og interview med dem kan give en viden om betydningen af ordningen Nye Arbejdspladser. Det fremgår her, at der er en stor opmærksomhed omkring vigtigheden af at skabe arbejdspladser for både den økonomiske udvikling, men også som led i at forbedre de generelle levevilkår og bosætningen. Nyetablering og videreudvikling af mikrovirksomheder samt turismeaktiviteter har en meget klar topprioritet i LAG-kordinatorernes relevansvurderinger. *”Det vigtigste element var erhvervsudvikling - skabelse af arbejdspladser. Overordnet var det helt klart at gå efter projekter, der flyttede noget, satte en udvikling i gang, nytænkning.”* og *”LAG-programmet har med fordel været bredt rettet mod etablering og udvikling af mindre virksomheder i landdistrikterne og mod fastholdelse og udvikling af livsbetingelserne i lokalsamfundene i landdistrikterne - det gode liv på landet”.*

LAG’ernes praksis i projektudvælgelsen kan ikke gennemses systematisk, idet der har fundet en stor personudskiftning sted, og LAG’ernes afgrænsning er ændret med programperioden 2014-2020. Men erfaringerne set fra LAG-Ringkøbing-Skjerns side understreger, at landdistriktsmidlerne har et ”monopol” på at yde direkte virksomhedsstøtte, og det interesserer ansøgerne. Det blev altid gjort klart for potentielle ansøgere, at ordningen rummer mange krav, som der ikke kan sættes spørgsmålstejn ved. Det har betydet, at nogle projektansøgere er faldet fra. Men det har også været afgørende for, at de gennemførte projekter fulgte principperne i ordningen og accepteret ulemperne i regler og i sagsadministrationen. LAG’ernes fokus på arbejdspladssiden er skærpet efter den politiske debat om akse 3, og der har fundet en omprioritering sted til fordel for Nye Arbejdspladser.

Samlet set fremstår ordningen som velfterspurgt. En gennemgang af udviklingsstrategierne viser, at arbejdspladsaspektet får en stor opmærksomhed med det lokale afsæt både i de tidlige strategier, men i stigende grad i den senere del af programperioden. LAG Viborg knytter erhvervmæssige potentialer tæt sammen med udviklingsressourcer i andre sektorer, herunder eksempelvis kultur, natur og turisme. LAG Silkeborg ønsker at fremme udviklingen i tomme bygninger i landdistrikterne med en bred vifte af serviceerhverv, kunsthåndværk m.v. LAG Bornholm har stort fokus på erhvervsudvikling integreret med andre indsatser, eksempelvis inden for energiområdet og fødevareområdet. Det er også essentielt at bemærke, at det fra LAG’ernes synspunkt også er interessant og værdifuldt for landdistrikterne at fremme offentlige jobs og jobs knyttet til foreninger og selvejende institutioner. Generelt synes LAG’erne dog at holde sig tilbage med at pege på meget specifikke udviklingsvisioner og mål for erhvervsrettede projekter (Thuesen et al, 2014).

2.4 ANSØGERNE

Dette afsnit har til formål at dykke ned under overfladen og give en karakteristik af initiativtagerne til projekterne under Nye Arbejdspladser. Ordningen giver mulighed for, at projekterne kan startes af private virksomheder og iværksættere, og disse må opfattes som hovedaktører. Men som Tabel 2.4

viser, suppleres indsatsen i høj grad af andre organisationer, og Nye Arbejdspladser er således en ordning, der ikke er forbeholdt den private sektor i traditionel forstand. LAG'ernes udviklingsstrategier understreger og arbejder aktivt med, at der også skabes job og beskæftigelse i andre typer af organisationer herunder foreninger, NGO'er, halvoffentlige virksomheder og myndigheder. De anses også for at bidrage med et vækstfremmende erhvervmiljø i landdistrikterne.

Tabel 2.4. Udvalgte eksempler på ansøgere

Eksempler på ansøgere	
Mikrovirksomheder uden for jordbrugs- og fødevarersektoren (Artikel 52a(ii))	Vejen Fodboldgolf, Odsherreds Egnsspecialiteter, Radio Klitholm, Adventure Park Aps, Vetcur Biotech Aps, Dukketeatret Svantevit, Ærø Prærievognsferie, Særslev Specialfoder, Harboøre Hallen, Swamp Unlimited Aps, Djursland Landboforening, Galleri Ludvig, Vaabengaard Hunderådgivning, Broby Lægeklinik, Mandø Brugsforening, Bøllingsø Bryghus A/S, A-Flis Aps, Mindgap, Tækkepartner Aps, Blue Donkey Production.
Turisme (Artikel 52a(iii))	Driftsselskabet Svanen Aps, Humlum Fiskeleje og Camping, Endelave Lægeurtehave, Kulinarisk Sydfyn, Vrå Højkole, Lemvig Thyborøn Turistforening, Dansk Veteranflysamling, Danhostel Henne Strand, Foreningen Herberger Langs Hærvejen, Færgeselskabet Læsø, Frydenlund Fuglepark, Fladebro Kro. Oplevelsesbælte Jyske Ås.
Diversificering på jordbrugsbedrifter til ikke-jordbrugsaktiviteter (Artikel 52a(i))	Økologisk Landbrugsskole Kalø, Gulerodsgruppen, gårdejer Bjarne Jensen, Multiwood Aps, Erholm Gods A/S, Restaureringscentrum Aps Hverringe, Guldbæk Vingård, Borreby Teater, Reerslev Biavl.
Basale servicefaciliteter (Artikel 52b(i))	Sønderjyske Madglæder, Ærø Kommune, Samsø Energiakademi, LAG Bornholm, Udviklingsrådet for Erhverv og Turisme Vejle, Filskov Plejehjem, Ranum Efterskole, Nr. Nebel Slagterforretning, Acab – Arts&Crafts Association Borholm, Ansager Hotel, Hirstshals Golfklub, Morsø Forsyning A/S, Vestsjællands Arbejdende Kunstværksteder.
Små og mellemstore virksomheder – forøgelse af fødevarerproduktens værdi (Artikel 20b(iii))	Gedsted Mejeri A/S, Lokalproduktion Nyord, Nr. Olsild Slagterhus, Vestjyske Fiske- og Vildtspecialiteter, Blomsterværkstedet Over Viskum, Hideaway Fejø, Slawteren i Tørring, Cold Hand Winery, Himmerlandske Bier, Læsø Salt A/S, Fanø Laks Aps,
Kompetenceudvikling og informationskampagner (Artikel 52c)	Lokale Aktions Grupper (LAG'er)

2.5 KENDETEGN VED PROJEKTERNE

Selv om der er fokus på at skabe beskæftigelse, så er ordningen Nye Arbejdspladser ret bredt formuleret. Ordningen sigter både på at udvikle arbejdspladser i traditionelle landdistriktsbaserede virksomhedstyper, men også at stimulere helt nye virksomhedstyper, som bidrager til et bredere arbejdsmarked og en bæredygtig økonomisk base. Derfor er det af evaluermæssig betydning at beskrive de typer af projekter, som ordningen fremmer, og hermed opsamle viden om udviklingsbehovene i landdistrikterne med henblik på at vurdere relevans og målretning.

Mikrovirksomheder

Dette indsatsområde skal bidrage til at vende udviklingen i landdistrikterne med befolkningsafvanding og nedgang i antallet af jobs og virksomheder. Mikrovirksomheder er både eksisterende firmaer og iværksættervirksomheder, og det både i traditionelle og nye erhvervsgræne, herunder sådanne som bygger på de lokale ressourcer og forudsætninger. Dette indsatsområde rettes mod virksomheder uden for landbrugs- og fødevarersektoren. Der er ikke herudover en afgrænsning i sektorer, og der findes aktiviteter både inden for produktion og service og kombinationer heraf.

Der er givet tilsagn til 465 projekter under "Mikrovirksomheder". De er af meget varierende karakter, men porteføljen kan deles op i følgende oftest forekommende grupper:

- Etablering og renovering af bygningsfaciliteter. Herunder også ibrugtagning af nedlagte landbrugs- og andre bygninger og omdannelse til andre erhvervmæssige formål. Nye og forbedrede bygningsfaciliteter skal bruges for eksempel til fremstillingsformål, lager, kontor, medarbejderfaciliteter, showroom og publikumsfaciliteter.
- Etablering af udendørs anlæg, herunder eksempelvis besøgsfaciliteter, men også kunstneriske installationer, haveanlæg og træningsbaner til behandlingsformål og sportslige aktiviteter m.v.
- Etablering, udvidelse og modernisering af produktionsanlæg. Disse projekter arbejder med at sikre de små virksomheders skalafordele inden for eksisterende koncepter og gøre virksomhederne parate til at erobre større markeder. Nogle projekter har fokus på miljø- eller energioptimering. En række projekter er i forbindelse med nystartende virksomheder, hvor produktionsapparatet skal bygges op fra grunden.
- Produktudvikling, prototyper og tests. Der kan være tale om at udvikle nye og højteknologiske produkter, herunder IKT-baserede services (informations- og Kommunikationsteknologi). Men der ses også projekter, som eksperimenterer med lokale ressourcer, herunder råvarer

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

med en lokal oprindelse, og som sigter mod at lægge sådanne ind i sammenhængende branding- og promoveringskoncepter i forbindelse med eksisterende produkter og services.

- Markedsføring, herunder sammenhængende udvikling og profilering af erhvervs- og fødevarerenetværk. Nogle af de markedsføringsorienterede projekter handler om at bruge sociale medier m.v. til at skabe nye markeder og at udvikle e-handel. Der er også en række projekter, som har som hovedformål at styrke virksomhedernes internationale tilstedeværelse.

EKSEMPEL

VetCur producerer foderprodukter til kæledyr. I tråd med trends i markedet, hvor forbrugerne i stigende grad foretrækker at fodre deres dyr med råt kød frem for tørfoder, har virksomheden med støtte fra Landdistriktsprogrammet udviklet en produktionslinje på basis af restprodukter fra slagterierne. I en senere ansøgning er der opnået bevilling til et topmoderne fryserum og til pakkefaciliteter. Virksomheden beskæftiger i dag 9 medarbejdere og er vokset fra 2 siden 2008. Der blev i forbindelse med 2008-projektet ansat 2 medarbejdere, men med de bedre faciliteter er der opnået en større effektivitet i den del af produktionen, og det samme arbejde kan udføres af én person. Virksomheden finder, at midlerne er et godt incitament til at gøre en ekstra indsats, herunder også at ansætte personale med bedre kvalifikationer. Ansporet af gode erfaringer med LAG-midler har virksomheden for eksempel med gode resultater benyttet Videnpilotordningen.

År: **2008 og 2012** - Tilsagn: **I alt 202.000 kroner**

Turisme

Turisme ses som en vigtig vækstsektor i de danske landdistrikter, og sektoren kan bidrage til beskæftigelsesmulighederne. Aktiviteter inden for turisme indgår ofte i en symbiose med udvikling af aktiviteter og infrastrukturer for befolkningen i almindelighed, og der kan være positive sammenhænge med andre erhvervsaktiviteter.

Der har været 422 projekter inden for turisme-indsatsområdet i perioden 2007 til 2013. De findes inden for følgende grupper af aktiviteter:

- Overnatningsfaciliteter, for eksempel renovering af lokaler på campingpladser, indretning af bondegårdsferie og B&B, vandrerhjem, ferielejligheder og lejrskoler. Her er også eksempler på etablering af høhoteller.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

- Etablering, modernisering eller udvikling af kulturattraktioner, herunder blandt andet nye udstillinger og publikumsfaciliteter på museerne, åbne haver, modeljernbaner, scenefaciliteter, akvarier og zoos.
- Etablering, udvikling eller forbedring af outdoorfaciliteter, herunder blandt andet stisystemer, fodboldgolf, shelters, fugletårne, legepladser, moler ved lystbådehavne og badeområder, klatrepæle, træklatringsanlæg, kajakfaciliteter, ridebaner, lystfiskeri- og dykningsudstyr.
- Formidlingsaktiviteter, herunder blandt andet webportaler for attraktioner og oplevelser, rutesystemer, apps, elektroniske standere og udvikling af turistkontorenes services.
- Markedsføring, herunder pakketure, koordinering ved regionale madinitiativer, nichekampagner og brandingtiltag.

EKSEMPEL

Melstedgaard på Bornholm er et ambitiøst formidlingscenter for madturisme, og i 2015 åbnede Madkulturhuset "Gaarden", hvortil der er givet støtte fra Landdistriktsprogrammet. LAG-projektet er søgt af Bornholms Museum til renovering og byggeri. Antallet af besøgende ved Melstedgaard er steget med 40 % i startåret for "Gaarden". I sommerperioden gennemføres mange madrelatede aktiviteter. Der er et butikssalg af fødevarer, som bidrager til stedets drift. Madkulturhuset som koncept ligger i tæt forlængelse af øens mangeårige bestræbelser på at fremme bæredygtig småskala fødevarerproduktion med egnskarakteristika, og den er en fødevarekatalysator for virksomheder gennem brancheaktiviteter gennemført i samarbejder med Gourmet Bornholm, landboorganisationerne og kommunen. Disse aktiviteter rettet mod fødevarevirksomhederne gennemføres primært i lavsæsonperioden. Flere iværksættere i fødevarerområdet har fået et skub fremad med Madkulturhuset som samarbejdspartner. På den måde skabes der en tæt sammenhæng mellem turismen og andre vigtige erhverv på øen. Bevillingen er givet til Bornholms Museum, men de erhvervsmæssige effekter, herunder beskæftigelseeffekter, opnås i den tilknyttede organisation "Gaarden", som lejer sig ind, og i de virksomheder, som benytter forskellige services.

Ansøgningsår: **2012** - Tilsagn: **4,4 mio kroner**

EKSEMPEL

Podwalk Poddrive er et projekt, som skal give en ny formidling af seværdigheder på Vestsjælland. Der er 9 fortællinger og guidede lyd-rundvisninger om specifikke historiske områder. De kunne aktiveres på mobiltelefonen og på nettet efter behov. Dette var et af de første smartphonebaserede turistformidlingsprojekter, iværksat af Slagelse Turistråd. Siden da er udviklingen gået i retning af apps, og initiativet er nu

forældet. De 9 lydfiler kan stadig googles, men de fremgår ikke længere på turisthjemmesiden. Turistrådet har planer om at genaktivere dem, men i en anden kontekst.

Ansøgningsår: **2009** - Tilsagn: **121.000 kroner**

Diversificering

Dette indsatsområde sigter mod at fremme landbrugsbedrifternes diversificering ind i områder, som ikke er direkte landbrugsbaserede. Denne ekstraaktivitet forventes at bidrage til at fastholde arbejdspladser og skabe nye jobs på landbrugsbedrifterne.

Der er 39 projekter, som har fået støtte under dette indsatsområde, og der er realiseret følgende projektyper:

- Gårdbutikker og gårdcaféer. Der indgår også ofte andre aktiviteter, herunder internetsalg og opmærksomhedsskabende promovning. Nogle initiativer knytter sig til landbrugsmæssig produktion og udvider værdikæden her.
- Kursus- og mødelokaler og undervisnings- og rådgivningsfaciliteter, herunder også specialiserede faciliteter, for eksempel med henblik på at udnytte muligheder inden for wellbeing og sundhed.
- Overnatningsfaciliteter, herunder i ombyggede landbrugsbygninger.

EKSEMPEL

Hverringe Gods har startet et restaureringscentrum. Centret tager afsæt i viden og inspiration fra årelange bestræbelser på bygnings- og landskabsbevaring på og omkring godset. Centret tilbyder ejere af bevaringsværdige huse en grundig indsigt i restaurering gennem information, kurser og rådgivning, og de udbudte kurser har ejere af bevaringsværdige huse allerede taget godt imod. Centeret sælger også bygge- og restaureringsmaterialer. Centret spiller sammen med andre former for diversificeringer på Hverringe Gods, hvor bygninger, som ikke længere anvendes til landbrugsmæssige formål, blandt andet omdannes til kursus- og konferencefaciliteter. Det er stadig en ny aktivitet, men centret oplever, at man har ramt en niche, hvor der var et udækket behov.

Ansøgningsår: **2012** - Tilsagn: **181.500 kroner**

EKSEMPEL

AJ Energi og Strø producerer strøelse til dyrehold, og strøelsen er baseret på raps. Produkter er udviklet, så de matcher behov hos forskellige dyrearter. Virksomheden gennemfører sit udviklingsarbejde i tæt samarbejde med landmænd. LAG-bevillingen er anvendt i forbindelse med et projekt til at få pressefaciliteterne etableret. Siden 2009 er virksomheden ændret fra at arbejde med træaffald til at arbejde med raps. Der har været vækst i aktiviteterne, dels ved egen fabrik, dels ved, at man har overtaget aktiviteter i en anden virksomhed. Der beskæftiges i dag 5 medarbejdere på denne aktivitet. AJ Energi og Strø er vokset ud af en konventionel landbrugsbedrift og minkavl.

Ansøgningsår: **2009** - Tilsagn: **250.000 kroner**

Basale servicefaciliteter

Ved at fremme forsyningen med basal service er formålet med dette indsatsområde at gøre det mere attraktivt at drive virksomhed i landdistrikterne. Aktiviteterne i ordningen kan også indirekte fremme bosætning og gode levevilkår blandt andet ved at styrke en erhvervsmæssig tilvejebringelse af serviceydelser.

Der er i alt givet tilsagn til 122 projekter under basale servicefaciliteter, som især retter sig mod erhvervslivet. En gennemgang af projekterne viser følgende hovedgrupper af projekter.

- Undervisnings- og mødefaciliteter samt rådgivningsfunktioner med særlig henblik på erhvervssammensætningen i lokalområdet
- Iværksætterhuse og erhvervslokaler etableret for at understøtte vigtige funktioner i lokalområdet, herunder butiksliv, sundhedsudbydere og servicefunktioner. Disse funktioner tænkes ofte tæt sammen med udnyttelsen af tomme bygninger, forbedring af bymiljø og energirenoveringer
- Kapacitetsopbygning og netværksaktiviteter i fødevarer-netværkene. Herunder ansættelse af koordinatore, afholdelse af netværksarrangementer, indretning af showrooms m.v.
- Infrastruktur i havneområder og andre fællesarealer, som rummer erhvervsaktiviteter.

EKSEMPEL

Mulighedernes hus i Vestervig er et demonstrationsprojekt, hvor Thisted Kommune har opført et multifunktionelt lavenergihus, der opfylder BR 10 energi- og indeklimakrav til byggeri i 2020. Modelhuset indeholder to erhvervs- og boliglejemål, som kan udnyttes fleksibelt efter behov. Huset inviterer alle ind, som vil vide mere om bæredygtigt byggeri, og der følges løbende op på dette. En del af det bruges således i øjeblikket som udstillingsaktiviteter i forbindelse med Vestervig Byfornyelse. Huset og funktionen er en

udløber af Vestervigs bestræbelser på at byforny på en måde, som tilpasses landdistriktets behov og muligheder. Der er opnået flere forskellige effekter med huset. Dels har man fået opgraderet bygadens udseende. Hertil kommer, at der har været læringsprocesser for håndværkerne i forbindelse med opførelsen. Endelig er det af stor betydning for byen, at en frisør har etableret sig i bygningen, og at forretningen trives.

År: 2009 - Tilsagn: 173.300 kroner

EKSEMPEL

Ombygning af havnefaciliteter på Vesterø Havn. Det er Læsø Kommune og Region Nordjylland, som står bag projektet, som skaber en bedre terminalfunktion og bedre opmarcharealer. I terminalen er indrettet nye billetfaciliteter, og der er plads til turistkontor. Opmarcharealerne har forbedret funktionaliteten, og det har gjort det mere overskueligt både for turister og erhvervsbrugere at anvende færgerne. Omlægningerne skulle efter indvielsen i 2015 gøre det nemmere både at være erhvervsvirksomhed, turist og beboer. I forbindelse med nedsatte billetpriser i efteråret 2016 har der været indsat ekstra færges, og omlægningerne på havnen har på en positiv måde bestået sin prøve.

År: 2013 - Tilsagn: 4.550.000 kroner

Forøgelse af landbrugsprodukters værdi

Dette indsatsområde skal bidrage til at skabe en højere forædling af landbrugsprodukter, herunder at knytte udviklingen af fysiske produkter sammen med udviklingen af serviceydelser. Herved er målet at sikre større produktionsværdi og at fastholde og skabe arbejdspladser i landbruget og fødevarerindustrien.

76 projekter indgår under dette indsatsområde, og de kan grupperes på følgende måde:

- Mikroproduktionsfaciliteter i tilknytning til landbrugsbedrifter og fødevarer virksomheder, herunder slagteri, mejeri, mosteri, tørreri, osteri, brænderi, malteri, mølleri, røgeri, bryggeri, vineri osv. Støtten gives til indretning af bygninger, indkøb af maskineri m.v., men også til udviklingsaktiviteter.
- Indretning af besøgsfaciliteter, herunder mulighed for at spise, observere demonstrationer, deltage i kurser og begivenheder, købe produkter med hjem m.v.

- Etablering af produktionsfællesskaber, samarbejdsstrukturer og fælles handelslokaler og showrooms.

EKSEMPEL

Langedil Vin er en af Danmarks vingårde, beliggende på Fyn. Der produceres rosevin, og virksomheden arbejder også med vinrelaterede events. Vinen opnår gode priser på markedet og har modtaget udmærkelser på det årlige vinskue. Støtten fra Landdistriktsprogrammet er anvendt til at indrette fødevareregodkendte lokaler. Støtten og familiens egen indsats har betydet en væsentlig fremskyndelse af projektet. I de seneste har indsatsen især bestået i at udvikle event-siden, det vil sige fremvisninger i vinmarken, vinsmagninger m.v. Det er noget, som familien ønsker at drive så vidt muligt uden fremmed beskæftigelse.

År: **2009** - Tilsagn: **116.848 kroner**

Uddannelse og informationsformidling

Med dette indsatsområde sigtes der mod at fremme kompetencer og kapaciteter for erhvervsvirksomhedernes indehavere og medarbejdere og på denne måde understøtte de forretningsmæssige udviklingsaktiviteter i landdistrikterne. Der er under "Nye Arbejdspladser" givet tilsagn til 11 projekter, som LAG'erne har søgt.

De falder i to grupper, hvor der kan være overlap og projekter, som dækker begge formål. Samlet for de 11 projekter er der en hovedvægt på førstnævnte formål:

- Analyser og undersøgelsesaktiviteter, herunder sådanne som kortlægger erhvervsstrukturer og forretningsmuligheder inden for områder, hvor landdistrikterne har særlige forudsætninger
- Kurser, borgerinddragelse og anden kompetenceudvikling.

EKSEMPEL

Fremtidens detailhandel i landdistrikterne Ringkøbing-Skjern Kommune. I tæt samarbejde med butikker, foreninger og lokale beboere har projektet iværksat forsøgsaktiviteter i de lokale dagligvarebutikker i fem landsbyer. Dagligvarebutikkerne har undervejs arbejdet med forskellige metoder til at øge omsæt-

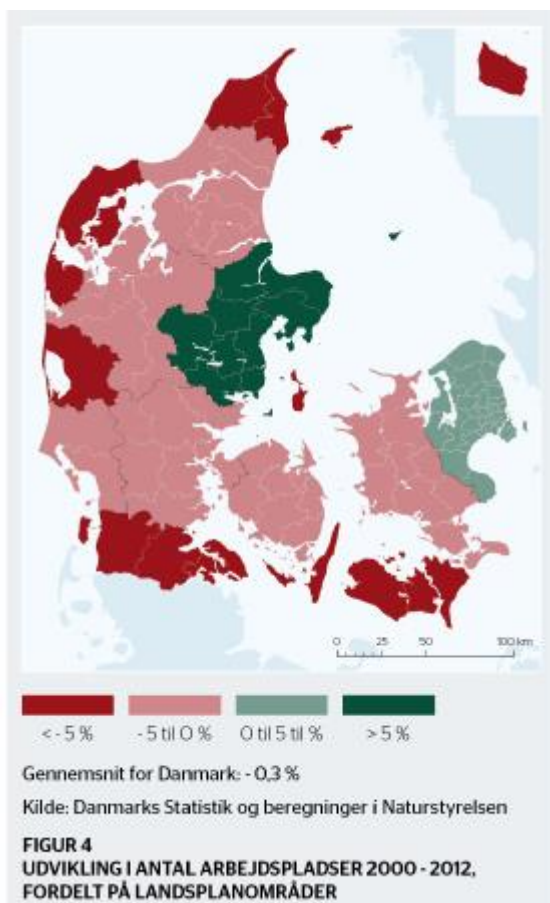
ningen og sikre lokal opbakning, og der har været arrangeret alt fra markedsføringsevents til specialtilbud. Projektet har været en øjenåbner for de lokale indbyggere og butiksindehavere, men også landdistriktsbefolkningen landet over, om hvordan man kan omstille butikslivet og skabe en interesse for at bakke det op. Det har været til inspiration for mange både detailhandsaktører og andre. Butikkerne i de små samfund i kommunen lever stadig. Det er ikke muligt vurdere, om projektet har været udslagsgivende, men det er konklusionen, at den folkelige opbakning har været med til forny den måde, som der samarbejdes på og at understøtte gejsten omkring butikslivet.

År: 2011 - Tilsagn: 150.000 plus 550.000 kroner

2.6 ORDNINGENS RELEVANS

Ordningens relevans skal vurderes dels ud fra, om den matcher problembilledet i landdistrikterne, dels ud fra støttemodtagernes holdning med afsæt i de særlige potentialer og erhvervsmuligheder i landdistrikterne. I et bredere perspektiv skal nye og bevarede arbejdspladser på landet bidrage til at bremse fraflytning og skabe et godt og varieret indkomstgrundlag for befolkningen og tilflytterne.

Man kan begrunde ordningens relevans i den stedfundne erhvervsudvikling i landdistrikterne. Kommunernes Landsforenings (2014) analyse "Danmark i forandring" illustrerer sider af den erhvervsmæssige udvikling i programperioden. Selv om vækstmønstret ikke er helt ensartet, og selv om der er yderområder og små byer med fremdrift, så er hovedtendensen en mere massiv erhvervsudvikling i byerne end på landet. Der er forskelle i erhvervsstrukturen, hvor yderkommuner og landdistrikterne har en lidt højere andel af strukturudsatte jobs i landbrug og industri, mens bykommunerne rummer relativt flere servicejobs, herunder især inden for højteknologiske og vidensintensive brancher.

Figur 1: Udvikling i antal arbejdspladser 2000-2012

Kilde: Miljøministeriet (2013) <http://www.ft.dk/samling/20131/almdel/miu/bilag/118/1315398/index.htm>

KL peger også på, at beskæftigelsesfrekvensen er lavere længst væk fra byerne. Samtidig ses, at pendlingen er steget. Yderområderne og landdistrikternes befolkninger er således ikke ramt af en systematisk højere arbejdsløshed, men de accepterer at pendle. Den stedfundne befolkningsreduktion i landdistrikterne og yderkommunerne skyldes blandt andet, at der ikke er tilstrækkeligt mange jobs i kategorier, som kan flytte veluddannede personer (Sørensen, 2014).

Når det gælder iværksætteri, så startes der relativt flere virksomheder i byerne end på landet og yderområderne, men overlevelsen af virksomheder på landet ser ud til at være højere end i byerne (Larsen, 2013). De nye og små virksomheder er mere innovationsorienterede i byerne end på landet, men virksomheder i landdistrikterne er samlet set kun lidt mindre innovationsorienterede end i byerne (Hjalager, 2015). Det taler for, at stimuleringen af innovation gennem programmets virkemidler er særligt relevant for landdistrikterne herunder i sammenhæng med bestræbelser for at fremme virksomhedsetablering.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Programmet sigter blandt andet specifikt på at fremme udviklingsmulighederne inden for turisme. Det Nationale Turismeforums (2016) statusanalyse viser, at turismen har været stagnerende i landdistrikterne i programperioden, mens byerne har fået mere vind i sejlene.

En række undersøgelser fremhæver, at selv om hovedtendensen er erhvervsmæssig tilbagegang eller stagnation, så er der udviklingspotentialer, iverigdom og investeringsvilje i landdistrikterne. Det understøtter relevansen af ordningen. Der er med andre ord mennesker, som ønsker at starte og udvikle virksomheder, og de er i besiddelse af en drivkraft (Realdania, 2012; Mogensen og Møller, 2006). De særlige kendetegn ved landdistrikterne er også afsæt for specialiseret udvikling, hvor byerne ikke har de samme potentialer og forudsætninger, for eksempel inden for fødevarerområdet og bio-økonomi (Miljøministeriet, 2012). En del virksomheder på landet er livsstilsvirksomheder, som udnytter attraktive beliggenhedsfaktorer, men som også bidrager til beskæftigelse, service og aktivitet (Tanvig, 2012).

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Tabel 2.5: I hvilken grad opfatter du disse som relevante i forhold til netop dit landdistrikts særlige udviklingsbehov og – potentialer i perioden 2007-2013?

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke	Total
Nyetablering af mikrovirksomhed	69 % (43)	15 % (9)	8 % (5)	3 % (2)	5 % (3)	100 % (62)
Udvikling af eksisterende mikrovirksomhed	55 % (34)	32 % (20)	3 % (2)	5 % (3)	5 % (3)	100 % (62)
Udvikling af mindre turismeaktiviteter	71 % (44)	21 % (13)	3 % (2)	3 % (2)	2 % (1)	100 % (62)
Rekreative infrastrukturer og overnatningsfaciliteter	55 % (34)	31 % (19)	10 % (6)	2 % (1)	3 % (2)	100 % (62)
Markedsføring af turismeprodukter fra området	44 % (27)	42 % (26)	6 % (4)	6 % (4)	2 % (1)	100 % (62)
Diversificering af landbrugsbedrift ind i nye aktiviteter	19 % (12)	31 % (19)	32 % (20)	8 % (5)	10 % (6)	100 % (62)
Etablering eller bevaring af servicefaciliteter i lokalområdet	56 % (35)	32 % (20)	8 % (5)	2 % (1)	2 % (1)	100 % (62)
Investeringstilskud til forarbejdningsvirksomhed	24 % (15)	32 % (20)	18 % (11)	18 % (11)	8 % (5)	100 % (62)

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til LAG-kordinatorer og -bestyrelsesformænd

LAG-kordinatorer og bestyrelsesformænd er i spørgeskemaundersøgelsen spurgt om deres holdning til ordningens relevans for de enkelte indsatsområder. Det fremgår af Tabel 2.5, at generelt og ud fra deres egne lokale udgangspunkter og forudsætninger giver LAG-kordinatorer og bestyrelsesmedlemmerne ordningens indsatsområder en god bedømmelse. Man ser af tabellen, at kordinatorer og bestyrelsesformænd sætter mere fokus på skabelsen af arbejdspladser uden for landbrug og fødevarerhverv end indenfor. Udvikling i mikrovirksomheder og turisme fremstår med en høj grad af relevans.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Interviews og uddybninger på spørgeskemaet understøtter dette, og man nævner den styrkede fokus, som kom på arbejdspladselementet i løbet af programperioden. Der har været arbejdet konstruktivt med dette i LAG-erne. Koordinatorerne giver dog i den sammenhæng udtryk for en frustration over, at især diversificeringsforanstaltningen efter deres opfattelse ikke bruges så bredt som i andre lande, og de henviser til, at gårdbutikker med egne produkter er i klemme. Koordinatorer og bestyrelsesformænd efterspørger, at ordningen kan skabe større og mere sammenhængende fyrtårnsprojekter, som involverer flere aktører. Samarbejdsrelaterede projekter rækker ofte længere ud og har flere afledte effekter.

Tabel 2.6: I hvilken grad opfatter du ordningen "Nye Arbejdspladser" som RELEVANT og ATTRAKTIV ud fra egne udviklingsbehov og -potentialer?

	Relevant	Attraktiv
I høj grad	44 % (120)	43 % (118)
I nogen grad	43 % (116)	43 % (118)
I ringe grad	6 % (16)	6 % (16)
Slet ikke	1 % (4)	1 % (4)
Ved ikke	6 % (16)	6 % (16)
Total	100 % (272)	100 % (272)

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til støttemodtagere

Tabel 2.6. bekræfter, at støttemodtagerne i høj grad opfatter ordningen som relevant ud fra deres egne udviklingsbehov og potentialer. Attraktiviteten af ordningen fremstår også som tilsvarende høj i spørgeskemaundersøgelsen. Mange har forbehold, og det er en indikation af problematiske aspekter af programmet, herunder støttevilkårene og administrationen. Dette behandles i et senere afsnit. Det skal bemærkes, at der ikke er gennemført undersøgelser blandt ikke-ansøgere, hvilket kunne have givet et supplerende billede.

2.7 EFFEKTER

2.7.1 Indledning

Vurderingen af effekterne af ordningen "Nye Arbejdspladser" tager afsæt i fire sæt af kilder. Den ene er den opfølgning, som finder sted i forbindelse med afslutningen af projekterne og indsendelsen af slutrapporterne. Heri anmodes støttemodtagerne om at angive opnåede resultater og effekter. Resultaterne er indtastet i BTAS (sagsbehandlingssystemet), og data er trukket herfra. Den anden metode, som anvendes til at vurdere effekterne af projekterne er spørgeskemaundersøgelsen, som for Nye Arbejdspladser har produceret en respons på 294 projekter. Denne metode giver mulighed for at få et mere detaljeret indblik i, hvordan programmet virker for støttemodtagerne, herunder på de kvalitative parametre. Spørgeskemaanalysen er gennemført med en tilfredsstillende repræsentativitet. Endvidere inddrages en registerbaseret analyse med data fra Danmarks Statistik om faktuel jobskabelse i de støttede private erhvervsvirksomheder. Interviewresultater kan yderligere som den fjerde metode illustrere karakteren af beskæftigelseeffekterne og andre effekter, og resultaterne fremgår af eksempelbeskrivelserne i dette og i det foregående afsnit. Endelig er forhold omkring effekter og tolkningen heraf drøftet i interviews med projektansvarlige, sagsbehandlere i NaturErhvervstyrelsen samt med LAG-koordinatorer og -formænd, og de er sammenholdt med oplysninger i LAG'ernes egne evalueringer.

Nedenfor gennemgås effekter og målopfyldelse for de enkelte effekttyper: Beskæftigelse, omsætning og indtjening, turismeudvikling, bosætning, erhvervsmæssig fornyelse, lokal sammenhængskraft samt kompetenceudvikling.

2.7.2 Beskæftigelseeffekter

2.7.2.1 Indledning

I overensstemmelse med overskriften "Nye Arbejdspladser" er der i denne ordning stor fokus på effekter i form af bevarede og nye arbejdspladser. Ordningen er bred, og som illustreret ovenfor er målsætningen gennem implementeringen søgt realiseret på mange forskellige måder. Der nævnes i programmet en forventning om skabelse af 344 ekstra jobs i de støttede private virksomheder. Der findes ikke i programmet andre kvantificerede mål vedrørende jobskabelsen.

Evalueringen af effekterne må afspejle de forskellige perspektiver på jobskabelsen i landdistrikterne. Den må også tage bestik af de fremgangsmåder, som aktørerne i landdistrikterne bringer i anvendelse i implementeringen af ordningen. Virkningerne kan således undersøges i følgende lag:

- Jobs som skabes direkte i private virksomheder, som modtager støtte fra programmet
- Jobs som skabes som afledte effekter heraf hos disse virksomheders leverandører og samarbejdspartnere i værdikæden
- Jobs som skabes i halv- og heloffentlige organisationer samt foreninger, fonde m.v.
- Jobs som skabes som følge af erhvervsnetværksaktiviteter, turismebranding og markedsføring.

Der er især fokus på skabelse af nye arbejdspladser. Men i landdistrikterne finder der en løbende strukturudvikling sted, som leder til nedlæggelser og flytninger af arbejdspladser. I det perspektiv er det også vigtigt at arbejde for at fastholde arbejdspladser. Dette aspekt uddybes til sidst i afsnittet.

De metoder, som benyttes til at måle jobskabelseseffekten i landdistrikterne er ikke præcise og utvedygdige. De forbehold, som er helt nødvendige at have med i effektvurderingen, er forklaret i de efterfølgende afsnit. Der startes med den snævre virksomhedsrettede tilgang i de private virksomheder, og cirklen udvides derefter med en vurdering af afledte jobeffekter og jobs skabt i andre organisationer og som resultat af netværk, branding m.v.

2.7.2.2 Beskæftigelseseffekter beregnet på basis af registerdata

Den første undersøgelsesperspektiv på jobskabelsen er den faktisk skabte beskæftigelse i de private virksomheder, som har modtaget støtte under ordningen. Til det formål er gennemført en registerundersøgelse ved Danmarks Statistik, hvor den faktiske beskæftigelsesudvikling i de støttede private virksomheder kortlægges. Denne metode anvendes også ved effektanalyser af andre erhvervsfremmeordninger.

Undersøgelsen isolerer støttede private virksomheder. I den process sker der naturligt en frasortering af en række projekter og aktører, således som det fremgår af Tabel 2.7. Samlet set har ordningen 1251 støttemodtagere. Støttemodtagerne falder i omkring 4 lige store grupper – i) virksomheder, som har modtaget støtte flere gange eller er ophørt, ii) offentlige virksomheder og foreninger, iii) private virksomheder, der er lukket og iv) private virksomheder som stadig eksisterer. Det er den sidste gruppe, som indgår i målingen.

Tabel 2.7. Antal virksomheder, der kan måles på

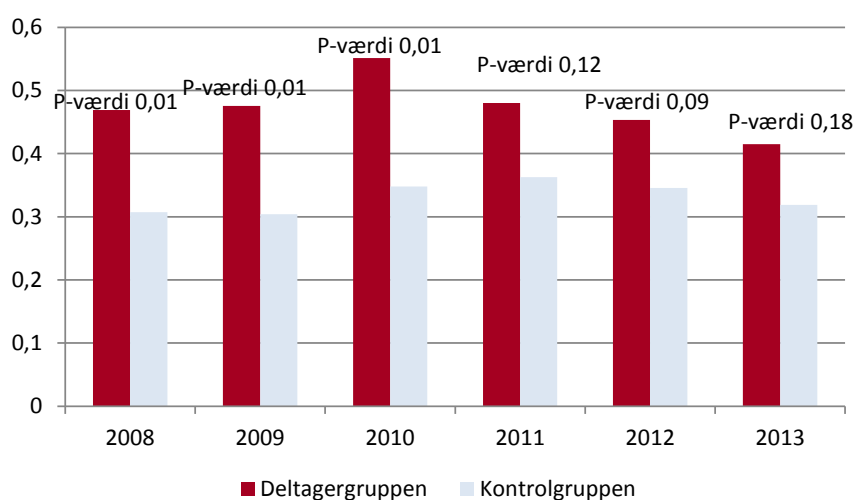
	Antal
Antal støttemodtagere i alt	1.251
Virksomheder, som har modtaget flere bevillinger	-156
Virksomheder, hvis CVR-nummer ikke er genfundet i registeret	-170
Offentlige virksomheder	-76
Foreninger o.l.	-269
Private virksomheder, som er ophørte eller inaktive tre år efter støttemodtagelsen og virksomheder under bagatelgrænsen	-331
Virksomheder uden match samt holdingselskaber	-9
Antal virksomheder, som indgår i målingen	341

På registerdata i Danmarks Statistik er der for de 341 virksomheder trukket beskæftigelsesoplysninger i tilsagnsåret og tre år senere, og data sammenlignes med en kontrolgruppe af virksomheder med kendetegn som de støttede virksomheder. Herved kan man vurdere, om de støttede virksomheder udvikler sig mere fordelagtigt end kontrolgruppen. Det sker således ud fra den tese, at støtten stimulerer en anden – og antagelig mere positiv - udvikling. Der måles på den samlede effekt og den ekstra effekt.

Figur 3.2 viser, at andelen af virksomheder med positiv beskæftigelsesudvikling er større blandt de støttede virksomheder end i kontrolgruppen, og det er en indikation på, at programmets virkemidler til private virksomheder fungerer efter hensigten.

Figur 3.2. Andel deltagervirksomheder og andel virksomheder i kontrolgruppen med positiv vækst i fuldtidsbeskæftigelse efter tre år (årgang 2008-2013)

Kilde: Erhvervsstyrelsen (2016)

I registerundersøgelsen uddybes dette: "Umiddelbart indikerer dette, at LAG-indsatsen har virket. Det er dog muligt, at forskellen på deltagervirksomhedernes og kontrolgruppernes udvikling skyldes tilfældigheder. Det testes statistisk ved at beregne sandsynligheden for, at andelen af virksomheder med positiv vækst er ens i deltagergruppen og kontrolgruppen (p-værdien).

Eksempelvis er p-værdien for deltagerårgang 2008 lig 0,01. Det er altså meget lidt sandsynligt, at forskellen på deltagergruppen og kontrolgruppen skyldes statistiske tilfældigheder. Normalt forudsætter man, at p-værdien skal være 0,05 (5 pct. signifikansniveau) eller lavere for at afvise, at forskellene skyldes statistiske tilfældigheder.

For deltagerårgangene 2008, 2009 og 2010 er p-værdien under 0,05, hvilket altså indikerer, at LAG-indsatsen har bidraget til at styrke beskæftigelsesvæksten i deltagervirksomhederne.

Derimod er p-værdien betydeligt over 0,05 for årgangene 2011, 2012 og 2013, hvorfor det ikke kan afvises, at forskellen på deltagervirksomhederne og kontrolgruppen skyldes tilfældigheder. Med andre ord er der ikke stærke tegn på, at LAG-indsatsen har styrket beskæftigelsesvæksten i 2011-2013 årgangene." (Erhvervsstyrelsen, 2016, p. 7-8).

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Disse resultater skal tolkes med forsigtighed, idet der er metodiske usikkerheder forbundet med den gennemførte sammenligning med kontrolgruppen. Det er endvidere ikke entydigt således, at effekterne kan tilstrives LAG-projektet, men kan henføres til kendetegn ved virksomhederne, som ikke kan indfanges ved denne metode, herunder motivation, særlige udviklingsbehov og kompetencer o.l.

Endvidere er det samlede antal skabte jobs søgt estimeret. Der korrigeres for den jobvækst, som formentlig ville have fundet sted også uden støtten. Denne beregning vises i Tabel 2.8.

Tabel 2.8. Faktisk og kontrafaktisk beskæftigelse i deltagervirksomhederne samt estimeret privat jobskabelse efter tre år (fuldtidsjob)

Årgang	Faktisk Beskæftigelse i til- sagnsår (A)	Faktisk Beskæftigelse ef- ter tre år (B)	Kontrafaktisk be- skæftigelse efter tre år (C)	Faktisk jobska- belse efter tre år (A)-(B)	Estimeret Jobskabelse efter tre år (B)-(C)
2008	165	176	171	11	5
2009	227	275	213	48	62
2010	202	216	195	14	21
2011	141	188	188	47	0
2012	221	248	248	27	0
2013	203	213	213	10	0
I alt	1.159	1.316	1.228	157	88

Anm: Der er kun beregnet estimater for jobskabelse for de årgange, hvor effektmålingen indikerer, at der er en statistisk signifikant forskel (ved 5 pct. signifikansniveau) på andelen af virksomheder med positiv vækst i deltagergruppen og kontrolgruppen efter tre år. 2013-årgangen måles efter to år.

Kilde: Erhvervsstyrelsen (2016)

Med denne beregning konkluderes, at støtten (i alt 66,2 mio kr i de pågældende projekter) er med til at skabe 157 jobs, og 88 hvis der tages højde for den kontrafaktiske effekt. Det ses også i Tabel 2.8, at effekten tilsyneladende især forekommer i forbindelse med projekter igangsat tidligt i programperioden.

Registermetoden er restriktiv m.h.t. udvalget af virksomheder. 340 private virksomheder kom aldrig med i målingen af de årsager, som nævnes ovenfor. Nogle af de lukkede og inaktive virksomheder eksisterer muligvis stadig under andre CVR-numre, fordi der er sket selskabsomdannelser eller afhændelser. Lukkede virksomheder kan i en periode også have skabt en beskæftigelse. Der foreligger ikke informationer, som kan belyse dette.

2.7.2.3 Afledte effekter

Private virksomheder anses for at være "vækstmotorer", og dette er vigtigt i en landdistriktssammenhæng og en bagvedliggende årsag til fokus på den private jobskabelse. En ekstra aktivitet skaber omsætning og beskæftigelse i virksomhederne, men eventuelt også afledte effekter hos samarbejdspartnere, leverandører m.v. Beregningerne ovenfor medtager ikke sådanne afledte effekter.

Der foreligger erfaringstal om de afledte effekter, fremskaffet i forbindelse med regionale erhvervsfremmeindsatser (IRISgroup, 2015; IRISgroup et al, 2016). Hvis en afledt effekt kan skønnes med en faktor på 1,5 vil beskæftigelseeffekten stige til 132 i den kontrafaktiske beregning og 235, hvis den fulde beskæftigelseeffekt medtages. Det skal her noteres, at selv om der faktisk genereres en afledt beskæftigelse fra projekterne, så er det sandsynligt, at kun nogle af jobbene er placeret i samme lokalområde.

2.7.2.4 Jobs skabt i andre typer af organisationer

Der knytter sig en særlig interesse til jobs skabt i private virksomheder af de årsager, som blev nævnt ovenfor. Men ordningen giver også støtte til en række projekter, som er igangsat af halv- og heloffentlige organisationer, foreninger, fonde m.v. Der skabes også arbejdspladser her. Set fra landdistrikternes perspektiv er jobs skabt på en efter- eller højskole, en fribørnehave eller i forbindelse med en foreningsdrevne festivalorganisation lige så gode og ønskværdige som jobs skabt i private virksomheder.

I denne del etableres et skøn over jobskabelsen i disse organisationer. Den faktiske jobskabelse kan ikke måles, men spørgeskemaundersøgelsen kan bidrage til en vurdering af, om sådanne organisationer skaber en effekt på samme niveau som støtte til private virksomheder. Der arbejdes med en investeringstryk-tankegang i beregningen. Spørgeskemaundersøgelsens virksomheder grupperes, hvor projekter iværksat af halv- og heloffentlige organisationer og foreninger identificeres. Investering per skabt arbejdsplads beregnes. De samlede investeringer for ordningen Nye Arbejdspladser er også omgrupperet efter samme princip. På dette grundlag sker en opregning af registeranalysens resultater. Generelt er der en tendens til, at både private og andre støttemodtagere overvurderer den skabte beskæftigelse, når de spørges i spørgeskemaer og slutrapporter, idet det ofte medtager hele deres egen beskæftigelse og også afledte virkninger uden for virksomheden. Derfor anvendes de faktuelle tal fra spørgeskemaanalysen ikke, og i opgørelsen benyttes som indikator alene forholdet mellem investeringer per job skabt i private virksomheder på den ene side og hel- og halvoffentlige organisationer og foreninger m.v. på den anden side. Med andre ord er støttemodtagernes selvopgivne pris for et job udregnet, og den er sammeholdt med den selvopgivne pris for jobs i private virksomheder. Forholdet mellem de to priser danner udgangspunkt for en justering af registeranalysens pris per job for halv- og heloffentlige organisationer, foreninger m.v. Der tages således højde for, at prisen i støttekroner for et job ikke nødvendigvis er lige store i alle sektorer.

Tabel 2.9. Estimeret jobskabelse andre organisationer

	Private virksomheder registeranaly- sen	Halv- og heloffentlige organisationer samt foreninger o.l.
Investering i alt	66,2 mio kroner	39,7 mio kr.
Pris per job (bruttobeskæftiget)	421.656 kroner	573.452 kroner
Bruttobeskæftigede	157 jobs	69 jobs
Nettobeskæftigede	88 jobs	39 jobs

Det ses af Tabel 2.9, at jobs skabt i offentlige, halvoffentlige og foreningsbaserede aktiviteter synes at være dyrere end jobs skabt i private virksomheder. Der indgår i disse bevillinger større anlægsaktiviteter, hvilket er en del af forklaringen herpå.

Med denne beregning skabes der under ordningen Nye Arbejdspladser brutto cirka 69 arbejdspladser. Det er ikke umiddelbart muligt at vurdere, om nogle af disse arbejdspladser ville være blevet skabt også uden støtten og i givet fald hvor mange. Hvis man antager, at faktoren svarer til det, som er fundet i forbindelse med de private virksomheder, så vil nettoantallet af skabte arbejdspladser ligge i størrelsesordenen 39 jobs. Hertil kommer afledte effekter, som også vil kunne ses i denne type jobs. Heller ikke på dette punkt findes der specifikke erfaringstal. Med en multiplikator på 1,5, som blev anvendt tidligere, vil den opnåede beskæftigelse andrage brutto 172,5 og netto 58,5. Bruttobeskæftigelsen som her beregnes for halv- og heloffentlige organisationer og foreninger, er som tidligere nævnt den fulde beregnede jobvækst. Nettobeskæftigelsen fraregnes den jobudvikling, som må kunne forventes at komme også uden støtten.

2.7.2.5 Beskæftigelse skabt ved netværksaktiviteter

Der er under ordningen "Nye arbejdspladser" gennemført en lang række erhvervmæssige netværksaktiviteter. En gennemgang af BTAS viser, at 74 projekter under Nye Arbejdspladser har karakter af etablering af serviceforanstaltninger for virksomheder, og skabelse af netværk sammen med disse. Det drejer sig eksempelvis om fødevarenetværk og iværksætterinitiativer. Ansøgerne til sådanne projekter er typisk erhvervsråd og -foreninger, kommuner og netværksorganisationer med et sektorfokus.

I sådanne projekter skabes beskæftigelsen ude i brugervirksomhederne og ikke i erhvervsråd, kommuner, netværksorganisationer m.v. I spørgeskemaundersøgelsen anslår tilsagnsvirksomhederne effekten af deres aktiviteter. Mange respondenter finder, at det er vanskeligt at vurdere dette præcist. Med basis i respondenternes skøn er effekten for hele ordningens erhvervsnetværkaktiviteter søgt opregnet. Det sker på samme måde som ovenfor med afsætning i den offentlige investerings størrelse.

Spørgeskemaundersøgelsen finder, at prisen for jobs her er lavere, end hvis man investerer direkte i de private virksomheder, hvilket forekommer sandsynligt.

Tabel 2.10. Estimeret jobskabelse ved erhvervsnetværk

	Private virksomheder registeranalysen	Erhvervsnetværk
Investering i alt	66,2 mio kroner	15,6 mio kr.
Pris per job (bruttobeskæftiget)	421.656 kroner	221.279 kroner
Bruttobeskæftigede	157 jobs	71 jobs
Nettobeskæftigede	88 jobs	40 jobs

Med denne metode ser man, at der netto skabes 40 arbejdspladser og brutto 71. Idet målgruppen er private virksomheder, vil forholdet mellem brutto- og nettobeskæftigelse formentlig være i samme størrelsesorden som fundet i forbindelse med registerundersøgelsen. Med en skønnet afledt effekt vil man nå frem til henholdsvis en bruttoeffekt på 107 jobs og en nettoeffekt på 60 jobs.

Det skal igen bemærkes, at beregningen er forbundet med usikkerheder, blandt andet fordi beskæftigelsen finder sted i 2. led.

2.7.2.6 Beskæftigelseeffekter ved turismenetværk, branding, markedsføring m.v.

En gennemgang af tilsagnene under turismeforanstatningen under Nye Arbejdspladser viser, at der både gives støtte til enkelte turistvirksomheders investeringer, men også til fælles og netværksbase-rede aktiviteter, som skal fremme turismen i større destinationer eller i lokalområderne. Nogle netværksaktiviteter er placeret i andre indsatsområder. I forbindelse med denne vurdering af jobskabelsen med turismenetværk, branding og markedsføring er projekter af denne karakter søgt isoleret både i spørgeskemaundersøgelsen og i BTAS.

I dette afsnit estimeres således effekten af de fælles indsatser, som i almindeligvis forstås af turistforeninger, destinationer og kommuner, men også af foreninger, fonde o.l. specialiseret inden for dette område. Effekten i form af jobs vil kunne opnås ude hos de virksomheder, som nyder godt af en fælles markedsføring og større synlighed, eller hvis kompetencer øges som følge af tilbudte aktiviteter. Det er således i høj grad en indirekte effekt. I spørgeskemaundersøgelsen illustrerer respondenterne (dvs. støttemodtagende turistforeninger m.v.), at det kan være ganske vanskeligt at vurdere jobseffekterne. Stikprøver viser, at der ofte finder en overvurdering sted. Som ovenfor søges der taget højde herfor ved at lægge beregningen op ad registeranalysens tal med anvendelse af oplysninger om prisniveauet for skabte arbejdspladser fra spørgeskemaanalysen.

Tabel 2.11. Estimeret jobskabelse ved turismenetværk, branding, markedsføring mv.

	Private Virksomheder registeranaly- sen	Turismenetværk, markedsføring m.v.
Investering i alt	66,2 mio kroner	38,1 mio. kroner
Pris per job (bruttobeskæftiget)	421.656 kroner	277.788 kroner
Bruttobeskæftigede	157 jobs	137 jobs
Nettobeskæftigede	88 jobs	77 jobs

Den proportionale omregning af omkostningen per job leder frem til, at jobs (netto) skabt her koster i størrelsesordenen 278.000 kroner. Med investeringen på 38,1, mio. kroner leder det brutto til et estimat på 137 skabte jobs, og netto 77 jobs. Igen er der usikkerhed om den kontrakfaktiske faktor, idet jobs skabt i turisme både kan findes i den private sektor og i hel- og halvoffentlige organisationer og i foreninger, fonde m.v.

2.7.2.7 Samlet beskæftigelseeffekt af Nye Arbejdspladser

Som nævnt i de foregående afsnit har der været ganske store metodiske problemer med at måle job-effekterne af "Nye Arbejdspladser" med en stor præcision. Denne gennemgang bruger registerundersøgelse for beskæftigelsen i de private virksomheder som et fundament, og med registerundersøgelsen og spørgeskemaundersøgelsens ekstra informationer skabes der estimater for beskæftigelseseffekten i andre af de støttede indsatser i ordningen. Tabel 2.12. opsummerer disse resultater.

Tabel 2.12. Omsummering af estimerede beskæftigelseeffekter, antal jobs (omregnet til fuldtidsjobs)

	Bruttobeskæftigelse	Nettobeskæftigelse
Private virksomheder	157	88
Hel- og halvoffentlige organisationer, foreninger m.v.	69	39
Erhvervsnetværk	71	40
Turismenetværk, branding m.v.	137	77
Direkte beskæftigelse i alt	434	244
Afledt beskæftigelse	217	122
Beskæftigelse i alt	651	366

Tabel 2.12 omfatter hele ordningen Nye Arbejdspladser med af undtagelse af uddannelses- og kompetenceudviklingsprojekter og enkelte projekter, hvor der ikke var tilstrækkeligt med oplysninger til

at placere dem i grupperne i denne beregning. Det ses af tabellen, at ordningen som ventet direkte eller indirekte har den største effekt i den private sektor, men at der også skabes ikke-private jobs.

Som det illustreres med opdelingen i brutto- og nettobeskæftigelsen, er det sandsynligt, at nogle af disse jobs ville være skabt under alle omstændigheder. Nettoeffekten er 244 jobs i alt. Brutto kan landdistrikterne efter denne vurdering nyde godt af 434 nye jobs.

Der kan også påregnes en afledt beskæftigelse på 122 netto og op til 217 brutto job.

Et samlet skøn for nettoeffekten er 366 jobs. Det svarer til det niveau, som er angivet som mål i forbindelse med programmeringen. Hvis alle jobs medregnes, dvs. også jobs som sandsynligvis også ville være skabt uden støtten, så kommer estimatet op på 651 jobs.

2.7.2.8 Fastholdte jobs

Landdistrikterne er kendetegnet ved en dynamisk erhvervsudvikling, som afhænger af en lang række eksterne og interne faktorer. Landbruget og industrien har gennem en årrække reduceret beskæftigelsen, og i landdistrikterne har dette vakt bekymring, idet disse arbejdspladser har udgjort et fundament på de lokale arbejdsmarkeder. Projekter, som sigter på eksempelvis at modernisere produktionsprocesser eller forny produktsortimentet i eksisterende virksomheder, kan imidlertid bidrage til at fastholde jobs lokalt.

Støttemodtagerne er i spørgeskemaundersøgelsen spurgt om projekternes effekter for fastholdelsen af jobs. Når man gennemgår besvarelserne, står det klart, at de ofte har vanskeligt ved at vurdere fastholdelsesdimensionen præcist. En efterskole medregner eksempelvis hele skolens lærerstab som "fastholdt" som følge af projektet. Usikkerhederne kan også skyldes, at man netop i forbindelse med investeringer og forandringer arbejder med flere mål samtidig, og det kan være svært at skelne mellem nye og fastholdte jobs. Nogle af respondenterne fremhæver også i deres angivelser og deres kommentarer, at de bidrager til at fastholde jobs hos leverandører og samarbejdspartnere.

I beregningerne ovenfor indgår både skabte og fastholdte jobs i de private virksomheder.

.

Det bør også noteres, at denne beregningerne i de ovenstående afsnit ikke medtager fastholdte jobs i servicefunktioner, som er støttet under Attraktive Levevilkår eller som gennemføres under Nye Arbejdspladser af offentlige aktører, foreninger m.v. Her fremhæver respondenterne i spørgeskemaer og interviews i høj grad jobfastholdelsesaspektet, herunder at man med de serviceorienterede projekter lykkes direkte eller indirekte at bevare jobs i kommunale og private serviceinstitutioner. Det er ikke muligt at gennemføre en beregning af effekten heraf med de til rådighed værende oplysninger.

Et eksempel på, at serviceudvikling på landet smitter af på jobfastholdelse, er et projekt i Favrskov om landdistrikternes transportbehov. Her adresseres befolkningens og de beskæftigedes transportbehov og dermed mulighederne for at holde på et lokalt erhvervsliv, og endnu mere indirekte kan der ses en fastholdelse af beskæftigelsen i transportsektoren. Øsamfundenes udvikling af socialt entreprenørskab handler om at styrke den frivillige sektor, men også om egentlige jobs på ordinære vilkår i eksempelvis det specialiserede social- og sundhedsvæsen. Adskillige anlægsinvesteringer i forbindelse med museer ses af projektaktørerne både som kvalitetsforbedringer, men også som basis for konsolideringer af museernes beskæftigelse. Sådanne indirekte effekter for jobfastholdelse opfattes af landdistrikternes aktører som reelle og vigtige, selv om de ikke gøres op i de formelle analyser.

2.7.3 Andre jobrelaterede sammenhænge og effekter

Det fremgår af LAG'ernes udviklingsplaner og –evalueringer, at man har stor fokus på arbejdspladser. Men samtidig går man lokalt helhedsorienteret til arbejdet med at fremme jobs, og der er blandt andet fokus på, om der skabes et grundlag for en bosætning, og om nye arbejdspladser også konkret giver et godt match i forhold til de lokale udviklingspotentialer og -problemer.

Der er i spørgeskemaundersøgelsen spurgt ind til karakteren af jobs, som skabes med disse midler, og hermed sigtes der mod at aflæse, hvordan indsatsen i ordningen matcher landdistrikternes udfordringer på beskæftigelsesområdet. To tredjedele mener, at de skabte jobs overvejende vil komme lokale arbejdstagere til gode (bosiddende inden for 25 km). Men ganske mange kan ikke give en indikation på bosætningen. Der er ingen sammenhæng mellem indsatsområderne og behovet for at rekruttere udefra. Dette resultat modsvarer udviklingsforudsætninger i de danske landdistrikter, hvor der er en villighed til både at pendle ind for at varetage jobs og pendle ud.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Tabel 2.13: I hvilken grad er de skabte eller fastholdte arbejdspladser sæsonbetonede?

	Sæsonbetonede	Tidsbegrænsede
I høj grad	21 % (56)	11 % (30)
I nogen grad	30 % (81)	23 % (63)
I ringe grad	18 % (50)	20 % (54)
Slet ikke	24 % (66)	35 % (95)
Ved ikke	7 % (19)	11 % (30)
Total	100 % (272)	100 % (272)

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til støttemodtagere

Tabel 2.13. viser, at de skabte eller fastholdte jobs i høj eller nogen grad er sæsonbetonede og tidsbegrænsede. Det hænger tæt sammen med indsatsområderne, hvor de turismerettede projekter i meget høj grad anfører behovet for en anvendelse af sæsonmedarbejdere og medarbejdere i tidsbegrænsede stillingstyper.

I en programkontekst er der fokus på, om nye jobs kommer kvinder og unge til gode. Der findes ikke i spørgeskema- og andre undersøgelser et godt grundlag for at vurdere dette. Projektaktørerne skal i deres afrapportering give en vurdering heraf, og fordelingen fremgår af Tabel 2.14.

Tabel 2.14. Vurderet køns- og aldersfordeling for nye jobs

Fordeling af jobs på køn og alder	
Antal kvinder under 25 år i nye jobs	19,2 %
Antal kvinder på eller over 25 år i nye jobs	32,8 %
Antal mænd under 25 år i nye jobs	15,3 %
Antal mænd på eller over 25 år i nye jobs	32,7 %

Kilde: BTAS systemet

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Beskæftigelsen er opdelt på køn og alder for hermed at vurdere, om der er en god balance i forhold til ligestilling og bekæmpelse af ledighed blandt unge. Disse tal er forbundet med stor usikkerhed. Men de antyder som noget væsentligt, at der ikke er tale om uhensigtsmæssige køns- eller aldersskævheder. Det skal hertil også bemærkes, at der i de danske landdistrikter ikke findes store uløste beskæftigelsesproblemer specifikt for unge og kvinder (Kommunernes Landsforening, 2014).

Som det fremgår af tidligere eksempler, fremhæver projektaktørerne effekter i form af skabte og bevarede jobs, og de ser ofte den effekt meget bredt og også uden for egen gadedør. LAG'ernes praksis har – i tråd med LEADER-metoden - også ofte et mere helhedsorienteret perspektiv. Det kan således konstateres, at man ser beskæftigelse som noget, der ikke blot skabes i direkte støttemodtagende private virksomheder, men også i symbiose med andre af de aktiviteter i lokalområderne, herunder sådanne, som deltager i ordningerne Nye Arbejdspladser og Attraktive Levevilkår. I eksempler nedenfor beskrives, hvordan støttemodtagerne selv ser og vurderer effekten, og hvordan de arbejder med at skabe en udvikling på dette punkt. Der henvises også til eksempler beskrevet tidligere i dette afsnit.

EKSEMPEL

Filskov Friplejehjem er blevet til på initiativ af lokalbefolkningen i Filskov. Efter kommunens beslutning om at lukke Filskov Centeret, opstod ønsket om at etablere eget friplejehjem med plads til 36 beboere i 3 bo-miljøer. Der er rejst midler fra adskillige fonde og andre kilder til byggeri og etablering. Hjemmet er en selvejende institution og registreret som en socialøkonomisk virksomhed. Der er skabt 40 jobs omregnet til heltidsarbejdspladser, men der er også et løbende engagement af frivillige, som er "flødeskummet" i plejehjemmets aktivitetsprogram. Men en flad organisationsstruktur er det muligt at drive et lille plejehjem på en økonomisk bæredygtig måde.

År: 2009 - Tilsagn: 250.000 kroner

EKSEMPEL

Vækstmiljø for mikrovirksomheder Nimtofte er et projekt, hvor Nimtofte Håndværker-, Handels- og Borgerforening er ansvarlig. Nimtofte og Omegns Erhvervsklub er skabt som et resultat af projektet, og der deltager i klubben cirka 30 virksomheder. Klubben holder månedlige møder om faglige emner og har gjort det siden starten i 2010. Den vigtigste effekt af dette samarbejde er, at man har lært hinanden bedre at kende. Det betyder, at virksomhederne trækker på hinanden. En ny cateringvirksomhed med 15 ansatte har således fået en fod ind ved begivenheder i området, og de 15 arbejdspladser regnes som en effekt af bevillingen. Klubben er under omstrukturering, og det betyder, at der er taget initiativ til at styrke samarbejdet med tilsvarende foreninger i naboområderne. Forventningen er, at den ellers stærke orientering mod Aarhus får et modspil i form af mere lokalt samarbejde, samhandel og erfaringsudveksling.

År: **2011** - Tilsagn: **84.000 kroner**

EKSEMPEL

Galaxa Pharma er en iværksættervirksomhed etableret i Nykøbing Sjælland. Den producerer midler til at fremme hårvækst. Den farmaceutiske industri er en investeringstung sektor. Ejeren oplever, at landdistriktsmidlerne åbnede døre til vækstmidler og investeringsselskaber, og dette har været afgørende for, at virksomheden kunne komme i drift. Der blev ansat medarbejdere i Nykøbing i firmaets start, og der var forventninger om en yderligere tilvækst af arbejdspladser her. Firmaets driftsmæssige forretningsmodel er dog ændret siden, og flere funktioner er outsourcet til underleverandører uden for lokalområdet.

År: **2013** - Tilsagn: **500.000 kroner**

EKSEMPEL

Gudenåen – en strøm af oplevelser. Projektet er startet af foreningen Visitgudenå, som er etableret af regioner, turistorganisationer og kommuner. Formålet med projektet er at udvikle en fælles turismemæssig identitet i området langs Gudenåen. Det er endvidere formålet at synliggøre de mange oplevelsesmuligheder internationalt. Med indsatsen sigtes der mod, at turisterne forlænger deres ophold i området, og at turisterhvervet dermed får et større mersalg og gensalg. En evaluering konkluderer, at det med projektet er lykkedes at få en meromsætning, som skønnes at give 80 nye arbejdspladser. Det er blandt andet højtforbrugende segmenter, som udnytter outdoormulighederne, som bidrager til denne effekt. Det konkluderes også, at det er svært og tager tid at få samarbejder til at fungere og at udnytte effekt-kæderne ud i alle turismeerhvervets hjørner, og at projektet endnu ikke er nået i mål i forhold til at skabe synergier og identitet.

År: **2012** - Tilsagn: **535.000 kroner**

Eksemplerne ovenfor og andre steder i dette afsnit illustrerer, hvordan beskæftigelsesvirkninger kan være vanskelige at placere og opgøre præcist på et moderne og fleksibelt fungerende arbejdsmarked som det danske, hvor der er en stor pendling og fleksibilitet. Virksomhederne er heller ikke statistiske,

og der finder løbende ændringer sted i forretningskoncepter og samhandelsmønstre. Det er den virkelighed, som landdistrikterne lever med, og som giver både fordele og ulemper for dem.

2.7.4 Effekter for omsætning og indtjening

Beskæftigelseffekterne er vigtige, men robustheden af udviklingen i landdistrikterne afhænger også af muligheden for at generere en omsætning og skabe en indtjening. Støttemodtagerne er i spørgeskemaundersøgelsen spurgt om sådanne effekter.

Tabel 2.15: Har projektet efter implementeringen givet virksomheden en større omsætning og indtjening?

	Omsætning	Indtjening
Ja	72 % (196)	63 % (172)
Nej	15 % (41)	20 % (55)
Ved ikke	13 % (35)	17 % (45)
Total	100 % (272)	100 % (272)

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til støttemodtagere

Det ses, at der synes at være en positiv effekt, som projektaktørerne tilskriver projekterne. Hovedparten angiver også, at der har fundet en stigning i indtjeningen sted. Et mindretal synes ikke at kunne henføre omsætnings- og indtjeningsudvikling til projektet.

Den registerbaserede undersøgelse omfatter også en opfølgning på omsætningsudviklingen i de 341 private virksomheder, som indgår i denne undersøgelse. Tabel 2.15 viser, at virksomheder, som har vækst, tilfører 134 millioner kroner i omsætning, og 63 mio. kr. vurderes med denne metode at være "ny" omsætning, som kan tilskrives det støttede projekt.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Tabel 2.16. Faktisk og kontrafaktisk omsætning i deltagervirksomhederne samt estimeret meromsætning efter tre år (1000 kr., løbende priser)

Årgang	Faktisk omsætning i tilsagnsår (A)	Faktisk omsætning efter tre år (B)	Kontrafaktisk omsætning efter tre år (C)	Estimeret meromsætning efter tre år (B)-(C)
2008	81.848	89.526	89.526	0
2009	205.654	236.655	250.235	-
2010	99.513	112.404	111.547	857
2011	89.802	140.628	96.666	43.963
2012	113.544	122.959	122.959	0
2013	99.833	121.872	103.554	18.318
I alt	690.195	824.044	774.487	63.138

Anm: Der er kun beregnet estimater for meromsætning for de årgange, hvor effektvurderingen indikerer, at der er en statistisk signifikant forskel (ved 5 pct. signifikansniveau) på andelen af virksomheder med positiv vækst i deltagergruppen og kontrolgruppen efter tre år, 2013-årgangen er målt efter to år. Der er ikke beregnet meromsætning for 2009-årgangen, selv om effektmålingen indikerede positive effekter. Det skyldes, at de absolutte estimater for denne årgang har modsat fortegn af de statistiske testmålinger på andele, hvilket kan ske.

Kilde: Erhvervsstyrelsen (2016)

I notatet uddybes: "Sammenlagt estimeres den skabte meromsætning på tværs af deltagerårgangene at være knap 65 mio. kr..... Hovedparten af denne effekt kan tilskrives 2011-årgangen, hvor den faktiske omsætning i deltagervirksomhederne steg fra knap 90 mio. kr. i 2011 til godt 140 mio. kr. i 2014, og den skabte meromsætning estimeres til over 40 mio. kr. I deltagerårgang 2013 er den estimerede meromsætning knap 20 mio. kr. I de øvrige årgange er den estimerede meromsætning betydeligt lavere (eller nul)." (Erhvervsstyrelsen, 2016, p 11-12). Dette begrundes ikke nærmere. Det anføres fra LAG'ernes side, at programindsatsen og muligheden for lokalt at fremme erhvervsrettede projekter har været påvirket af konjunkturerne. Registeranalysen synes at pege i samme retning, hvor det er blevet nemmere at skabe en erhvervsmæssig omsætning og værditilvækst i den sidste del af programperioden.

2.7.5 Effekter for turismeudviklingen

En række projekter har til formål at fremme turismeudviklingen i lokalområderne gennem etableringen af faciliteter og attraktioner for turister og gennem styrkelse af kommunikation og markedsføring. I slutrapporteringerne er støttemodtagerne anmodet om at angive antallet af ekstra dagsturister og ekstra overnatninger. Tallene fremgår af Tabel 2.17.

Tabel 2.17. Turismeeffekter som resultat af ordningen "Nye arbejdspladser"

	Antal
Antal ekstra dagsturister	476.221
Antal ekstra overnatninger	252.948

Kilde: NaturErhvervstyrelsen (2016)

Når man sammenholder med udviklingen i turismen som helhed, er dette et udtryk for en relativt høj turismeforøgelse, som projekterne tilskriver deres aktiviteter under ordningen (Det nationale Turismeforum, 2016). Det er vanskeligt at opgøre turismeeffekterne, idet effekterne forplanter sig til flere turismeaktører. Derfor kan der være dobbelt- og overrapporteringer i form af, at flere projekter implementeres i samme geografiske område. Der findes ikke i programdokumentet kvantificerede mål for effekterne af turismeindsatsen under "Nye arbejdspladser", som disse angivelser fra projekterne kan sammenholdes med.

31 ud af 83 turismevirksomheder i spørgeskemaundersøgelsen angiver, at de har bidraget til at forøge antallet af turismeovernatninger, og de er i stand til at vurdere omfanget heraf. Disse virksomheder mener, at deres projekter årligt leder til en overnatningsvækst på 59.000 overnatninger. Det skal igen her bemærkes, at knap halvdelen af disse ekstra overnatninger kommer til som følge af en markedsførings- og kommunikationsorienteret indsats. Andre større tilvækster i overnatningsniveauet rapporteres fra campingpladser, som i væsentligt omfang fornyr deres koncept og udvikler deres produkter. De øvrige virksomheder rapporterer om en langt mere beskeden vækst i overnatninger, en vækst der synes at matche projekternes og virksomhedernes egen størrelse.

Spørgeskemaanalysen går ind i en kvalitativ vurdering af andre sider af turismeudviklingen, som er af betydning for en retvisende forståelse af ordningens virkninger. Tabel 2.18. viser, at projektaktørerne i høj grad aktiverer egne og områdets ressourcer. Der finder en udnyttelse sted af bygningsressourcer. Der forefindes relevante kompetencer og kapaciteter hos iværksætterne i forbindelse med at styrke turismen. Det er naturressourcerne, som også er omdrejningspunkt for det, som finder sted i projek-

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

terne, og det i lidt højere grad end kulturressourcer og kulturel egenart. Tabellens markeringer understøtter respondenternes opmærksomhed omkring effekterne for lokalområdet som helhed og ikke kun for egen forretning.

Tabel 2.18: I hvilket omfang passer nedenstående på dit projekt om turisme

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke/ikke relevant	Total
Turistprojektet udvider kapaciteten i min/vores eksisterende turistvirksomhed	36 % (30)	29 % (24)	6 % (5)	4 % (3)	25 % (21)	100 % (83)
Turistprojektet matcher anden beskæftigelse, som jeg/vi har	30 % (25)	22 % (18)	8 % (7)	11 % (9)	29 % (24)	100 % (83)
Turistprojektet skaber nye indtægtskilder	35 % (29)	36 % (30)	14 % (12)	0 % (0)	14 % (12)	100 % (83)
Mit/vores turistprojekt betyder, at der kommer flere turister til hele lokalområdet	29 % (24)	47 % (39)	10 % (8)	1 % (1)	13 % (11)	100 % (83)
Turistprojektet udnytter bygninger o.l., som jeg/vi råder over	45 % (37)	22 % (18)	12 % (10)	5 % (4)	17 % (14)	100 % (83)
Turistprojektet bygger på lokalområdets naturressourcer	45 % (37)	24 % (20)	6 % (5)	12 % (10)	13 % (11)	100 % (83)
Turistprojektet bygger på lokalområdets kulturelle egenart	25 % (21)	33 % (27)	14 % (12)	12 % (10)	16 % (13)	100 % (83)
Turistprojektet dækker en klar og stigende efterspørgsel i landdistriktet	29 % (24)	47 % (39)	7 % (6)	1 % (1)	16 % (13)	100 % (83)
Med turistvirksomheden kan jeg/vi bruge mine/vores kompetencer og erfaring	49 % (41)	33 % (27)	2 % (2)	1 % (1)	14 % (12)	100 % (83)

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til støttemodtagere

2.7.6 Effekter for bosætning

Arbejdspladser er af stor betydning for, at befolkningen og herunder de unge kan fastholdes i landdistrikterne, og beskæftigelsesmuligheder er også en vigtig faktor for attraktiviteten for nye indbyggere. I forbindelse med slutrapporterne er støttemodtagerne anmodet om deres bedst mulige skøn over effekterne af projektet i forhold til bosætning. Tabel 2.19 viser svarene.

Tabel 2.19: Effekter for bosætning af "Nye arbejdspladser"

	Antal nye tilflyttere
Mikrovirksomheder	159
Turisme	192
Basale servicefaciliteter	719
Små og mellemstore virksomheder	11
Diversificering	4
I alt	1.085

Kilde: BTAS

Det fremgår, at aktiviteterne efter støttemodtagernes bedømmelse har bidraget med en tilflytning på 1.085 nye indbyggere. Det svarer til i størrelsesordenen under 2 % af indbyggertallet i de egentlige landdistrikter og kun 0,04 % af befolkningen i de kommuner, som indgår i Landdistriktsprogrammet. Effekten af Nye Arbejdspladser er således gunstig, selv om den ikke modsvarer tilbagegangstendensen for folketallet. De virksomhedsrettede projekter øver en vis tiltrækningskraft, men i realiteten er der i de danske landdistrikter en ikke uvæsentlig bolig-arbejdspladspendling, og nye jobs giver måske ikke umiddelbart resultat i form af tilflytning. Det fremgik også ovenfor, at mange jobs er sæsonbetonede og tidsbegrænsede, hvilket måske kan hæmme en lyst til at bosætte sig.

Svarene fra respondenterne viser, at aktiviteter til forbedring af de basale servicefunktioner i landdistrikterne tilsyneladende har en større bosætningseffekt. Dette er ikke overraskende, idet disse projekter virker bredere, og de retter sig ofte mod en større målgruppe. Dette understøttes af andre undersøgelser, som dokumenterer, at basale servicefaciliteter alt andet lige har en større vægt i de specifikke bosætningsvalg end arbejdspladser (Johansen & Thuesen, 2011; Realdania, 2012).

EKSEMPEL

Nowhuset – huset for kreative iværksættere og entreprenører - er skabt af to langelske kunstnere. Visionen var at etablere et kreativt hus fyldt med liv og skaberlyst, og landdistriktsmidlerne blev anvendt til at inventar til husets glaskunstnerfunktioner og til undervisnings- og konferencelokaler. Huset er blevet et omdrejningspunkt for samarbejde og netværk. I bredere forstand er det med til at skabe udvikling af det kreative potentiale på Langeland, herunder i forbindelse med, at stedet er rammen om udstillinger af de lokale kunstneres produkter. Endvidere er der iværksætterfaciliteter, som benyttes af en oversætter, en journalist og en webdesigner, og alle tre spiller tæt sammen med Nowhusets øvrige aktiviteter. Der udlejes lokaler til aftenskolen. Beboerne i området viser deres opbakning blandt andet ved at trække gæster med til besøg på udstillingerne i sommerhalvåret.

År: **2011** - Tilsagn: **235.000 kroner**

2.7.7 Effekter i form af erhvervsmæssig fornyelse

Erhvervsstrukturen i landdistrikterne adskiller sig en smule fra erhvervsstrukturen i landet som helhed ved en lidt større andel af arbejdspladser i primær- og sekundærsektorerne og en lidt lavere andel af særligt avancerede og innovative virksomhedstyper. Selv om forskellene ikke kan siges at være særligt markante, så er der alligevel i programmet en fokus på at stimulere virksomhedernes fornyelsesprocesser og med dette sikre mere robuste virksomheder og bredere arbejdsmarkeder i landdistrikterne.

Virksomhederne i spørgeskemaundersøgelsen er spurgt om projekternes innovationsniveau, som angives i Tabel 2.20. Her ses, at projektansøgerne i ganske høj grad både finder projekterne nye for deres egen organisation og for lokalområderne, som projekterne implementeres i. Det tyder på, at der faktisk arbejdes med fornyelse, og at projekterne ikke blot kan siges at være gentagelser eller opskalering af noget kendt. Men selv om meget heller ikke før er set uden for de pågældende lokalområder, så hentes der også inspiration udefra. Tabellen indikerer også, at støtten har givet en nyhedsmæssig merværdi.

Tabel 2.20: Projekternes fornyelsespotentiale

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke	Total
I hvilket omfang er projektet nyt for ansøger (virksomhed/organisation)?	48 % (131)	39 % (106)	5 % (14)	4 % (11)	4 % (10)	100 % (272)
I hvilket omfang er projektet nyt for lokalområdet, som det implementeres i?	51 % (138)	33 % (91)	6 % (16)	4 % (12)	6 % (15)	100 % (272)
I hvilket omfang er projektet nyt i det hele taget (koncept/ide ikke set før)?	24 % (64)	39 % (105)	18 % (48)	14 % (39)	6 % (16)	100 % (272)
I hvilket omfang har støtten betydet, at nyhedsværdien er større, end den ellers ville have været?	28 % (77)	39 % (107)	11 % (31)	11 % (30)	10 % (27)	100 % (272)

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til støttmodtagere

Der er ingen sammenhæng mellem projekternes tilsagnsstørrelse og nyhedsværdien på de tre målepunkter. Merværdien vurderes dog af projektaktørerne at stige med tilsagnets størrelse.

Der findes eksempler på projekttyper med vurderingen ”i høj grad” fornyende på alle de fire parametre nævnt i Tabel 2.20. Man kan nævne Lædersnedkeren på Nordfyn, som styrker sine metoder på et marked, hvor mange mennesker interesserer sig for og ønsker at vedligeholde deres designermøbler. Eller Samsø Labyrinten, som er en turistattraktion udviklet i en tidligere juletræsplantage. Eller det økologiske gedemælksmejeri, mejeributik og besøgscenter på Knuthenlund. Turistforeningen i Ikast-Brande arbejder med at udvikle egnens industrihistorie til et turismeprodukt og en brandingværdi.

35 % af 209 respondenter mener i høj grad, at støttemidlerne giver mulighed for at teste nye produkter eller serviceydelser, og 42 % finder, at ordningen i nogen grad har denne effekt. Især turistvirksomhederne benytter muligheden for at skabe nyhedsværdi gennem at teste nye produkter, og ordningen er et omdrejningspunkt i forhold til dette.

2.7.8 Effekter i form af lokal sammenhængskraft

En kategori af effekter, som skal inddrages i denne vurdering, er lokal sammenhængskraft. Det ligger aktører fra mange lokalområder på sinde, at aktiviteterne så vidt muligt bygger på lokale ressourcer og forudsætninger, og at de skaber positiv synergi. Synspunktet er, at man dermed muligvis kan opnå gunstige spredningseffekter ud over programmets og projekternes snævre virke.

Respondenterne i spørgeskemaundersøgelsen er spurgt om deres syn på, hvordan deres projektaktiviteter bygger på lokale ressourcer og forudsætninger. Det fremgår af Tabel 2.21, at ikke mindst naturgrundlaget og naturressourcerne er af stor betydning, og i lidt mindre grad den kulturelle egenart. På den baggrund kan man konkludere, at det lokale element har en betydning. Men tabellen illustrerer også en åbenhed overfor at trække nyt ind i lokalområdet.

Tabel 2.21: I hvilket omfang passer nedenstående på dit projekt med at skabe eller udvikle

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke/ikke relevant	Total
Virksomhedens støttede aktiviteter bygger på lokalområdets naturressourcer	31 % (74)	24 % (56)	9 % (20)	20 % (48)	16 % (37)	100 % (235)
Virksomhedens støttede aktiviteter bygger på lokalområdets kulturelle egenart	17 % (40)	29 % (67)	15 % (36)	22 % (52)	17 % (39)	100 % (235)
Virksomhedens støttede aktiviteter er i god synergi med andre lignende virksomheder i lokalområdet	33 % (77)	31 % (74)	14 % (32)	11 % (25)	11 % (27)	100 % (235)

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til støttemodtagere

Synergien kan skabes lokalt, og langt hovedparten af respondenterne i spørgeskemaundersøgelsen har øje for denne. Det er en indikation på, at der i lokalområder findes samarbejder og sammenhænge, som er vigtige for den samlede erhvervsudvikling.

EKSEMPEL

Strandcenter Blokhuis rummer cafe, mødelokaler, faciliteter for fiskerne og offentlige toiletter. Initiativtager er Blokhuisfonden, som arbejder med projektudvikling af lokale aktiviteter. Opførelsen af bygningen og driften af den varetages af en lokal supermarkedsejer. Strandcentret skaber liv i Blokhuis, også i et vist omfang uden for turistsæsonen. Blokhuisfonden er en vigtig aktør med en igangsætterkapacitet. Fondens midler, herunder dem, som genereres af lejeindtægter fra grunden under Strandcentret, anvendes til at geare andre projekter. Herunder har fonden været aktiv i udvikling af musikbegivenheder. Fondens ledelse mener, at samlet set er optimismen og fremtidsroen hævet i lokalområdet. Det kan ses af, at der nu er startet et byggeri af helårsboliger. Jammerbugt Kommune har oplevet en befolkningstilvækst, og en meget stor del af denne finder sted i Blokhuis.

År: 2013 - Tilsagn: 1.000.000 kroner

2.7.9 Effekter i form af kompetenceudvikling

Der indgår i "Nye Arbejdspladser" et indsatsområde omkring informationsindsatser, uddannelse og kompetenceudvikling. De gennemførte projekter vedrører primært analyseaktiviteter, og det er ikke muligt at give en klar vurdering af effekterne for erhvervsudviklingen. LAG-kordinatorerne mener, at aktiviteterne er med til at kvalificere udviklingsarbejdet i et længere perspektiv i landdistrikterne.

Fra slutrapporteringerne fremgår, at der har fundet en kompetenceudvikling sted for i alt 221 personer. Dette antal ligger væsentligt under det antal på 3000 kursusedtagere og 6000 kursusdage, der stilles op som skøn for programmets informations- og kompetenceudviklingsindsats som helhed. Uddannelse og kompetenceudvikling implementeres også under Attraktive Levevilkår. Uanset fordelingen mellem de to ordninger, så er målopfyldelsen væsentlig lavere end forudset. Det kan hænge sammen med reglerne om, at finansierede uddannelses tilbud ikke må være konkurrenceforvridende i forhold til eksisterende tilbud på markedet. Dette er et krav, som med det danske veludbyggede efteruddannelsessystem kan være svært at imødekomme.

Projekternes effekter belyses på en kvalitativ måde i følgende eksempel:

EKSEMPEL

Vilsund i Udvikling var et lokalt borgerinddragende projekt, som satte skarpt fokus på, hvordan byen skulle udvikle sig. En række arbejdsgrupper udarbejdede en masterplan, og et hovedelement var et stort og ambitiøst søsportscenter, som skal bidrage til både bosætning og turisme i byen. Masterplanen er blevet et fast ankerpunkt i befolkningens bevidsthed, og nu arbejder grupper videre med at komme tættere på en realisering af planens enkeltelementer. Processen har skabt en generel optimisme, og de aktive har oplevet en stor værdi i form af et stigende gåpåmod, som ikke har været der i samme omfang før. Der er fundet en række knopskydninger i initiativet, blandt andet bestræbelser på at samle landsbyerne i "Fjordbyernes Netværk". I den forstand kan man sige, at projektet Vilsund i Udvikling har bidraget med et kompetencespring for lokalbefolkningen, uden at dette dog har været formaliseret.

År: 2012 - Tilsagn: 205.000 kroner

2.8 ORDNINGENS EFFEKTIVITET

2.8.1 Indledning

Med effektiviteten sigtes der på, om der mobiliseres aktiviteter til at skabe og fastholde beskæftigelse på landet med en forsvarlig og gennemtænkt anvendelse af midler. Der er flere aspekter af dette spørgsmål.

Som det blev vist tidligere, har alle indsatsområder under ordningen Nye Arbejdspladser skabt en tilstrækkelig efterspørgsel, og i det perspektiv har ordningen været effektiv. Sagt på en anden måde har der været en hensigtsmæssig konkurrence om projektmidlerne. En undtagelse kan siges at være indsatsen inden for Information og Uddannelse. Alt andet lige vil den gode og tilfredsstillende efterspørgsel efter midler under "Nye Arbejdspladser" bidrage til at fremme de mest perspektivrige projekter.

Sammenlignes prisen i offentlige investeringer per job skabt i private virksomheder under Nye Arbejdspladser med prisen i offentlige investeringer per job skabt under landdistriktsprogrammets erhvervsordninger for landbrugs- og fødevarevirksomheder, er der tale om billigere jobskabelse med Nye Arbejdspladser (Jensen & Jensen, 2013). I Nye arbejdspladser koster et job i private virksomheder i størrelsesordenen 750.000 kroner (nettobeskæftigelseseffekt). Ved erhvervsudvikling i landbrugs- og fødevarevirksomheder koster et job ifølge Jensen & Jensen (2012)'s estimeringer mellem 900.000 og 1,7 mio kroner.

I dette afsnit ses der nedenfor yderligere på, om projektaktørerne efter egen opfattelse er kommet i mål med deres projekter.

2.8.2 Dødvægt

Hovedparten af respondenterne (60 %) fremhæver i spørgeskemaundersøgelsen, at de projektspecifikke målsætninger for hovedparten er blevet opfyldt. 33 % mener, at målsætningerne er delvist opfyldt, jf Tabel 2.22.

Tabel 2.22: I hvilken grad er projektets primære mål blevet opfyldt?

	Procentandel
I høj grad	60 % (164)
I nogen grad	33 % (89)
I ringe grad	5 % (13)
Slet ikke	1 % (4)
Vi har endnu ikke gennemført projektet	1 % (2)
Total	100 % (272)

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til støttemodtagere

LAG-projekter bør i et eller andet omfang være additionelle, dvs give mere aktivitet, end hvis aktører selv skulle have finansieret det hele. Der indgår i spørgeskemaundersøgelsen en vurdering af dødvægt. Tabel 2.23 viser, at støtten har en ikke uvæsentlig additional effekt for hovedparten af projekterne. Meget få af disse projekter ville være realiseret uden støtten. Det skal her nævnes, at erhvervsvirksomheder ikke har adgang til andre støttekilder til investeringer på samme måde som foreninger, offentlige aktører m.v. Koordinatorerne fremhæver, at i forbindelse med tilsagn om lån fra bankerne kan det være af stor betydning, at projekterne har fået et "blåt stempel" i LAG.

Tabel 2.23. Hvor stor en del af projektet ville være realiseret, hvis der ikke kunne opnås støtte fra Landdistriktsprogrammet?

	Procentandel
Ingen	31 % (85)
1-25%	18 % (48)
26-50%	15 % (40)
51-75%	12 % (33)
76-99%	11 % (31)
Hele investeringen	13 % (35)
Total	100 % (272)

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til støttemodtagere

Projekter, som anfører at måtte reducere i tilfælde af mindre støtte, findes både blandt mikrovirksomheder, i turismesektoren og blandt aktører, som arbejder med basale serviceforanstaltninger.

Der findes en række kommentarer til det addtionelle element fra projektaktørerne i spørgeskemaanalysen. Projekterne ville eksempelvis komme til at mangle optimal kapacitet, som kunne muliggøre udnyttelse af skalafordele. Således nævner en turistattraktion, at uden støtten ville man ikke kunne tage imod så store grupper af dagsbesøgende. Et mosteri har fået større maskiner end ellers muligt. Et andet argument er, at uden støtte måtte projekterne tage et skridt nedad i avancerethed. Eksempelvis har en butik fået plads til et væsentligt større vareudbud end uden støtten, og et ridecenter fik noget mere attraktive faciliteter for rytterne. Enkelte af respondenterne bemærker, at støttens størrelse for dem var så beskeden, at den ikke kunne give en særlig additional værdi. Dødvægtstab behandles i den tværgående evalueringsrapport som et tema, og der kan læses mere her omkring dette.

2.8.3 Projekternes størrelse og tidsmæssige gennemførelse

Som det fremhæves i Landdistriktsprogrammet, har landdistrikterne mange udfordringer, og der er brug for en indsats. At fremskynde planer og investeringer kan bidrage til at bremse de negative udviklingstendenser hurtigere end ellers. Respondenterne er spurgt om, i hvilket omfang midlerne fra Nye Arbejdspladser har kunnet fremskynde projektet og gøre projektet større, end det ellers ville have

været muligt. Det er i høj grad tilfældet, og en stor andel erklærer også, at projektet var afhængigt af støtten.

Tabel 2.24. Kontrafaktiske vurderinger om projektrealiseringen

	Har støtten medført, at projektet er blevet fremskyndet?	Har støtten medført, at projektet er større, end det ellers ville have været?	I hvor høj grad var projektet afhængig af støtten
I høj grad	40 % (109)	28 % (75)	50 % (135)
I nogen grad	28 % (75)	32 % (86)	33 % (91)
I ringe grad	8 % (22)	12 % (32)	9 % (24)
Slet ikke	17 % (46)	22 % (59)	5 % (14)
Ved ikke	7 % (20)	7 % (20)	3 % (8)
Total	100 % (272)	100 % (272)	100 % (272)

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til støttemodtagere

Hovedparten af projekterne ville være blevet mellem et halvt og tre år forsinket uden støtten. Forhold omkring dødvægt uddybes for programmet som helhed i en særlig rapport.

2.9 PROCESSERNE MED ANSØGNING OG GENNEMFØRELSE

2.9.1 Indledning

Dette afsnit kommer ind på forskellige sider af implementeringen af Nye Arbejdspladser. I det proces gennemføres efter Leader-metoden, finder der i reglen en tæt kontakt sted med aktører i lokalområdet. Karakteren og effektiviteten af denne proces belyses her fra støttemodtagernes side. Der henvises endvidere til evalueringen af akse 4, hvor der finder en yderligere uddybning sted. Denne gennemgang bygger på spørgeskemaundersøgelsen og interviews med projektaktører.

2.9.2 Ansøgningsprocessen

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

I Leadermetoden spiller LAG'erne en væsentlig rolle i forberedelsen af projekter, og man kan se, at ansøgerne har været i dialog med først og fremmest koordinatorene, som 94 % af respondenterne i spørgeskemaanalysen har haft kontakt med. Men bestyrelsesmedlemmerne indgår også i betydeligt omfang i dette arbejde (27 %). Netværkscentret har betjent et mindre antal (5 %). Tallene tyder således på, at LAG-systemet har løst sin opgave.

Betydningen af LAG'ernes eget informationsarbejde dokumenteres yderligere i Tabel 2.25, hvor deltagere fremhæver både skriftligt materiale, hjemmeside og informationsmøder som nyttige vidensressourcer. Ansøgerne bruger i mindre grad konsulenter. Brancheorganisationer er heller ikke så meget anvendt. I og med, at mange støttemodtagere er private virksomheder, er det måske overraskende, at konsulenter, brancheorganisationer og kolleger i branchen anvendes så relativt lidt.

Tabel 2.25. Hvilke informationskilder har været nyttige for dig i forbindelse med projektansøgningsprocessen?

	Procentandel
Skriftligt materiale fra LAG	70 % (191)
LAG hjemmeside	56 % (151)
NaturErhvervstyrelsens hjemmeside	25 % (67)
Informationsmøder om LAG	33 % (90)
Private konsulentfirmaer	14 % (38)
Brancheorganisationer	4 % (12)
Kolleger i branchen	17 % (45)
Andet	17 % (46)
Har ikke haft brug for informationskilder	3 % (9)
Total	239 % (272)

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til støttemodtagere

Der findes uddybninger omkring projektansøgningsfasen i spørgeskemaundersøgelsen, hvor Tabel 2.25 illustrerer, at LAG'erne faktisk løser opgaver med en én-til-én-vejledning. De skriftlige materialer om ordningen er tilsyneladende ikke tilstrækkelige. Besvarelserne rummer en klar kritik af reglerne

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

kompleksitet, og denne kritik kommer fra mange ansøgere, nemlig 61 %, som finder, at der er udfordringer med at sætte sig ind i krav og regler.

Tabel 2.26. Hvorledes har du som projektansøger vurderet ansøgningsprocessen?

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke/ikke relevant	Total
Det skriftlige materiale har givet mig de oplysninger, jeg havde brug for	20 % (55)	47 % (128)	14 % (39)	11 % (31)	7 % (19)	100 % (272)
LAG'en (bestyrelse eller koordinator) har oplyst om støttemuligheder	51 % (140)	30 % (82)	7 % (19)	7 % (20)	4 % (11)	100 % (272)
LAG'en (bestyrelse eller koordinator) har bistået med råd og vejledning vedrørende udfyldelse af ansøgningskemaer, oplysning om lovgivning m.v.	57 % (154)	26 % (72)	8 % (21)	6 % (16)	3 % (9)	100 % (272)
LAG'en (bestyrelse eller koordinator) har hjulpet med at finde samarbejdspartnere	5 % (14)	13 % (36)	14 % (39)	47 % (127)	21 % (56)	100 % (272)
LAG'en (bestyrelse eller koordinator) har faciliteret samarbejdet mellem projektets partnere	8 % (21)	8 % (21)	13 % (36)	49 % (134)	22 % (60)	100 % (272)
Jeg har oplevet sagsbehandlingen af min ansøgning som effektiv og nem	24 % (64)	27 % (74)	22 % (59)	24 % (64)	4 % (11)	100 % (272)
Der har været udfordringer i forhold til medfinansiering i projektet	18 % (48)	30 % (82)	19 % (53)	24 % (66)	8 % (23)	100 % (272)
Der har været udfordringer i forbindelse med mellemfinansiering af projektkomkostninger	17 % (47)	25 % (67)	18 % (49)	27 % (74)	13 % (35)	100 % (272)
Der har været udfordringer med at sætte sig ind i og forstå krav og regler i landdistriktsprogrammet	29 % (78)	32 % (86)	21 % (56)	14 % (39)	5 % (13)	100 % (272)
NaturErhvervstyrelsen/Erhvervsstyrelsen har været hjælpsomme undervejs i min ansøgningsproces	14 % (37)	25 % (68)	12 % (33)	25 % (69)	24 % (65)	100 % (272)
Jeg vil OGSÅ i fremtiden søge om LAG-midler	38 % (103)	18 % (50)	10 % (28)	15 % (40)	19 % (51)	100 % (272)

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til støttemodtagere

Tabel 2.26 illustrerer også, at sagsbehandlingen ikke er uden udfordringer. En nærmere undersøgelse viser, at det ikke er særlige typer eller projektstørrelser, som har oplevet udfordringer.

De ansøgere, som anfører at have fået god hjælp hos LAG-systemet og i styrelserne, er mere motive-rede til at søge igen end de, som har været mere forbeholdne over for hjælpen. Hvis der har været problemer med at sætte sig ind i krav og regler, så er motivationen for at søge igen mindre.

Der er i besvarelserne mange uddybende bemærkninger til sagsbehandlingen og programmets regel-værk. Karakteristiske bemærkninger fra spørgeskema og interviews omhandler især kompleksitet og dokumentationskrav: *"Meget tungt og krævende og meget firkantet. Når man starter, er det ikke altid nemt at placere omkostninger nøjagtigt i hver kategori, som bliver krævet af systemet."* *"Problema-tisk at man skal hente tilbud fra lokale håndværkere og hente det billigste tilbud."* *"Regler om, at inventar skal være nyt, gør det hele dyrere."* *"Der blev lavet om på reglerne undervejs."* *"Ansøgnings-skemaerne er meget indviklede."* Et par af respondenterne reflekterer over, at man bør starte relativt store projekter, så det modsvarer de tidsmæssige og økonomiske omkostninger i ansøgning og gen-nemførelse.

Der er desuden kritik af sagsbehandlingstiden. *"Sagsbehandlingen er for lang, og man kunne ikke bruge tilsagnet om støtte til at få et lån til pengene i banken for at mellemfinansiere projektet. Det kunne de selv have gjort billigere uden de besværlige regler og den lange dokumentationstid."* *"Sags-behandlingen har været en katastrofe med fejl, misforståelser, forsinkelser og alt muligt andet. Vi har stadigvæk en klagesag kørende."* Denne og andre respondenter henviser til, at der har været store personaleudskiftninger i styrelserne, og at det har gået ud over kvaliteten i sagsbehandlingen og dia-logen.

Der er dog også ros til sagsbehandlerne for en stor hjælpsomhed. Nogle af respondenterne fremhæ-ver, at LAG'erne har været med til på afgørende måde at få ansøgningsprocessen til at glide. Det hjæl-per også, hvis man er tidligere LAG-modtager og ved, hvad man går ind til. *"I den omtalte sag har alt fungeret godt, takket være en meget god støtte fra LAG koordinatoren."*

2.9.3 Implementering og projektafslutning

Realiseringen af projekterne løber ofte over en længere periode, som kan omfatte både undersøgel-ser, anlægsarbejder, indkøring og kommunikation. Det ses, at kun få projekter har oplevet samarbejds-mæssige eller tekniske udfordringer. Udfordringer med med- og mellemfinansiering er større, og en række af respondenterne i spørgeskemaundersøgelsen kommenterer belastningen ved at skulle vente meget længe på udbetalingerne. *"Der er dog for stor langsommelighed i godkendelses- og udbeta-lingsproceduren. Det er lang tid at vente. Vi ventede ca. 3/4 år på udbetalingen, men man skal have*

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

en god likviditet for at kunne klare det. ” Det tog over 3/4 år at få udbetalingen, og da havde vi jo ventet rigtig længe og haft omkostningerne længe og dermed STORE renteudgifter. Af den grund vil vi ved evt. fremtidige ansøgninger HELT bestemt sikre os, at der er bedre administration på dette. ”

Der er høje krav til revisionen, og flere støttemodtagere siger, at deres revisorer havde undervurderet denne opgave. Projektmodtagerne gav udtryk for, at de var uforberedte på den meget stor detaljeringsgrad i sagsgennemgangen på alle stadier af projektet.

Tabel 2.27. Hvorledes har du som projektansøger vurderet implementeringsprocessen?

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke/ikke relevant	Total
Der har været samarbejds-mæssige udfordringer i projektet	7 % (20)	10 % (26)	20 % (54)	56 % (151)	8 % (21)	100 % (272)
Der har været tekniske udfordringer i gennemførelsen af projektet	7 % (20)	19 % (51)	24 % (66)	41 % (112)	8 % (23)	100 % (272)
Det har været en udfordring, at væsentlige projektkomkostninger af formelle grunde ikke kan finansieres af projektmidler	15 % (42)	27 % (74)	22 % (59)	24 % (64)	12 % (33)	100 % (272)
Der har været udfordringer med afrapporteringen (slutrapportering)	18 % (48)	21 % (58)	29 % (78)	26 % (70)	7 % (18)	100 % (272)
Der har været udfordringer med at få udbetalingerne hurtigt nok	28 % (77)	20 % (54)	23 % (62)	23 % (62)	6 % (17)	100 % (272)
Der har været udfordringer med bemærkninger og krav ved kontrolbesøg	4 % (11)	3 % (8)	20 % (55)	58 % (157)	15 % (41)	100 % (272)
LAG'en (bestyrelse eller koordinator) har gjort en indsats for at formidle oplysninger om projektet til lokalområdet	12 % (33)	25 % (69)	19 % (51)	29 % (79)	15 % (40)	100 % (272)
LAG'en (bestyrelse eller koordinator) har gjort en indsats for at formidle oplysninger om projektet uden for lokalområdet	7 % (18)	18 % (49)	13 % (36)	30 % (82)	32 % (87)	100 % (272)

Kilde: Spørgeskemaundersøgelse til støttemodtagere

Uddybningerne i spørgeskemaundersøgelsen og ved interviews stiller yderligere skarpt på nogle af udfordringerne ved processen, og der er mange bemærkninger som disse: *”Ændret regnskabspraksis med tilbagevirkende kraft halvejs inde i projektperioden har betydet urimelig megen ekstra administration for vores organisation.”* Det bekræftes i interviews med sagsbehandlere, at skærpet praksis som følge af ændrede eller omfortolkede regler fra EU-Kommissionen løbende har givet store problemer for både sagsbehandlere og projekter.

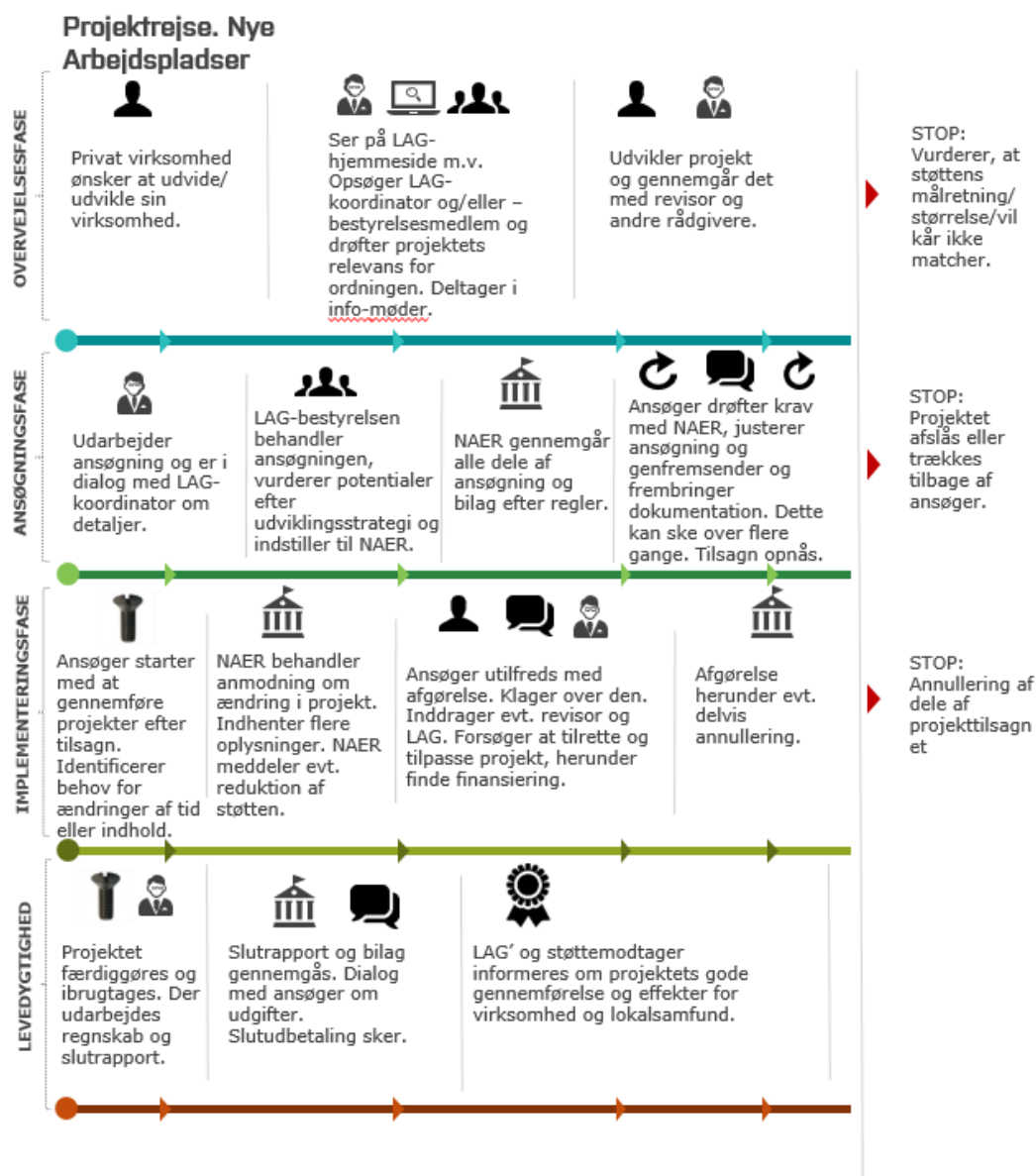
”Reglerne om regnskabsafklæggelsen ift. budget var alt for stramme og uden mening. For eksempel måtte man ikke have mere end 10 % overskridelse”. Behandlingen af projektændringer nævnes af flere af støttemodtagere som tungt og uigennemskueligt, og nogle nævner også, at der er urimelige nedsættelser af støttebeløbet.

De her anførte problemer i sagsbehandlingsskik modsvarer, hvad fremgår af PA Consulting Groups (2013) gennemgang.

LAG’erne er i mindre grad involveret i formidling af projektet. Man kan ikke se systematiske forskelle i projekttyper eller geografi i forhold til, om der sker en aktiv ekstern formidling eller ej, hverken i eller uden for lokalområdet. Støttemodtagerne oplever en tendens til, at de større projekter promoveres mere end de mindre.

2.9.4 Projektrejse

Nedenfor er illustreret en projektrejse, som et typisk projekt under Nye Arbejdspladser har været igennem. Der er set på, hvordan overvejelser og indledende aktiviteter kan foregå i samspillet med LAG’erne, og her tages der højde for, at langt de fleste projekter har kontakt med især koordinatorene. Med basis i gennemgang af sager i NaturErhvervstyrelsen (NAER) fremgår det, at tilskudsmodtagere er i dialog med styrelsen omkring forskellige opståede problemer, for eksempel forsinkelser i gennemførelsen og ved budgetændringer, og der er også kontakt i forbindelse med indsendelse af regnskaber og slutrapport. Som det illustreres, kan projekterne ophøre på forskellige stadier.

2.10 EVALUERINGSKONKLUSIONER FOR NYE ARBEJDSPLADSER

2.10.1 Indledning

Analyserne ovenfor giver et indblik i mange sider af Nye Arbejdspladser som en integreret ordning i Landdistriktsprogrammets akse 3. I denne opsamlende konklusion gennemgås først styrkerne ved ordningen. Herefter opsummeres forhold, som kan betragtes som udfordringer og fokuspunkter for implementeringen af den fremtidige landdistriktsindsats.

2.10.2 Styrker ved Nye Arbejdspladser

Af styrker ved ordningen Nye Arbejdspladser skal fremhæves følgende:

- Når man sammenholder ordningens fokus på skabelse og fastholdelse af arbejdspladser med landdistrikternes problembillede og udviklingen heri, er ordningen fokuseret, idet der er brug for jobs for at skabe erhvervmæssig dynamik og i bredere forstand at styrke bosætningen. Ordningen går bredt til denne opgave ved både at støtte potentielt beskæftigelsesskabende og –understøttende aktiviteter i virksomheder af alle typer, herunder også turisme. Ordningen retter sig også mod forbedringer af sådanne serviceforanstaltninger i lokalsamfundene, som kan gøre det nemmere at drive virksomhed og rekruttere og fastholde medarbejdere. Ordningens relevans understøttes af en god efterspørgsel. For ordningen set under ét er der ingen afløbsproblemer.
- Ordningen mobiliserer en overbevisende portefølje af både nytænkende og mere traditionelle projekter, som forholder sig klart til behovene lokalt. Projekterne lægger sig i forlængelse af stærke erhvervsgrene i landdistrikterne, herunder fødevareerhvervene, industrien og turismen, men der er også mange serviceorienterede, videnstunge og højteknologisk rettede projekttyper. Ordningens implementering viser hermed, at landdistrikternes erhvervsliv med indsatserne bliver mere varieret, og ordningen bidrager hertil.
- Der er store vanskeligheder med at frembringe en retvisende vurdering af antallet af skabte arbejdspladser. Det vurderes, at der er skabt 366 arbejdspladser med ordningen, heraf hovedparten direkte eller indirekte i private virksomheder, men også nogle i halv- og heloffentlige virksomheder, foreninger, fonde m.v. Der er her tale om en nettovurdering, det vil sige ekstra jobs, som ikke ville være skabt alligevel. Bruttojobvæksten vurderes til at ligge på 651 jobs.
- Projektaktørerne mener, at deres aktiviteter ikke blot er med til at skabe arbejdspladser, men også bidrager til at fastholde befolkningen og tiltrække nye indbyggere. Niveauet for opnået bosætning er meget usikkert, men der henvises til betydningen af større projekter, som inddrager befolkningen på tværs af erhvervsliv og civilsamfund.
- LAG-koordinatorerne og –bestyrelsesmedlemmerne er vigtige personer i forhold til at sætte ting i gang i landdistrikterne, og projektaktørerne giver en stor anerkendelse af modtaget hjælp og inspiration både i forberedelses- og implementeringsfasen. Leader-metoden har været i anvendelse og har haft afsmittende effekter for projektporteføljen og projektkvaliteten, selv om aktørerne hovedsagelig tilskriver ideer og handlekraft til egen organisation.

2.10.3 Svagheder

- Ordningen Nye Arbejdspladser omfatter både direkte virksomhedsrettede indsatsområder og indsatsområder omkring service, netværk og kompetenceudvikling. Hvis målet er at skabe jobs i private virksomheder, kan ordningen kritiseres for ikke at være formuleret klart og målrettet nok. Bredden i indsatsområder og målgruppe vanskeliggør opstillingen af klare og konsistente output- og effektmål for ordningen, og sådanne findes da heller ikke i programteksten. En helt præcis vurdering af antallet af skabte nye arbejdspladser er da ikke mulig.
- Efterspørgslen efter indsatsområdet ”uddannelse og informationskampagner” var mindre end forventet og omfatter relativt få personer. I en dansk kontekst kan der være særligt brug for at omfortolke kompetencebegrebet for landdistrikternes befolkning.
- En stor del af projektaktørerne finder ordningens administration alt for kompliceret, bureaukratisk og tidskrævende og det både i ansøgningsprocessen og i forbindelse med implementering og afslutning. De kritiserer sagsbehandlingen for at være uigennemsigtig og finder det utilfredsstillende, at regler ændres undervejs og med tilbagevirkende kraft. De fremhæver også problemerne med med- og mellemfinansiering som alvorlige. En ganske stor andel erklærer, at de ikke agter at søge ordningen igen af disse årsager.
- LAG-grupperne (koordinatorer og bestyrelsesmedlemmer) har en vigtig rolle i ansøgnings- og implementeringsprocessen, og de kompenserer i det omfang, deres kapacitet tillader det, for de bureaukratiske procesproblemer i programmet. Men det synes som om, at denne indsats og det til rådighed værende informationsmateriale alligevel ikke er tilstrækkeligt til at få alle projekterne gnidningsløst gennem processen. Der er behov for enten en forenkling og/eller bedre vejledning.

3. EVALUERING AF ORDNINGEN BØRN OG UNGE

3.1. FAKTA OM ORDNINGEN BØRN OG UNGE

FORMÅL Ordningen Børn og Unge har til formål er at yde støtte til børne- og ungdomsaktiviteter i landdistrikterne, der øger disses kompetencer. Desuden skal ordningen nå bredt ud til børn og unge i forskellige aldersgrupper og til børn og unge med forskellig baggrund.

MÅLGRUPPER Organisationer, foreninger og almennyttige sammenslutninger

INTERVENTIONSLOGIK *Projekter gennemføres og opbygger kompetencer blandt børn og unge i landdistrikter=> adgang til relevante aktiviteter og fritidsaktiviteter for børn og unge, større indsigt og viden hos børn og unge om livet på landet, bedre uddannelsesmuligheder for børn og unge i landdistrikter, kompetenceudvikling og uddannelse af børne- og ungdomsorganisationers medlemmer => attraktive fritidsaktiviteter og vilkår for børn og unge i landdistrikterne, højere kompetenceniveau og højere livskvalitet*

INDSATSOMRÅDER

1. Aktiviteter for børn og unge i landdistrikterne, der vedrører kvalitet i fødevarer, smag og ernæring.
2. Aktiviteter for børn og unge i landdistrikterne, der vedrører bevægelse, motion og sundhed
3. Aktiviteter for børn og unge i landdistrikterne, der vedrører friluftsliv, natur og miljø
4. Aktiviteter for børn og unge i landdistrikterne, der vedrører erhverv knyttet til landdistrikterne
5. Aktiviteter for børn og unge i landdistrikterne, der omhandler teater og musik, billedkunst og medier
6. Aktiviteter for børn og unge i landdistrikterne, der omhandler demokrati, folkestyre og integration
7. Kurser og kompetenceudvikling, der relaterer sig til et eller flere af områderne i nr. 1-6

JUSTERINGER SIDEN MIDT-VEJSEVALUERING Ordningen er lukket med udgangen af 2011

REGELSÆT

Rådets forordning (EF) nr. 1698/2005 af 20. september 2005 om støtte til udvikling af landdistrikterne fra Den Europæiske Landbrugsfond for Udvikling af Landdistrikterne (ELFUL), og Lov nr. 316 af 31/03/2007 om udvikling af landdistrikterne (landdistriktsloven). BEK nr 35 af 23/01/2009 om tilskud til børne- og ungdomsaktiviteter i landdistrikterne. Ændringer med: BEK nr 1788 af 16/12/2015 Der kan ansøges om op til 50 % medfinansiering.

3.2. EVALUERINGSSPØRGSMÅL OG -METODE FOR ORDNINGEN BØRN OG UNGE

Ordnningen Børn og Unge blev lukket i forbindelse med beslutningen om at omprioritere midlerne til landdistriktsprogrammet med henblik på at øge programmets miljøfokusering fra 2012. Det var derfor ikke længere muligt at søge om tilskud under denne ordning fra 2012. Der er bl.a. fundet midler til denne omprioritering ved at nedlægge Ordnningen Børn og Unge. Begrundelsen for dette var, at der havde været afløbsproblemer på grund af manglende kvalificerede ansøgninger og manglende gennemførelse af de bevilgede projekter. Det blev desuden vurderet, at de projekter, der kunne støttes under ordningen, i en vis udstrækning ville kunne støttes via de midler, der blev givet til LAG-ordningerne.

Af denne grund indgår ordningen kun med en begrænset vægt og dybde i slutevalueringen, og der henvises til midtvejsevalueringen (Epinion, 2010).

Evalueringsspørgsmålene i denne slutevaluering er følgende:

- I hvor høj grad lever de støttede projekter op til ordningens mål?
- Hvor attraktiv/relevant fremstår Ordnningen Børn og Unge i landdistrikterne?
- Hvilke resultater og virkninger har ordningen affødt? Herunder spin-off effekter, dødvægt m.v.?
- I hvilke levevilkårsmæssige forbedring er opnået for børn og unge landdistrikterne?

Evalueringen af denne ordning bygger i overvejende grad på deskresearch og en spørgeskemaundersøgelse blandt ordningens støttemodtagere. Der er foretaget en enkelt sagsgennemgang. Endvidere er der gennemført interviews med 3 projektaktører og med formanden for det rådgivende udvalg.

Tabel 3.1: Input og output fra dn gennemførte spørgeskemaundersøgelse vedr. Børn og Unge

Antal unikke numre (dubletter fratrukket)	Antal besvarede skemaer	Svarprocent	Statistisk usikkerhed, %
55	25	45 %	15,4 %

I metodebilaget til den tværgående evaluering (bilag 1) findes en læsevejledning for hvordan den statistiske usikkerhed skal forstås.

3.3. ØKONOMISKE NØGLETAL FOR GENNEMFØRELSEN

I programperioden 2007 til 2011 er der givet 321 tilsagn under Ordningen Børn og Unge. Af disse er 90 igen annulleret eller meldt fejlrapporert. I startåret 2007 blev der ikke givet tilsagn.

Tabel 3.2. Nøgletal for Børn og Unge (status januar 2016)

Indsatsområde	Antal		Beløb i mio DKK			
	Tilsagn	Annulleringer	Tilsagn	Bortfald	Udbetaling	Resttilsagn
Attraktiv fritid for børn og unge	11	2	3,7	1,3	2,4	-
Bevægelse, motion og sundhed	64	23	6,4	2,7	3,7	-
Demokrati, folkestyre og integration	7	2	0,7	0,3	0,3	-
Erhverv knyttet til landdistrikterne	68	9	10,1	3,6	6,5	-
Formidling om viden om livet på landet	4	1	2,8	1,2	1,6	-
Fødevarer, smag og ernæring	63	18	8,7	3,8	4,9	-
Information om ansøgenes aktiviteter	2	-	1,0	0,2	0,8	-
Kurser og kompetenceudvikling	20	5	2,4	1,0	1,4	-
Natur og miljø	32	12	2,7	1,1	1,6	-
Styrke netværk for unge i landdistrikter	1	-	0,9	0,3	0,6	-
Teater, musik, billedkunst og medier	46	18	2,6	1,5	1,2	-
Uddannelse og kompetenceudvikling	3	-	1,4	0,4	1,0	-
Total	321	90	43,4	17,5	26,0	-

Kilde: Udtræk fra BTAS

Tabel 3.2. illustrerer, at der i forbindelse med implementeringen finder en ikke uvæsentlig reduktion og bortfald sted i bevillingerne, primært fordi projekterne ikke realiseres i det omfang, som støtte-modtagerne forventer det. Hele eller delvise annulleringer skyldes blandt andet svigtende brugerinteresse og mangel på frivillige til at drive på projekterne. Det gennemsnitlige tilsagnsbeløb ligger på omkring 100.000 kroner, hvor det største projekt er godt 900.000 kroner og det mindste på 10.000 kroner.

Tilsagnsprojekterne fordeler sig på de enkelte indsatsområder som vist i Tabel 3.2. Her ses, at der faktisk skabes en interesse i alle de tematikker, som ordningens indsatser omfatter.

Tabel 3.3. Operationel målopfyldelse (antal tilsagn og tilsagnsbeløb)

	Mål 2007-2013:		Realiseret i alt 2007-2013:			Målopfyldelse % af mål:	
	Antal tilsagn	Mio. kr. offentlige investeringer	Antal tilsagn	Tilsagn (mio. kr.)	Tilsagn minus bortfald (mio. kr.)	% af antal tilsagn	% af tilsagn
Børn og Unge (Art.52b)	27	79,5	321	43,4	26,0	1.189 %	55 %

Kilde: Det danske Landdistriktsprogram 2007-2013 og BTAS

Af Tabel 3.3. fremgår, at der langt fra har været det forventede økonomiske træk på ordningen, heller ikke hvis afkortningen af ordningens løbetid tages i betragtning. Antallet af projekter er derimod meget højere end forventet i Landdistriktsprogrammeringen. Projekterne er således gennemsnitligt langt mindre end forventet. Dette må anses for at være en væsentlig afvigelse fra antagelserne om, hvordan programmet skulle benyttes. Der foreligger ikke en opdeling på indsatsområder i programmet, som denne undersøgelse af gennemførelsen kan holdes op imod.

I Ordningen Børn og Unge skulle ansøgninger fremsendes direkte til NaturErhvervstyrelsen, og de skulle behandles og prioriteres i et udvalg med fagkyndige. Udvalget bestod af repræsentanter fra Landdistrikternes Fællesråd, Landsorganisationen i Danmark, Dansk Landbrug, Håndværksrådet, Fri-luftsrådet, Landsbyerne i Danmark, Landsforeningen af Landbysamfund og Dansk Ungdoms Fællesråd. Ordningen adskiller sig på den måde fra Akse 3 i øvrigt, som administreres via en bottom-up process med LAG-grupperne som indstillingsberettigede. Det skyldes, at man ønskede, at midlerne også skulle kunne søges af landsdækkende organisationer og aktører og implementeres på tværs af lokalområder. Udvalget så gerne eksempelvis spejder- og sportsaktiviteter og kulturelle organisationer på banen.

3.4. ANSØGERNE

Dette afsnit har til formål at give en karakteristik af ansøgerne til projekterne under Ordningen Børn og Unge. Den appellerer til de landbrugsrelaterede ungdomsorganisationer, og dermed ligger ordningen i forlængelse af aktiviteterne i den tidligere programperiode. Det er landboorganisationerne, 4h og Landbougdom, som står for hovedparten af ansøgningerne, og deres ansøgninger udgør også en forholdsmæssig stor andel af det samlede tilsagnsbeløb i ordningen. Men støtten søges også af forninglivet og kulturinstitutioner i landdistrikterne.

Tabel 3.4. Eksempler på ansøgere

Agri Nord
Aktivt Børneliv i Klitmøller
Billum Sogneforening
Blenstrup Gymnastikforening
Bornholms 4h
Bornholms Landbrug
Bornholms Skivenner
Bredebro Lokalråd
Danmarks Landbougdom
Dansk Volleyball Forbund
Hejrede Friluftsgaard
Kulinarisk Sydlyn
Kulturgruppen i Jyderup
Landbougdomscentret
Landbrugets Samfundskontakt
Landforeningen Natur & Ungdom
Livstræet
Museum Salling
Måle Fortælle Teater
Ore sogn Lokalråd
Partnerskab med Nydanskere
Roskilde Dyrskue
Rådet for Agroindustri
Skærbæk Fritidscenter
Ungdomskontor Midtvest
Økhavets Smakkecenter

3.5. KENDETEGN VED PROJEKTERNE

I det følgende beskrives kortfattet nogle kendetegn ved projekterne.

Aktiviteter for børn og unge i landdistrikterne, der vedrører kvalitet i fødevarer, smag og ernæring.

Dette indsatsområde mobiliserer madskoler og madoplevelser i mange formater. Der er også mad-events for børn på festivaler, dyrskuer o.l.

Aktiviteter for børn og unge i landdistrikterne, der vedrører bevægelse, motion og sundhed.

Her er realiseret en lang række projekter, ikke mindst motionsbegivenheder for børn og unge og ofte også familierne. De lægges eksempelvis i forbindelse med byfester og idrætsbegivenheder. Der er også en række brugerinddragende projekter, som sigter mod, at børn og unge selv er med til at udvikle deres motionsformer og skabe varige netværk omkring sport og bevægelse. Indsatsområdet omfatter desuden sundhed og kost, ofte knyttet sammen med motionsaktiviteter og madskoler med fokus på sund livsstil. Mange af aktiviteterne udnytter landdistrikternes potentialer ved, at de afvikles udendørs.

Aktiviteter for børn og unge i landdistrikterne, der vedrører friluftsliv, natur og miljø.

Under dette indsatsområde gennemføres især lejraktiviteter og ture med forskellige indgangsvinkler og temaer. Der afvikles også mere fagligt orienterede konferencer og udviklingsorienterede aktiviteter.

Aktiviteter for børn og unge i landdistrikterne, der vedrører erhverv knyttet til landdistrikterne.

Denne del er i høj grad en videreførelse af aktiviteter i det traditionelle 4h- og Landboudomsarbejde. Det omfatter eksempelvis dyrskueaktiviteter for børn og netværksaktiviteter. Der indgår læringsarrangementer og gårdbesøg, hvor børn og unge får en relation til dyr og landbrug. Enkelte projekter handler om arbejdsmiljø og sikkerhed for børn og unge, som arbejder med i landbruget.

Aktiviteter for børn og unge i landdistrikterne, der omhandler teater og musik, billedkunst og medier.

Her støttes i høj grad børns og unges konkrete inddragelse i skabende processer, som resulterer i forestillinger, udstillinger og udgivelser. Nogle af aktiviteterne er igangsat i sammenhæng med landdistriktsorienterede festivaler og begivenheder.

Aktiviteter for børn og unge i landdistrikterne, der omhandler demokrati, folkestyre og integration.

Disse aktiviteter knytter sig tæt til foreningslivet, hvor det i høj grad handler om at inddrage unge og skabe et rum, hvor de kan bidrage til styring og udvikling af foreningsaktiviteter. Samarbejder med flygtningecentre m.v. kan også støttes.

Kurser og kompetenceudvikling, der relaterer sig til et eller flere af områderne ovenfor.

Der gennemføres mange instruktørkurser, som skal ruste unge og unge voksne til at tage del i det frivillige arbejde. I modsætning til projekter under "Attraktive Levevilkår" kunne børn-og-unge projekter omfatte enkeltstående begivenheder og arrangementer.

EKSEMPEL

Børn og Dyr på Bregentved. Børnedyrskuet har været afholdt siden 1969. På børnedyrskuet dystes op imod 250 børn sammen med deres kæledyr om den eftertragtede Bregentvedpræmie eller deltager i andre 4H aktiviteter. For mange 4H'ere er dyrskuet "den store eksamen" efter flere måneders forberedelse i 4H hvor de har lært om pasning og pleje af deres kæledyr. Hvert år besøger 15.000 – 17.000 gæster børnedyrskuet. Mange besøgende kommer, fordi det er en tradition – de kom der som børn med deres forældre – nu tager de deres børn med til dyrskuet, for at give dem en god oplevelse.

År: 2011 - Tilsagn: 94.910 kroner

EKSEMPEL

Fra Fjord til Bord - kogeskole for børn ved Limfjordens bredder. Projektet er gennemført af Foreningen for Fjordkultur. Formålet var at give børn et kendskab til Limfjordens fødevarer. Oplevelserne ved fjorden skulle også lære børnene at klare sig i naturen. Der skulle etableres et tilhørsforhold, som bevirker, at de vender tilbage – hele livet. Mange børn har deltaget, og begivenheden er blevet et tilbagevendende emne på Limfjordsmuseets årskalender. Der er skabt mange nye samarbejdsrelationer blandt andet gennem projektet, især er aktiviteterne omkring muslinger styrket i de seneste år. Limfjordsmuseet har været operatør på projektet, men der er mange og stadig styrkede relationer til for eksempel turistforeningen, handelsstandsforeningen og vækstrådet.

År: 2010 - Tilsagn: 221.500 kroner

3.6. ORDNINGENS RELEVANS

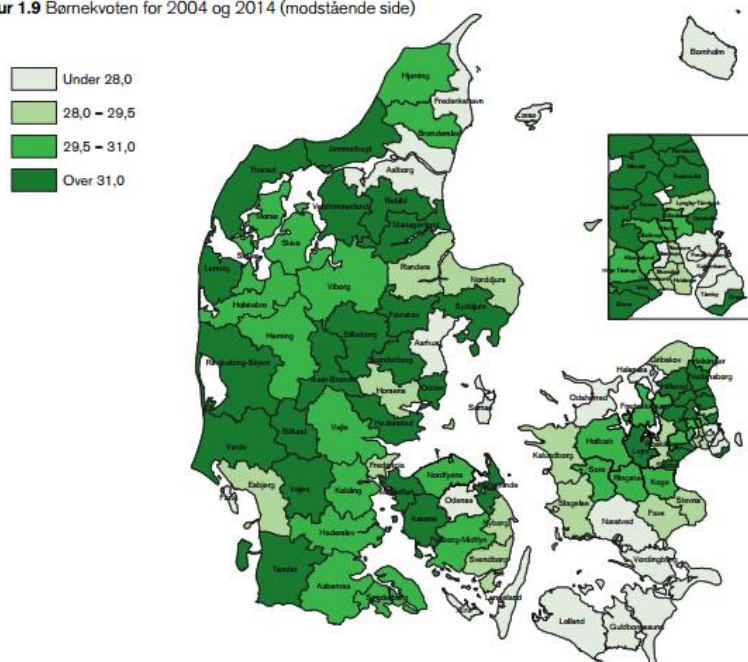
Ordningens relevans skal vurderes dels ud fra, om den matcher problembilledet i landdistrikterne, dels ud fra støttemodtagernes holdning til potentialerne i landdistrikterne. Ordningen rettet mod Børn og Unge skal især ses i lyset af den demografiske udvikling i landdistrikterne. KL's undersøgelse Danmark i Forandring (2014) viser, at aldersfordelingen i landdistrikterne har en tendens i retning af højere aldersgennemsnit og færre børn. Børnekvoterne for 2004 og 2014 vises på kortene neden for. De illustrerer, at der i programperioden er en yderligere tendens til, at børnefamilierne bosætter sig i oplandet til de større byer og ikke i de egentlige landdistrikter og i yderområderne. Det hænger blandt andet sammen med udviklingen i brede og varierede servicetilbud til målgruppen, som har de bedste udviklingsvilkår i tættere befolkede områder.

Ordningen Børn og Unge har relevans i forhold til at arbejde med at skabe, udvikle og fastholde attraktive tilbud for og sammen med børn og unge. Sådanne attraktive tilbud og vilkår forudsættes også at være af betydning for forældrenes vurdering af landdistrikternes attraktivitet, og dermed er tilbuddet til børn og unge et element i bosætningsdagsordenen.

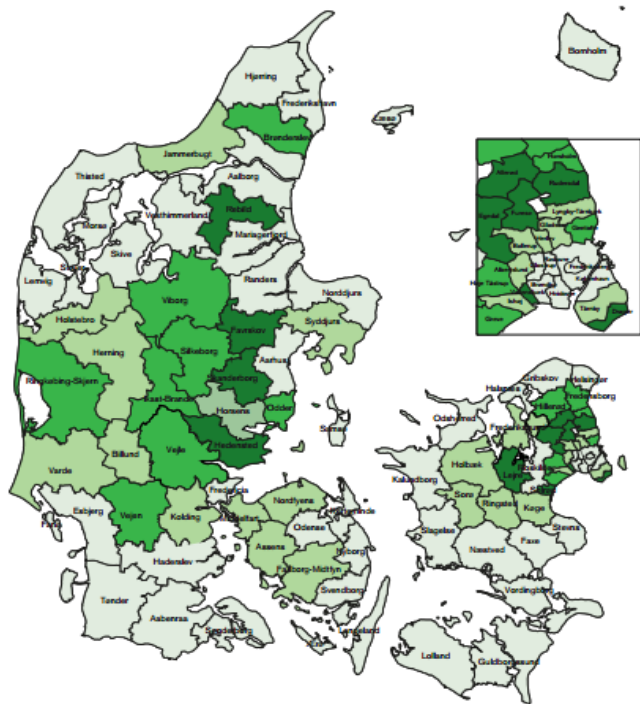
Ordningen retter sig også mod ungdomsårgangene. Også for denne gruppe har der fundet en bevægelse sted i retning mod byerne. Der peges ofte på, at den demografiske udvikling med færre unge i landdistrikterne er et svar på, at uddannelsestilbuddene centraliseres og transportmulighederne tyn-der ud (Sørensen et al, 2014; Danske Regioner, 2011). Set i det lys kan ordningen måske bidrage til at understøtte landdistrikternes attraktivitet for unge og måske få flere af dem, herunder også flere ressourcestærke af dem, til at blive boende på landet eller vende tilbage efter endt uddannelse.

En analyse fra Damvad (2014) viser, at unge gerne vil have indflydelse på deres hverdag og det område, som de bor i. Men det er nødvendigt, at der er strukturer og institutionelle rammer, som motiverer og engagerer.

Figur 1.9 Børnekvoten for 2004 og 2014 (modstående side)

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Kilde: KL (2014)

Landboorganisationerne m.v. har gennem en lang årrække gennemført børne- og ungdomsaktiviteter, herunder i 4h og Landbougdom. Ordningen har understøttet dette arbejde, som blandt andet skal motivere børn og unge til at styrke den langsigtede interesse for landbruget som erhverv og karriere. Med brede formål og indsatsområder medtænker ordningen, at antallet af jobs i landbruget har været faldende (Realdania et al, 2016), og at landbruget for hovedparten af børn og unge opvokset på landet ikke længere er den sandsynlige uddannelses- og karrierevej. Ordningen har dog givet mulighed for at understøtte arbejdet for at skabe sammenhænge mellem de traditionelle tilgange til ungdomsarbejdet og nye vinkler, hvor natur, miljø og fødevarer spiller en rolle.

LAG-koordinatorer og –bestyrelsesformænd er ikke direkte spurgt om synspunkter på ordningen ”Børn og Unge”, idet den administreres centralt. Men de er i spørgeskemaundersøgelsen spurgt om deres holdning til relevansen generelt af aktiviteter for børn og unge, og dermed kan de bidrage til at forstå betydningen af at gøre noget for målgruppen i landdistrikterne. De 62 respondenter i undersøgelsen finder dette fokus på børn og unge relevant: 42 % (26) finder det i høj grad relevant, 44 % (27) finder sådanne indsatser i nogen grad relevante.

Hvad siger støttemodtagerne om relevans og attraktivitet af Ordningen Børn og Unge? Tabel 3.5. bekræfter, at de støttemodtagere, som har svaret på undersøgelsen, i høj grad opfatter ordningen som

relevant ud fra deres egne udviklingsbehov og potentialer. Attraktiviteten af ordningen fremstår også som tilsvarende høj i spørgeskemaundersøgelsen.

Tabel 3.5: I hvilken grad opfatter du ordningen "Børn og Unge" som RELEVANT og ATTRAKTIV ud fra egne udviklingsbehov og -potentialer?

	Relevant	Attraktiv
I høj grad	76 % (19)	76 % (19)
I nogen grad	24 % (6)	24 % (6)
I ringe grad	0 % (0)	0 % (0)
Slet ikke	0 % (0)	0 % (0)
Ved ikke	0 % (0)	0 % (0)
Total	100 % (25)	100 % (25)

Man kan således konkludere, at selv om ordningen er blevet nedlagt, så er de formål og aktivitetstyper som den støttede relevante.

3.7. EFFEKTER

3.7.1. Indledning

Ordningen Børn og Unge stoppede i 2011, og den har af den grund en lav prioriteringsstatus i slutevalueringen. Derfor bygges denne gennemgang af effekter fortrinsvist på udsagn fra udpluk af spørgeskemaundersøgelsen blandt støttemodtagere med supplement af enkelte interviews med støttemodtagere. Endvidere drages midtvejsevalueringens konklusioner ind.

3.7.2. Antal børn og unge

Ordningens gode resultater afhænger af, om aktiviteterne mobiliserer og aktiverer mange børn og unge. Den beregnede effekt for ordningens to første år sammenholdt med forventningerne ex ante viser, at ordningen faktisk når godt ud. Man kan sammenholde med, at der iværksættes en del mindre

projekter, og at mange af dem realiseres i fora med en god medlems- og brugerbase herunder idrætsforeninger og skoler.

Tabel 3.6: Beregnede (ex ante) og realiserede effekter for programperioden 2007-2009

Effekttype	Ex ante beregnet for 07-13	Realiseret For 07-09	% af forventet for 2007 - 2009
280 projekter for børn og unge	28.000 personer berørt	37.988	136

Kilde: Midtvejsevalueringen

Adskillige projekter er meget åbne og inviterende, og der er endvidere en række publikumsbaserede aktiviteter, herunder teaterforestillinger og dyrskueaktiviteter. Støttmodtagerne kommenterer i spørgeskemaanalysen, at det er med til at skabe brede kontaktflader.

3.7.3. Effekter for livskvaliteten i landdistrikterne

De 25 respondenter har forholdt sig til, hvordan projekterne påvirker vigtige sider af livskvaliteten. Der er tale om et lavt antal respondenter, men tendensen vises i Tabel 3.7. Her ses, at projekterne efter aktørernes opfattelse gør noget for at opretholde kultur- og fritidsaktiviteter i landdistrikterne. Det ses også, at de finder, at dette er med til at bevare områderne som attraktive bosætningsområder.

Tabel 3.7: I hvilken grad har projektet bidraget til at skabe bedre livskvalitet i landdistrikterne med særlig vægt på børn og unge?

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke/ikke relevant	Total
Projektet har medvirket til at redde en lukningstruet servicefunktion for børn og unge i landdistriktet	4 % (1)	17 % (4)	9 % (2)	39 % (9)	30 % (7)	100 % (23)
Projektet har skabt en ny servicefunktion for børn og unge i landdistriktet	26 % (6)	39 % (9)	9 % (2)	13 % (3)	13 % (3)	100 % (23)
Projektet har medvirket til at redde kultur- eller fritidstilbud for børn og unge i landdistriktet	30 % (7)	39 % (9)	4 % (1)	13 % (3)	13 % (3)	100 % (23)
Projektet har skabt en nye kultur- eller fritidstilbud for børn og unge i landdistriktet	39 % (9)	17 % (4)	17 % (4)	13 % (3)	13 % (3)	100 % (23)

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke/ikke relevant	Total
Projektet har betydet, at landdistriktet er mere attraktivt for tilflyttere	35 % (8)	48 % (11)	9 % (2)	4 % (1)	4 % (1)	100 % (23)
Projektet har betydet, at lokale organisationer, som ikke tidligere har arbejdet sammen, nu arbejder sammen	26 % (6)	35 % (8)	26 % (6)	13 % (3)	0 % (0)	100 % (23)
Projektet har betydet aktivering af flere frivillige	30 % (7)	35 % (8)	17 % (4)	17 % (4)	0 % (0)	100 % (23)
Projektet har betydet, at folk i lokalområdet har lært hinanden bedre at kende	30 % (7)	48 % (11)	17 % (4)	0 % (0)	4 % (1)	100 % (23)
Projektet har betydet, at børn og unge er kommet til at kende lokale fødevarer bedre	30 % (7)	26 % (6)	13 % (3)	9 % (2)	22 % (5)	100 % (23)
Projektet har betydet en bedre sundhedstilstand blandt børn og unge i landdistriktet	17 % (4)	52 % (12)	13 % (3)	13 % (3)	4 % (1)	100 % (23)

EKSEMPEL

Kost krop og kreativitet. Landsbyrådet, skolen og idrætsforeningen i Skallerup-Vennebjerg-Lønstrup "Havtornens Rige" har igangsat projekter, der har til formål at fastholde og tiltrække familier med børn, herunder "Kost, krop og kreativitet i Havtornens Rige". Projektet går ud på at sætte fokus på kost og motion, og der iblandes kreative aktiviteter, som spiller sammen med områdets image som kunsthåndværkermekka. Der sigtes på at skabe et unikt sammenhold mellem børn, men også mellem forældre, bedsteforældre, foreningsliv, idrætsliv, seniorer, tilflyttere og erhvervsliv. Det er med til at give tryghed i børnenes hverdag også, når de færdes uden for skolen. Sådanne kontakter anføres at give helhed, sammenhæng og kvalitet i børnenes liv i de 3 landsbyer. Det understøtter bestræbelser for at få lys og liv i husene, men også for at bevare et aktivt handels- og turistliv. Landsbyerne er udnævnt til Årets Landsby i 2011, og projektet har bidraget til at opnå denne anerkendelse.

År: **2009** - Tilsagn: **19.805 kroner**

3.7.4. Projekternes nyhedsværdi

Projektaktørerne er også spurgt om, i hvor høj grad projekterne er omfattet af en nyhedsværdi. Hovedparten mener, at det er tilfældet. Den spændvidde, som illustreres i Tabel 3.8, siger noget om, at projekterne ofte implementeres af erfarne organisationer, som vælger at komme ud i nye områder.

Tabel 3.8: Projektets nyhedsværdi

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke	Total
I hvilket omfang er projektet nyt for ansøger?	44 % (11)	44 % (11)	8 % (2)	0 % (0)	4 % (1)	100 % (25)
I hvilket omfang er projektet nyt for lokalområdet, som det implementeres i?	56 % (14)	28 % (7)	8 % (2)	0 % (0)	8 % (2)	100 % (25)
I hvilket omfang er projektet nyt i det hele taget (koncept/ide ikke set før)?	32 % (8)	40 % (10)	12 % (3)	8 % (2)	8 % (2)	100 % (25)
I hvilket omfang har støtten betydet, at nyhedsværdien er større, end den ellers ville have været?	52 % (13)	28 % (7)	4 % (1)	4 % (1)	12 % (3)	100 % (25)

EKSEMPEL

4Hs kæledyrskørekort er et samarbejde mellem 4H, Dansk Landbrug og LandboUngdom, hvor børn i alderen 8-14 år kan tage kørekort til hund, kat, fugl, kanin eller marsvin. Kæledyrskørekortene bliver afholdt forskellige steder rundt om i landet. Det er op til de enkelte 4h-klubber at vælge, hvordan de afholder det. Børnene bliver undervist af dygtige og erfarne undervisere, hvor der blandt andet er besøg af en dyrlæge og andre fagfolk. Aktiviteten er et forsøg på at systematisere og videreudvikle arbejdet med børn og dyr og at sikre en høj kvalitet. Projektet ligger i klar forlængelse af traditionerne i børne- og ungdomsarbejdet på landet.

År: 2009 - Tilsagn: **215.820 kroner**

3.7.5. Effekter for lokalområdernes sammenhængskraft

Børn og unges levevilkår hænger tæt sammen med vilkårene generelt for befolkningen. Aktiviteter for børn skaber ofte god sammenhængskraft i lokalområderne, fordi de også bringer forældrene sammen og er netværksskabende i en bredere forstand. Der findes ikke direkte spørgsmål om sammenhængskraft. Men projektaktørerne er spurgt ind til, i hvilken grad at de har oplevet interesse fra lokalområdet for deres projekt. Det har 14 ud af de 25 i høj grad og 11 i nogen grad. Det understreges i kommentarerne til dette spørgsmål, at skolerne og daginstitutionerne i høj grad er omdrejningspunkt om formidling af projektet, og at de indgår som garantier for, at projekternes aktiviteter får en lokal gennemslagskraft. Et teaterprojekt blev indstillet til kommunens kulturpris, og det skabte også en medieinteresse. Respondenten finder, at dette ledte til en større offentlighed og interesse.

Et andet projekt nævner: *"projektet har adstedkommet nye synergiskabende samarbejdsrelationer i lokalområdet, der på mange måder har overflødiggjort den oprindelige forening til fordel for mere effektive samarbejdsrelationer."*

EKSEMPEL

Cirkus Sundhed i Klitmøller. Over en uge trænede en gøglertrup børn fra børnehaven og skolen i cirkus. Temaet var motion og kost, og der var også fokus på det sociale samvær. Der indgik sunde fødevarer som rekvisitter i forestillingen. Børnene lavede pausemad, der var masser af spændende motion og motorik bygget ind i forestillingen. Den blev vist for familie og venner. Projektet er ikke videreført i denne form. Men det blev demonstreret, at skole og børnehave kan samarbejde, og det blev endnu mere en realitet efter projektet, hvor skole og børnehave blev til friinstitutioner under samme tag og ledelse.

År: 2009 - Tilsagn: 22.500 kroner

3.8. ORDNINGENS EFFEKTIVITET

3.8.1. Indledning

I dette afsnit ses der på nogle effektivitetslementer for de 25 projekter, hvor respondenter har besvaret spørgeskemaundersøgelsen, herunder på i hvor høj grad projekterne ville være realiseret også uden støtte. Endvidere vurderes, om projekterne efter egen opfattelse er kommet i mål.

3.8.2. Målopfylde og dødvægt

Af 25 projekter i spørgeskemaundersøgelsen har de 19 efter deres egen opfattelse i høj grad opnået at opfylde projektets primære mål og de resterende 6 i nogen grad. Vanskeligheder handler blandt andet om muligheden for at rekruttere frivillige til at løfte nogle af opgaverne i implementeringen.

For at vurdere projekternes afhængighed af landdistriktsmidlerne, er de også spurgt om, hvor stor en del af projektet der ville være realiseret, hvis der ikke kunne opnås støtte, jf Tabel 3.9 og Tabel 3.10.

Det ses, at projektaktørerne mener, at de er ganske afhængige af støtten. Merværdien kommer blandt andet til udtryk i følgende udsagn. *"Flere penge giver mulighed for mere socialt fællesskab med overnatninger, film og pizza. De unge har fået et fantastisk sammenhold. Forestillingerne fik mere og bedre PR. Forestillingerne fik bedre scenografi." " (Uden støtte)... var vi kun nået ud til halvt så mange skoler og havde generelt ikke slået et så stort brød op. " "Vi har kunnet ansætte undervisere. "*

Tabel 3.9. Hvor stor en del af projektet ville være realiseret, hvis der ikke kunne opnås støtte fra Landdistriktsprogrammet?

	Procentandel
Ingen	44 % (11)
1-25%	20 % (5)
26-50%	20 % (5)
51-75%	8 % (2)
76-99%	0 % (0)
Hele investeringen	8 % (2)
Total	100 % (25)

3.8.3. Projekternes størrelse og tidsmæssige gennemførelse

Som det fremhæves i Landdistriktsprogrammet, har landdistrikterne demografiske udfordringer, og der er brug for en hurtig og massiv indsats for børn og unge. I Tabel 3.10 ses, i hvor høj grad støtten har bidraget til at gøre projekterne større eller fremskynde dem.

Tabel 3.10. Kontrafaktiske vurderinger om projektrealiseringen

	Har støtten medført, at projektet er blevet fremskyn- det?	Har støtten medført, at projektet er større, end det ellers ville have været?	I hvor høj grad var projektet afhængig af støtten
I høj grad	24 % (6)	48 % (12)	84 % (21)
I nogen grad	24 % (6)	32 % (8)	16 % (4)
I ringe grad	4 % (1)	4 % (1)	0 % (0)
Slet ikke	24 % (6)	4 % (1)	0 % (0)
Ved ikke	24 % (6)	12 % (3)	0 % (0)
Total	100 % (25)	100 % (25)	100 % (25)

For de relativt få projekter, som indgår i spørgeskemaundersøgelsen, synes ordningen især at have haft positive konsekvenser for projekternes størrelse. Aktørerne peger på en stor afhængighed af midlerne og noterer, at de som foreninger har en begrænset økonomisk kapacitet. En aktør fra et innovativt projekt mener: *”Undervisning er tidskrævende i nye projekter, hvor alt skal opfindes fra bunden. Netværk og samarbejde med øvrige tager tid at etablere, passe og vedligeholde, så i nye projekter er det tidstunge faktorer.”* Et andet projekt peger på den professionalisering, som er sket lokalt ved, at man har købt virkelig dygtige instruktører ind til at træne de unge lokale instruktører. Endelig nævner en respondent, at støtten fra landdistriktsmidlerne har været løftestang til også at få bevillinger fra andre fonde og kilder.

3.9. PROCESSERNE MED ANSØGNING OG GENNEMFØRELSE

3.9.1. Indledning

Dette afsnit kommer ind på forskellige sider af implementeringen af Ordningen Børn og Unge. Ansøgningerne sendes direkte til NaturErhvervstyrelsen, og ordningen gennemføres således ikke efter Leader-metoden. Begrundelsen herfor skal søges i traditionerne i børn- og ungearbejdet i landboorganisationerne og vigtigheden af at sikre, at funktionsduelige institutionelle strukturer kan videreføres, og at indsatser også kan gennemføres på tværs af geografi.

Karakteren og effektiviteten af denne proces belyses her fra støttemodtagernes side med primært afsæt i spørgeskemaanalysen, og der henvises endvidere til interviewresultater fra midtvejsevalueringen.

3.9.2. Ansøgningsprocessen

Selv om Ordningen Børn og Unge ikke administreres gennem Leader-metoden, så har en tredjedel (9) af respondenterne i undersøgelsen alligevel indhentet information om ordningen fra LAG-kordinatorerne, og 2 har brugt Netværkscentret. Ellers anvendes andre informationskilder, herunder især i kollegiale kredse. Nogle projektansøgere har brugt LAG-systemet i ansøgningsfasen, men de fleste har ikke. Det fremhæves i midtvejsevalueringen, at mange ansøgere i 4h, Landboungdom og landboforeningerne kender godt til børn-og-ungearbejde, og ved hvordan en god ansøgning skrives.

Tabel 3.11 om projektets første faser viser endvidere, at ansøgerne er delte omkring effektiviteten i sagsbehandlingen, herunder om der blev ydet den tilstrækkelige assistance og hjælp. Flere af dem uddyber, at de har mødt store problemer af bureaukratisk karakter. *"Det er alt for bøvlet og ikke arbejdet værd, selvom vi fik nogle gode ting ud af det."* En af respondenterne skriver, at der var god hjælp hos sagsbehandlerne i styrelsen i ansøgningsfasen, men at det blev meget besværligt i afrapporterings- og udbetalingsfasen.

Samlet set synes regelsættet for ordningen at byde på hovedbrud for ansøgerne. De spørger, om det er nødvendigt for små projekter drevet af frivillige at blive mødt med så komplekse systemer. *"Det er meget, meget frustrerende at møde mega bureaukrati, når bevillingen er relativt lille og drives af frivillige. Kassereren har personligt lagt penge ud i over et år. Og telefoniske kontakter med NaturErhvervstyrelsen har givet indblik i yderst ineffektiv sagsbehandling. Det har taget os noget tid at komme os over det."* Tabel 3.11 illustrerer også udfordringerne med med- og mellemfinansiering.

Tabel 3.11. Hvorledes har du som projektansøger vurderet ansøgningsprocessen

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke/ikke relevant	Total
Ideen til projektet var helt min/vores egen	80 % (20)	20 % (5)	0 % (0)	0 % (0)	0 % (0)	100 % (25)
Ideen til projektet kom fra samarbejdspartnere	4 % (1)	24 % (6)	20 % (5)	48 % (12)	4 % (1)	100 % (25)
Ideen til projektet er en konsekvens af lokal udviklingsplan	4 % (1)	24 % (6)	16 % (4)	44 % (11)	12 % (3)	100 % (25)
Det skriftlige materiale har givet mig de oplysninger, jeg havde brug for (Her tænkes på eksempelvis på informationsmateriale på relevante hjemmesider, vejledninger mv.)	20 % (5)	48 % (12)	20 % (5)	8 % (2)	4 % (1)	100 % (25)
Jeg har oplevet sagsbehandlingen af min ansøgning som effektiv og nem	20 % (5)	24 % (6)	24 % (6)	32 % (8)	0 % (0)	100 % (25)
Der har været udfordringer i forhold til medfinansiering i projektet	24 % (6)	48 % (12)	12 % (3)	8 % (2)	8 % (2)	100 % (25)
Der har været udfordringer i forbindelse med mellemfinansiering af projektomkostninger	24 % (6)	32 % (8)	12 % (3)	20 % (5)	12 % (3)	100 % (25)
Der har været udfordringer med at sætte sig ind i og forstå krav og regler i landdistriktsprogrammet	24 % (6)	44 % (11)	8 % (2)	16 % (4)	8 % (2)	100 % (25)
NaturErhvervstyrelsen har været hjælpsomme undervejs i min ansøgningsproces	20 % (5)	20 % (5)	16 % (4)	24 % (6)	20 % (5)	100 % (25)

3.9.3. Implementering og projektafslutning

Under realiseringen af projekterne er de 25 respondenter ikke løbet ind i særlige samarbejds-mæssige og tekniske problemer. Det er de bureaukratiske krav, som fylder i respondenternes besvarelser. En af respondenterne redegør udførligt for, hvordan styrelsen giver meget korte svarfrister, men efterfølgende selv lader sagerne ligge i månedsvis og henviser til medarbejdernes stress, sagspuklernes størrelse og en manglende kapacitet. Denne ansøger understreger, at dette har givet alvorlige økonomiske og praktiske problemer i foreningen.

Problemer med revision og omkostningerne hertil tages op således: *"Revisionsomkostningen var alt for stor. Revisionen havde meget lidt indsigt og besynderlige krav, til en meget høj pris."* Et projekt var

udtaget til særlig kontrol: "Rigsrevisionen så på projektet pga. politisering - meget ubehageligt og ressourcekrævende."

Tabel 3.12. viser, at der er en vis grad af usikkerhed i forhold til ønsket om at ansøge om landdistriktsmidler igen.

Tabel 3.12 Hvorledes har du som projektansøger vurderet processen under implementering og afslutning?

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke/ikke relevant	Total
Der har været samarbejds-mæssige udfordringer i projektet	4 % (1)	20 % (5)	24 % (6)	40 % (10)	12 % (3)	100 % (25)
Der har været tekniske udfordringer i gennemførelsen af projektet	4 % (1)	16 % (4)	24 % (6)	40 % (10)	16 % (4)	100 % (25)
Det har været en udfordring, at væsentlige projektomkostninger af formelle grunde ikke kan finansieres af projektmidler	12 % (3)	40 % (10)	16 % (4)	20 % (5)	12 % (3)	100 % (25)
Der har været udfordringer med afrapporteringen (slutrapportering)	24 % (6)	28 % (7)	24 % (6)	20 % (5)	4 % (1)	100 % (25)
Der har været udfordringer med at få udbetalingerne hurtigt nok	44 % (11)	4 % (1)	32 % (8)	8 % (2)	12 % (3)	100 % (25)
Der har været udfordringer med bemærkninger og krav ved kontrolbesøg	16 % (4)	4 % (1)	12 % (3)	36 % (9)	32 % (8)	100 % (25)
Jeg vil OGSÅ i fremtiden søge om LAG-midler	16 % (4)	8 % (2)	16 % (4)	32 % (8)	28 % (7)	100 % (25)

3.10. EVALUERINGSKONKLUSIONER FOR BØRN OG UNGE

3.10.1. Indledning

Analyserne ovenfor giver et indblik i mange sider af Ordningen Børn og Unge. I denne opsamlende konklusion for ordningen formuleres først styrkerne ved ordningen. Herefter opsummeres forhold, som kan betragtes som udfordringer og fokuspunkter for implementeringen af den fremtidige landdistriktsindsats.

3.10.2. Styrker ved Ordning Børn og Unge

Af styrker ved Ordningen Børn og Unge skal fremhæves følgende:

- Ordningens relevans er stor set i lyset af de demografiske udviklingsudfordringer i landdistrikterne og i forhold til udvikling i service- og kulturudbuddet for målgruppen.
- Ordningen har i den tid, hvor den har fungeret, ledt til igangsættelse af relativt mange projekter, og deres indhold er overbevisende i forhold til ordningens formål og målgruppens behov. Der er i mange projekter tilsyneladende en stor fornyelse og kreativitet, og de giver udtryk for muligheder for at bidrage til en god sammenhængskraft med de landdistrikter, hvori de realiseres. Efter projektaktørernes mening kommer man i mål med projekternes mål og leverer de ønskede effekter.
- Med ordningen videreføres og videreudvikles arbejdet med børne- og ungearbejdet i landboorganisationerne, men i takt med landbosamfundets strukturudvikling suppleres formål og potentiel ansøgergruppe på en hensigtsmæssig vis. På den måde inddrages livskvalitet for børn og unge bredere.
- Indsatser og aktiviteter, som med lukningen ikke længere kan realiseres i denne ordning, vil for størstepartens vedkommende kunne indgå i aktiviteter under ordningen "Attraktive Levevilkår".

3.10.3. Svagheder

- Ordningen Børn og Unge tiltrak flere, men mindre projekter end forventet. Samlet set var det svært at sikre et tilstrækkeligt træk på midlerne, og problemerne forstærkedes af, at forholdsvis mange projekter blev helt eller delvist annulleret.

- Projektaktørerne finder ordningens administration alt for kompliceret, bureaukratisk og tidskrævende. De kritiserer sagsbehandlingen for at være uigennemsigtig og langsom, og de fremhæver også problemerne med med- og mellemfinansiering som alvorlige. Mange erklærer, at de ikke agter at søge ordningen igen af disse årsager.
- Men det synes som om, at det til rådighed værende informationsmateriale ikke har været tilstrækkeligt til at få alle projekterne gnidningsløst gennem forvaltningsmøllen, især ikke for projekter, som ikke har et bagland i landboorganisationerne. Der er behov for enten en forenkling og/eller bedre vejledning.

4. EVALUERING AF LEADER-AKSEN – AKSE 4

4.1 FAKTA OM LEADER-AKSEN

FORMÅL	LEADER-aksen støtter den lokalt forankrede institutionelle ramme, som skal bistå med implementeringen af hovedparten af Akse 3. Formålet med indsatsen er – med brug af LEADER-metoden - at sikre et strategisk fokus på integrerede og innovative aktiviteter med henblik på at skabe nye arbejdspladser og bedre levevilkår i landdistrikterne.
MÅLGRUPPER	De Lokale Aktionsgrupper (LAG'erne). Samarbejdsprojekter kan også søges af virksomheder, enkeltpersoner, offentlige myndigheder og foreninger
INTERVENTIONSLOGIK	<i>LAG opbygger en udviklingskapacitet og skaber interne og eksterne strategiske samarbejder, og med brug af LEADER-metoden arbejder de med en lokal sammenhængskraft og mobilisering → LAG'erne udarbejder lokale udviklingstrategier → Netværkscentret understøtter LAG'ernes arbejde med viden og information → LAG'erne stiller sig til rådighed i forbindelse med rådgivning og sparring om konkrete projekter → LAG'erne behandler og indstiller projektforslag → LAG'erne følger op og informerer om planer og om opnåede resultater, og de viderefører bredere perspektiver i udviklingsarbejdet</i>
INDSATSOMRÅDER	<ol style="list-style-type: none"> 4. Drift af den lokale aktionsgruppe, kompetenceudvikling og informationskampagner 5. Gennemførelse af samarbejdsprojekter
JUSTERINGER SIDEN MIDT-VEJSEVALUERING	Ingen væsentlige ændringer.
REGELSÆT	Rådets forordning (EF) nr. 1698/2005 af 20. september 2005 om støtte til udvikling af landdistrikterne fra Den Europæiske Landbrugsfond for Udvikling af Landdistrikterne (ELFUL) og Lov nr. 316 af 31/03/2007 om udvikling af landdistrikterne (Landdistriktsloven). BEK nr 490 af 30/05/2007 om oprettelse og drift af lokale aktionsgrupper under landdistriktsprogrammet for perioden 2007-2013 med senere ændringer. Der kan ansøges om op til 100 % medfinansiering af driften af LAG'erne.

4.2 EVALUERINGSSPØRGSMÅL OG -METODE FOR LEADER-AKSEN

Denne rapport indeholder en evaluering af de aktiviteter, som foregår i akse 4 under de to foranstaltninger 1) Drift af den lokale aktionsgruppe, kompetenceudvikling og informationskampagne (Kode 431) og 2) Gennemførelse af samarbejdsprojekter (Kode 421). Endvidere behandles spørgsmål omkring Netværkscentrets samarbejde med LAG'erne og deres bidrag til realiseringen af mål og metoder i akse 4.

Evalueringsspørgsmålene er organiseret under de fire hovedgrupper:

- Relevans, hvor der ses på begrundelsen for det institutionelle system og brugen af LEADER-metoden
- Output og resultater, som redegør for etablering af LAG'erne samt typer af samarbejdsprojekter, som er kommet i stand
- Effekter og målopfyldelse, hvor ordningens implementering sammenholdes med LEADER-metoden og lokal kapacitetsopbygning
- Effektivitet, hvor man ser på sammenhængene mellem output, effekt og ressourceforbrug.

Der henvises til Bilag 2 i den tværgående rapport for en mere detaljeret oversigt over evalueringsspørgsmålene.

Der er i evalueringen af denne ordning anvendt flere forskellige og hinanden supplerende metoder, svarende til de midtvejsevalueringen anvendte:

- Interviews med 5 LEADER-kordinatorer og –bestyrelsesmedlemmer
- Interviews med 2 medlemmer af overvågningsudvalget
- Interviews med nuværende netværkscenter-medarbejdere
- Desk research af bekendtgørelser, vejledninger m.v. samt forskningsbaserede dokumenter om LEADER-metoden
- Gennemgang af udvalgte lokale udviklingsstrategier, opfølgninger mm.
- Gennemgang af tre tilfældigt udvalgte samarbejdsprojekter
- Kvantitativ spørgeskemaundersøgelse til LAG-korordinatorer og bestyrelsesformænd med i alt 62 gennemførte besvarelser.

Tabel 1.1: Input og output fra gennemførte spørgeskemaundersøgelser blandt LAG-kordinatorer og -bestyrelsesformænd

Antal unikke numre (dubletter fratrukket)	Antal besvarede skemaer	Svarprocent	Statistisk usikkerhed, %
99	61	62 %	7,8 %

I metodebilaget til den tværgående evaluering (bilag 1) findes en læsevejledning for hvordan den statistiske usikkerhed skal forstås.

4.3 ØKONOMISKE NØGLETAL FOR GENNEMFØRELSEN

I programperioden 2007-2013 er der etableret og idriftsat LAG'er efter de geografiske afgrænsninger, som er angivet i BEK nr 490 af 30/05/2007. Tabellen viser, at der i perioden er udmøntet 151 konkrete tilsagn til i alt 50 LAG'er. Der er i samme periode givet tilsagn til 50 samarbejdsprojekter.

Tabel 1.2. Tilsagn og annulleringer under LEADER-aksen

Ordning	Antal tilsagn	Antal annulleringer	Antal godkendte tilsagn om tilskud
Drift af LAG'er	156	5	151
Samarbejdsprojekter	55	5	50
Total	211	10	201

Kilde: Udtræk af BTAS

I Tabel 1.3. er ordningens økonomiske implementering opgjort. Her ses, at driften til LAG'erne følger intentionerne, men der finder udbetalingerne per januar 2016 er mindre end budgetteret.

Tabel 1.3. Operationel målopfyldelse (antal tilsagn og tilsagnsbeløb)

	Mål 2007-2013:		Realiseret i alt 2007-2013:		Målopfyldelse % af mål:	
	Antal LAG'er	Mio. kr. offentlige investeringer	Antal LAG-tilsagn	Mio. kr. tilsagn	% af antal tilsagn	% af tilsagn
Drift af LAG'er	55	170,3	156	107,3	284 %	63 %
Samarbejdsprojekter	50	0,76	55	1,6	110 %	211 %

Kilder: BTAS og Statusrapport 2014 og FOI (2010)

Kommunerne har medfinansieret LAG'ernes arbejde. Der er ikke en samlet opgørelse af omfanget heraf.

4.4 ANSØGERNE

Som forudsat i ordningen er der afsat driftsmidler til de LAG'er, som blev etableret i medfør af forordningen, landdistriktsloven og bekendtgørelsen. LAG'erne dækker de udpegede LAG-områder. Elleve af LAG'erne er kombinerede LAG og FLAG (under Fiskeriudviklingsprogrammet).

Midlerne til samarbejdsprojekter er i samtlige tilfælde bevilget til LAG'erne.

4.5 KENDETEGN VED LAG'ERNES DRIFT

Midlerne til drift af LAG'erne kan anvendes til aflønning af koordinator og til relaterede driftsudgifter. Der kan også afholdes udgifter i forbindelse med analyser og undersøgelser i lokalområdet samt til information og markedsføring om aktiviteterne og udviklingsstrategien. Endelig kan driftsmidlerne anvendes til uddannelsesaktiviteter for LAG-koordinatore og LAG-bestyrelsesmedlemmer. Der findes ingen samlede opgørelser over anvendelsen af midlerne på disse udgiftsområder.

I spørgeskemaundersøgelsen er koordinatore og bestyrelsesformænd bedt om at beskrive, hvilke opgaver, som de har varetaget i programperioden. Deres svar fremgår af Tabel 1.4.

Tabel 1.4: Hvilke arbejdsopgaver varetog du som koordinator/bestyrelsesformand?

	Koordinatorer	Bestyrelsesformænd
Administrative opgaver	100 % (29)	42 % (14)
Kontakt til Netværkscentret for LAG'en	100 % (29)	21 % (7)
Kontakt til lokalbefolkningen	97 % (28)	88 % (29)
Rådgivning i forbindelse med implementering af projekter	97 % (28)	33 % (11)
Assisterede projektholdere	100 % (29)	24 % (8)
Forberedte oplæg til bestyrelsen	97 % (28)	88 % (29)
Faciliterede og understøttede nye projektansøgninger	93 % (27)	30 % (10)

Tabel 1.4. viser, at koordinatorene har ydet en indsats på alle de nævnte områder. I kommentarerne og interviewene bemærker flere, at de har opdyrket og nogen gange også været medudviklere på projekter og her også knyttet kontakter og gødet jorden for supplerende finansiering. En af respondenterne nævner, at som enmandsbetjent sekretariat skal man være indstillet på at udføre simpelthen alle opgaver.

Bestyrelsesformændene opfatter sig som bindeled til befolkningen og til projektansøgerne. De har gode muligheder herfor, fordi de typisk bestrider andre tillidsposter i kommunalbestyrelse og foreninger. Men mange af formændene har tilsyneladende også været inde og løse praktiske opgaver. Kontakten til Netværkscentret er mest koordinatorens arbejdsområde. I kommentarerne nævner bestyrelsesformændene deres rolle som arbejdsgivere for og sparringspartnere med LAG-koordinatorene. Det understreges i et interview, at koordinator og bestyrelsesformand i høj grad samarbejder som et team. En enkelt af bestyrelsesformændene fungerede som stand-in for koordinator i en periode, hvor man ikke havde en sådan. Det viser noget om forventningerne til en fleksibel arbejdsform for både koordinatore og formænd.

En aktiv anvendelse af LEADER-metoden til at skabe udvikling og fremdrift i lokalområdet er en helt afgørende programforudsætning. I den danske lovgivning lægges der i høj grad vægt herpå. I Landdistriktsprogrammet fremhæves de gode erfaringer med denne metode fra den forrige programperiode. I metoden indgår følgende arbejdsprincipper:

1: Områdebaserede lokale udviklingsstrategier: En områdebaseret fremgangsmåde tager udgangspunkt i et lille, homogent, sammenhængende område, ofte karakteriseret af fælles traditioner, en lokal identitet, en følelse af tilhørsforhold eller fælles behov og forventninger. Områdebaseret betyder i al væsentlighed lokalt.

2: Bottom-up-metode. Dette indebærer, at de lokale er med, når der skal træffes beslutning om strategi og fastlæggelse af prioriteringer for deres lokalområde.

3: Offentlig-private partnerskab, herunder udmøntet i en lokal aktionsgruppe. En LAG er et originalt og vigtigt særtræk ved LEADER-metoden, hvor man søger at styrke tværgående alliancer både i den institutionelle infrastruktur og i de konkrete projektaktiviteter.

4: Fremme af innovation. Nye og innovative indfaldsvinkler til udviklingen af landdistrikter skal fremmes.

5: Integreerede aktiviteter for flere sektorer. Leader er ikke et sektorudviklingsprogram. Den lokale udviklingsstrategi skal være baseret på flere sektorer. Aktiviteter og projekter under de lokale strategier skal om muligt kædes sammen og koordineres under en helhedsbetragtning.

6: Netværk. Der skal ske en udveksling af resultater, erfaring og knowhow mellem LAG'er, landdistriktsaktører, organisationer og administrationer, som har en andel i udviklingen af landdistrikter, uanset om de modtager støtte fra Landdistriktsprogrammet eller ej.

7: Samarbejde. Samarbejde går et skridt videre end netværk. LAG'erne gennemfører fælles projekter med andre LAG'er og aktører, herunder i andre regioner i Danmark og udlandet.

Næsten alle - 87 % - af respondenterne i spørgeskemaundersøgelsen siger, at de bevidst har arbejdet efter LEADER-metoden. 10 % ved ikke, om de gør det, herunder 4 bestyrelsesformænd og 2 koordinatore. Den manglende helt utvetydige fokus på metoden forklares af en af respondenterne: *"LEADER-metoden er på mange måder identisk med den måde, foreninger og frivillige arbejder på, uden at man nødvendigvis er bevidst om, at det er efter en konkret metode."* Andre nævner også, at de søger at tilpasse metodevalget til opgaverne, og at der er mange tilgange i en aktiv projektmagers værktøjskasse.

Der indgår i undersøgelsen en række spørgsmål om oplevelsen af fordele og potentialer i LEADER-metoden, og besvarelsene fremgår af Tabel 1.5.

Blandt de, som bevidst bruger LEADER-metoden, er der en overvejende opfattelse af, at den virker efter hensigten. Især fremhæves mobiliseringen af lokalbefolkningen som et vigtigt udbytte. Men metoden synes også at kunne bidrage til, at der kommer nye vinkler på landdistriktets potentialer og ressourcer. De svageste effekter ses i forhold til samarbejde og erfaringsudveksling på tværs af geografier og sektorer, men respondenterne finder dog, at der kan opnås resultater også på dette område.

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Tabel 1.5. Hvor enig eller uenig er du i følgende udsagn...

	Enig	Delvis enig	Hverken / eller	Delvis uenig	Uenig	Ved ikke	Total
LEADER-metoden har bidraget til, at der er skabt flere projekter på tværs af institutioner, sektorer, virksomheder osv?	45 % (28)	26 % (16)	15 % (9)	2 % (1)	3 % (2)	10 % (6)	100 % (62)
LEADER-metoden har fremmet nye indfaldsvinkler til udviklingen i landdistrikterne?	48 % (30)	24 % (15)	11 % (7)	5 % (3)	2 % (1)	10 % (6)	100 % (62)
LEADER-metoden har betydet, at lokalbefolkningen i almindelighed er blevet engageret i arbejdet med at fremme udviklingen i landdistriktet?	60 % (37)	21 % (13)	6 % (4)	3 % (2)	2 % (1)	8 % (5)	100 % (62)
Den lokale aktionsgruppes arbejde gennem LEADER-metoden har betydet, at naturmæssige, kulturelle, historiske og økonomiske potentialer udnyttes bedre?	48 % (30)	27 % (17)	13 % (8)	2 % (1)	2 % (1)	8 % (5)	100 % (62)
LEADER-metoden har fremmet viden-spredning på tværs af institutioner, sektorer, virksomheder osv?	34 % (21)	35 % (22)	15 % (9)	5 % (3)	3 % (2)	8 % (5)	100 % (62)
LEADER-metoden har fremmet en erfaringsudveksling med aktører i andre landdistrikter?	34 % (21)	31 % (19)	11 % (7)	6 % (4)	8 % (5)	10 % (6)	100 % (62)
LEADER-metoden har tilført reel merværdi til lokalområdet sammenlignet med andre metoder og tilgange?	53 % (33)	23 % (14)	10 % (6)	3 % (2)	2 % (1)	10 % (6)	100 % (62)

Respondenterne giver yderligere kommentarer til dette spørgsmål, og her kan man med LAG-kordinatorernes ord især observere bidraget til den lokale mobilisering: *"De mange lokale partnerskaber omkring projekterne har sendt opmærksomhed ud i lokalområdet om en stærk og lokalfunderet samarbejdsform, der udfordrer 'det vi plejer' og genererer nye ideer. Partnerskaber på tværs af forvaltninger og foreninger har givet grobund for nye lokale ildsjæleprojekter, og samarbejdet*

mellem LAG og det lokale erhvervsnetværk har skabt opmærksomhed på mulighederne for at igangsætte nye udviklingsprojekter i mikrovirksomheder, som ellers ikke let finder finansiering.” ”Der har været en bivirkning af LEADER-metoden, som jeg vil kalde kompetenceudvikling for de lokale aktører i at tænke strategisk og i samlet udviklingsstrategi.” ”De tilgængelige ressourcer rækker længere og giver langt større ejerskab og stolthed.”

LEADER-metoden synes at give en merværdi sammenlignet med andre fremgangsmåder i udviklingsarbejde. Denne konklusion understøttes af Thuesen og Nielsen (2012). Deres undersøgelse peger blandt andet på, at *”det selvstyrende lokale led, som aktionsgrupperne repræsenterer, giver en bedre projektudvælgelse, fordi det bygger på et lokalkendskab og en bedre forankring i lokalsamfundet. Og metoden styrker processen fra idé til projektgennemførelse ved at åbne op for samarbejder, som ellers ikke vil blive etableret. Processen bidrager også til at indlejre og sprede viden, som kan medvirke til, at nye initiativer og projekter igangsættes.”* (p. 7). I Thuesen og Niensens rapport nævnes også merværdi i form af en lokal ansvarlighed, større synlighed, adgang til supplerende finansiering og styrkelse af lokal identitet.

En af koordinatorene fremhæver i et interview, at resultaterne blandt andet opnås ved en god tilrettelæggelse af arbejdet. Informationsmøder forud for ansøgningsrunder gør processen både synlig og effektiv, og det kan spare både LAG’erne og projektansøgere for unødigt arbejde.

Nogle af respondenterne i spørgeskemaundersøgelsen mener dog også, at noget trækker merværdien nedad, og det illustreres i følgende citat: *”LEADER-metoden skaber engagement og optimisme i landdistrikterne. Men styrelsens, EU’s og Netværkscentrets kontrolsystemer ødelægger fuldstændig LEADER-metodens opbygning og tankegang.”* En anden respondent fremhæver, at der i dagligdagen på grund af tidsnød kommer til at gå for meget sagsbehandling i aktiviteterne, mens det udadvendte og engagerende arbejde for både koordinator og bestyrelse ikke helt kommer op i det ønskede gear.

4.6 KENDETEGN VED SAMARBEJDSPROJEKTERNE

Der er implementeret 50 samarbejdsprojekter, alle lanceret af LAG’erne. Projekterne er relativt små, hvor det største var et tilsagn på 100.000 kroner og det mindste godt 7.000 kroner. I det følgende beskrives kortfattet nogle kendetegn ved projekterne.

Samarbejder med udenlandske LAG’er. Projekterne handler om erfaringsudveksling og inspiration, herunder undersøgelse af muligheder for at iværksætte senere opfølgninger med mere konkrete projekter. Projekterne betyder endvidere, at LAG-koordinatore og –bestyrelsesmedlemmer kan deltage i konferencer og møder i udlandet, hvor lokalt udviklingsarbejde er på dagsordenen, og hvor der er

mulighed for networking med perspektiver både på det korte eller den længere sigt. En af de interviewede formænd nævner, at det konkrete projekt var hovedopgaven, men der kom sideeffekter ved, at den lokale landboforening fik en vigtig kontaktflade, som den arbejder videre med.

EKSEMPEL

Europæisk samarbejde om biodiversitet. Projektet skal udvikle muligheder og koncepter for at placere bistader på offentlige steder for hermed både at styrke biodiversiteten og linke op til erhvervsudvikling, turisme, landskabsudvikling m.v. LAG-Lolland har i forbindelse med projektet aflagt besøg hos udenlandske projektdeltagere, med hvem man har udviklet en arbejds metode til at styrke biodiversitet. Der er også udarbejdet et koncept til en fælles website. Der har dog kun i mindre grad fundet en udmøntning sted af projektet i bi-relaterede aktiviteter på Lolland. Så vidt LAG-Lolland kunne bedømme, arbejdede LAG'erne i de andre lande med noget større bevillinger, og de er efterfølgende gået et skridt videre med ideerne i projektet. LAG-Lolland har fortsat kontakt med nogle af de europæiske LAG'er, som man startede samarbejdet med.

År: 2011 - Tilsagn: 40.000 kr plus 20.000 kroner

Samarbejder mellem danske LAG'er. Sådanne samarbejds-konstellationer har ofte meget konkrete og tematisk afgrænsede formål, eksempelvis et tingsamarbejde mellem Bornholm og Småøerne. Der er også, som udspringer af et geografisk fællesskab, for eksempel mellem de LAG'er, som ligger ved Gudenåen og Randers Fjord, og hvor man kan se gunstige samarbejds muligheder, blandt andet om turisme. Målet med sådanne projekter er, at man kan iværksætte større projekter, som går på tværs af geografier.

EKSEMPEL

Smagen af Kunsthåndværk er et projekt, som har kørt i Vendsyssel over en række år. Ideen er at synliggøre regionens kunsthåndværk og madkvaliteter med ét greb. Man drikker den gode lokalt producerede vin af glas pustet af glaskunstnerne. Råvarer fra fårene bliver til både dejlige pølser og skønne sweaters. Der er begivenheder i alle hjørner af geografien, som fortæller om regionens kreativitet. Tiltaget bygger på, at det ofte er de samme målgrupper blandt turister og lokalbefolkning, som både interesserer sig for mad, kunst og kunsthåndværk. Med samarbejdsinitiativet er aktiviteterne udvidet fra kun at dække ét lokalområde til at omfatte hele Nordjylland. De lokale aktører tog ideen til sig, og det drives videre efter projektets afslutning, blandt andet med turismeorganisationerne som vigtige aktører. Projektet blev i forbindelse med af rapporteringen afvist af NaturErhvervstyrelsen på grund af fejl i den måde, som regnskabet blev aflagt på. Projektet har af den grund givet anledning til meget stor frustration i de berørte LAG'er, og de efterspørger mere rum for fleksibilitet i NaturErhvervstyrelsens sagsadministration.

År: 2009 - Tilsagn: 40.000 kr

4.7 LEADERAKSENS RELEVANS

4.7.1 Relevansen af programmets ordninger og foranstaltninger

Udviklingsstrategierne indeholder statistiske oversigter over den stedfundne udvikling i LAG'områderne. Her peges der på udfordringerne i form af befolkningstilbagegang, strukturudvikling i erhvervslivet og svigtende grundlag for serviceforsyningen. Men de udpeger også på kvaliteter og styrker i lokalområderne, som kunne danne basis for en udviklingsindsats. Udviklingsstrategierne demonstrerer således et fokus på konkrete lokale problemer og potentialer. Udviklingsstrategierne redegør også for, hvordan der lokalt findes lokalt fællesskab, beredskab og udviklingsvilje, som er afgørende for, at bottom-up strategier har en chance for at realiseres.

LAG'ens rolle er central i det samlede arbejde med at fremme landdistriktsudviklingen, herunder med at etablere en udviklingsstrategi. Men koordineringen i sammenhængende politikker med andre politikområder i kommunerne og regionerne er også et af de svage punkter i mange udviklingsstrategier (Thuesen et al, 2014). Udarbejdelsen af udviklingsstrategien og det at nå i mål med en strategi, som er både realistisk og samlende, er en indikation på relevansen af LAG-systemet. Thuesen et al (2014) fremhæver, at 2007-2013-programmet var første generation med dette greb, og at der var rum for forbedring i forhold til at sikre en sammenhæng og relevans. Nogle af udviklingsstrategierne er da også revideret i løbet af programperioden.

Som det i øvrigt fremgår ovenfor, opfatter koordinatorene og bestyrelserne LEADER-metoden og dens implementering i LAG-systemet som i helt overvejende grad formålstjenlig. Der ligger mange frihedsgrader i, hvordan man helt konkret og i praksis går til opgaven i LAG'områderne. Men i forhold til implementeringen er LAG'erne bundet af Landdistriktsprogrammets foranstaltninger under Akse 3's "Attraktive Levevilkår" og "Nye arbejdspladser", indenfor hvilket de skal promovere, opdyrke, støtte og kommunikere projekter.

Man ser af Tabel 1.6, at der inden for rammerne af "Attraktive Levevilkår" er stor fokus på typer af projekter, som understøtter liv og aktivitet. Det hænger godt sammen med intentionerne i LEADER-metoden. Endvidere er det efter koordinatorenes og bestyrelsesmedlemmernes mening meget relevant, at der bidrages til at forbedre basale servicefaciliteter for befolkningen. Dette understreges af kommentarerne, som peger på, at service er af betydning for mulighederne for at sikre en bosætning. Tabellen viser også, at ICT-satsninger anses for at være mindre relevante, formentlig fordi udviklingen

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

siden programperiodens start er gået i retning af en klart bedre digital kvalitet i de danske landdistrikter. Infrastrukturaktiviteter får også en lidt mere beskeden relevansvurdering, muligvis fordi kommunerne og andre fonde opererer inden for området og supplerer LAG'ernes indsatser.

Tabel 1.6. I hvilken grad opfatter du disse som relevante i forhold til netop dit landdistrikts særlige udviklingsbehov og – potentialer i perioden 2007-2013? Indsatsområder vedrørende "Attraktive Levevilkår".

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke	Total
Etablering eller bevaring af servicefaciliteter i lokalområdet	56 % (35)	32 % (20)	8 % (5)	2 % (1)	2 % (1)	100 % (62)
ITC eller bredbåndstjenester	15 % (9)	18 % (11)	24 % (15)	29 % (18)	15 % (9)	100 % (62)
Etablering af nye eller bevarelse af luknings-truede servicefaciliteter af betydning for levevilkårene i landdistrikterne	53 % (33)	23 % (14)	10 % (6)	8 % (5)	6 % (4)	100 % (62)
Etablering af faciliteter og gennemførelse af aktiviteter af betydning for livet i landdistrikterne	84 % (52)	11 % (7)	2 % (1)	2 % (1)	2 % (1)	100 % (62)

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke	Total
Etablering af netværk, der kan styrke samarbejde og sociale relationer i landdistrikterne	45 % (28)	34 % (21)	13 % (8)	3 % (2)	5 % (3)	100 % (62)
Renovering og sanering af bygningsmassen i landsbyerne	15 % (9)	37 % (23)	24 % (15)	19 % (12)	5 % (3)	100 % (62)
Små miljøprojekter, herunder i parker og ved veje	19 % (12)	35 % (22)	31 % (19)	11 % (7)	3 % (2)	100 % (62)
Bevarelse, genopretning og forbedring af natur- og kulturarven	35 % (22)	47 % (29)	10 % (6)	5 % (3)	3 % (2)	100 % (62)
Formidling af natur- og kulturarven	37 % (23)	44 % (27)	11 % (7)	6 % (4)	2 % (1)	100 % (62)
Rekreativ infrastruktur i forbindelse med naturarven	27 % (17)	40 % (25)	26 % (16)	5 % (3)	2 % (1)	100 % (62)
Aktiviteter særligt rettet mod børn og unge	42 % (26)	44 % (27)	11 % (7)	0 % (0)	3 % (2)	100 % (62)

Tabel 1.7. viser koordinatorenes og bestyrelsesmedlemmernes vurdering af relevansen for aktivitetstyperne i "Nye Arbejdspladser". Her ses, at det at bidrage til at skabe og udvikle arbejdspladser får en meget høj relevansvurdering, herunder især skabelsen af nye mikrovirksomheder og udnyttelsen af turismepotentialer. Diversificering af landbrugsbedrifters aktiviteter ind i nye erhvervsområder og støtte til forarbejdningsvirksomheders investeringer står med en lavere relevans. Kommentarerne hertil antyder, at der har været tolkningsproblemer om reglerne, herunder uhensigtsmæssigheder i forhold til medfinansieringsmuligheder.

Tabel 1.7. I hvilken grad opfatter du disse som relevante i forhold til netop dit landdistrikts særlige udviklingsbehov og – potentialer i perioden 2007-2013? Indsatsområder vedrørende ”Nye Arbejdspladser”

	I høj grad	I nogen grad	I ringe grad	Slet ikke	Ved ikke	Total
Nyetablering af mikrovirksomhed	69 % (43)	15 % (9)	8 % (5)	3 % (2)	5 % (3)	100 % (62)
Udvikling af eksisterende mikrovirksomhed	55 % (34)	32 % (20)	3 % (2)	5 % (3)	5 % (3)	100 % (62)
Udvikling af mindre turismeaktiviteter	71 % (44)	21 % (13)	3 % (2)	3 % (2)	2 % (1)	100 % (62)
Rekreative infrastrukturer og overnatningsfaciliteter	55 % (34)	31 % (19)	10 % (6)	2 % (1)	3 % (2)	100 % (62)
Markedsføring af turismeprodukter fra området	44 % (27)	42 % (26)	6 % (4)	6 % (4)	2 % (1)	100 % (62)
Diversificering af landbrugsbedrift ind i nye aktiviteter	19 % (12)	31 % (19)	32 % (20)	8 % (5)	10 % (6)	100 % (62)
Investeringstilskud til forarbejdningsvirksomhed	24 % (15)	32 % (20)	18 % (11)	18 % (11)	8 % (5)	100 % (62)

Interviews med LAG-kordinatorer, sagsbehandlere i styrelserne og Netværkscentret viser, at LAG’erne har fundet de politiske signaler om, at beskæftigelsesfremmende aktiviteter skulle nyde en større bevågenhed, relevante, og de har aktivt søgt at efterleve dem. De er ikke uenige i vurderingen af, at erhvervsudvikling kan sætte gunstige afledte virkninger i gang og dermed komme bredere levevilkår til gode. En af de interviewede kordinatorer finder, at relevansen blev understøttet gennem et samarbejde med erhvervskontorerne. Men hun fastholder dog, at servicefaciliteter og levevilkårsaktiviteter ikke har mistet værdi og henviser til, at virksomheder i høj grad har opmærksomheden rettet mod livskvaliteten for medarbejderne og deres familier.

4.7.2 Relevansen af set-up’et med Netværkscenter og LAG’er

Netværkscentret er LAG-systemets ”backing-funktion”. Netværkscentret varetager en række opgaver, som skal sikre en kapacitetsopbygning omkring hele systemet og være bindeled til sagsadministratio- nen i NaturErhvervstyrelsen og til organer i EU. Ud over at godkende LAG’erne og udviklingsstrategi- erne samt at følge op på implementeringen, så skal Netværkscentret støtte LAG’erne med informati- ons- og vejledningsmaterialer, inspiration m.v. Netværkscentret er en hotline for spørgsmål, herunder ikke mindst om tekniske og lovgivningsmæssige forhold i de enkelte ordninger og indsatsområder.

Netværkscentrets arbejde sigter også på, at LAG'erne skaber relationer på tværs, og at der herigenem finder en gensidig læring sted, og at der skabes grundlag for fælles, større og mere ambitiøse projekter. Der afholdes regelmæssige fællesmøder, som både er rammen om vidensdeling og udvikling af samarbejdsrelationer.

Koordinatorerne og bestyrelsesformændene er ikke i slutevalueringens spørgeskemaundersøgelse spurgt direkte om Netværkscentrets relevans. I midtvejsevalueringen fremgik det, at Netværkscentret blev opfattet som relevant og nyttigt, og især var der en reference til, at centret i startfasen sikrede en meget velkommen uddannelsesaktivitet for nye LAG-medlemmer og –koordinatorer i LEADER-metoden.

Under interviews med sagsbehandlere i styrelserne og med netværkscentermedarbejdere fremgik det også, at LAG'erne opleves at have behov for støtte, og at de sætter pris på fællesarrangementerne. Der er en hensigtsmæssig arbejdsdeling mellem Netværkscentret og sagsbehandlerne i styrelsen, hvor sagsbehandlerne kan "passe driften". Som vist ovenfor, benyttes systemet faktisk af især koordinatorerne og mindre af LAG-bestyrelsesmedlemmer, og det giver en god indikation af relevansen.

I en situation med decentraliseret projektopdyrkning på den ene side og centraliseret sagsadministration er det relevant med en paraplyfunktion, som på en fleksibel måde kan Netværkscentret være LAG-ernes kontaktpersoner i København. Netværkscentret er også ministeriets vidensformidler ud i landet. Som det bemærkes af et par af LAG-respondenterne, er dette – med al respekt for og anerkendelse af Netværkscentermedarbejdernes store engagement og professionalisme – en vanskelig dobbeltrolle at administrere.

4.8 EFFEKTER

4.8.1 Indledning

LAG'er og Netværkscenter har som et sammenhængende og hinanden understøttende operationelt system flere forskellige formål. Et ønske hovedeffekt er, at der finder en mobilisering af lokale projektpotentialer sted. Formålet er også at sikre, at projekter og aktiviteter bliver bedre og mere fornyende efter at have været en tur gennem LAG'ernes kvalitetssikring. Endvidere kan det som led i porteføljen af ønskelige effekter vurderes, om LEADER-aksen fremmer samarbejde både lokalt og ud af områderne, og hvilken betydning dette samarbejde har.

Der foreligger i Landdistriktsprogrammet resultatindikatorer for LAG'ernes udbredelse og antallet af projekter, som støttes. Med 55 LAG'er i landdistriktskommunerne med en befolkning på i alt 2.892.913 personer (2007), er målet om udbredelse nået. Med et antal på næsten 4.800 projekter under Attraktive Levevilkår og Nye Arbejdspladser er LAG'erne som samlet institutionelt implementeringssystem

også nået i mål på de kvantificerede mål. Der er herudover ikke kvantificerede mål i landdistriktsprogrammet for LAG'erne performance, som det konkrete arbejde og resultaterne kan holdes op imod.

4.8.2 Effekter for projektmobiliseringen

Det er en helt afgørende antagelse i programmet, at LEADER-metodens involverende bottom-up tilgang mobiliserer lokale ideer og projekter, herunder måske nogle som ellers ikke ville have set dagens lys.

Der findes ikke en opgørelse over projektideer, som af en eller anden grund ikke har bevæget sig fra ide til ansøgning, og der findes heller ikke opgørelser over afslag, hverken i LAG'ernes behandling eller i behandlingen i styrelsen. Adspurgt om, hvorvidt LAG'erne har noget at vælge mellem, svarer en af de interviewede LAG-koordinatorer, at cirka mellem en fjerdedel og tredjedel af ansøgningerne til LAG'en ikke blev videreindstillet til NaturErhvervstyrelsen. Hertil kommer projekter, som har været under overvejelse, men ikke nåede frem til at ansøge. En anden koordinator har optalt, at 15 % af projekterne blev afvist af LAG-bestyrelsen. En forholdsvis lav afslagsprocent begrundes med, at mange projekter har været drøftet intensivt med LAG-koordinatoren på forhånd, og at urealistiske projekter dermed aldrig blev til egentlige ansøgninger.

En af koordinatorerne anfører, at man som følge af det økonomiske tilbageslag i 2008 mærkede en krisestemning i begyndelsen af programperioden. Krisen resulterede i en nervøsitet for at sætte noget i gang. Det forplantede sig også til ikke-kommercielle aktiviteter og foreningerne. Der kom efterhånden gang i ansøgningsmængden, herunder også som følge af en opsøgende aktivitet, og set over programperioden var der tilstrækkeligt med kvalitetsprojekter. Den styrkede fokus på arbejdspladser ledte til en intensivning af samarbejdet med det lokale erhvervscenter, og hermed fik ansøgninger under "Nye Arbejdspladser" et ønsket boost, fortæller denne koordinator. En anden LAG satte gang i et samarbejde med den lokale presse med henblik på at skabe større opmærksomhed omkring LAG-midler blandt virksomhedsejerne, og det medførte meget tydeligt en tilgang af ekstra projekter.

En koordinator kommer frem til, at LAG'en hen gennem hele perioden har accepteret to tredjedele af ansøgningerne, og det anses i den lokale kontekst for at være et godt grundlag for en prioritering. I prioriteringen var det blandt andet vigtigt, at medfinansieringen var på plads, og at der var en sikkerhed for, at der også (i de almenyttige projekter) var frivillige kræfter til at gennemføre dem. Denne koordinator kan ikke i sit område se en krisetendens. Også efter, at fokus ændredes i retning af flere jobskabende projekter, har der været tilstrækkeligt med projekter, og dette er sikret ved, at koordinatoren indgik i et samarbejde med erhvervscenterne om formidling af mulighederne i ordningen.

Der synes således at være en tilstrækkelig projektansøgerinteresse for programmets ordninger inden for Attraktive Levevilkår og Nye Arbejdspladser.

Koordinatorerne og bestyrelsesformændene er i spørgeskemaundersøgelsen stillet en række andre spørgsmål om deres mobilisering af lokale ideer, ressourcer og projekter. Der er givet tilsagn om tilskud til næsten 4.800 projekter, og det er projekter, som LAG'erne i større eller mindre grad har været med i udviklingen af. En af de interviewede koordinatore nævner, at man med en aktiv medvirken i projektudviklingen typisk har "gearet" projekterne 6-7 gange med private midler og med støttekroner fra andre fonde og ordninger. Der foreligger dog ikke samlet statistisk materiale, som kan knytte LAG'ernes projektmodningsarbejde effektivt til hver enkelt ansøgning. Helt i tråd med LEADER-metodens idé er processen præget af løbende kontakter og inspirationer, nogle gange løbende over en længere periode, hvilket også aflæses af støttemodtagernes evalueringer af "Attraktive Levevilkår" og "Nye arbejdspladser".

Særligt innovative projekter, hvor LAG'erne har spillet en mobiliserende og understøttende rolle, er mange, og koordinatorenes og formændene har blandt andet nævnt følgende:

- Gorilla Park, som er en turistattraktion på Sydfyn. Parken har ekspanderet på basis af gode erfaringer og har nu også etableret sig uden for Vejle
- Etablering og udvikling af multihuse i Simmersted, Jegerup, Fjeldstrup, Fole, Haderslev Næs
- Rødding Æblets By, som har givet flere afledte projekter med meget bredt lokalt fundament, baseret på æbler, forarbejdning, viden og engagement
- Virksomheden Pusats udvidelse og modernisering af produktionsapparat med nye arbejdspladser til følge
- Køle-, tappe- og labelling-udstyr til Bøllingsø Bryghus
- Kulturmødet på Mors, som er blevet en varig ny folkemøde-event med sin egen profil
- Allingåbro Hotels indretning med B&B, mødefaciliteter og butik
- Havredal Praktiske Landbrugsskoles støtte til udfordrede unges alternative vej ind i spændende idrætsaktiviteter
- Handbjerg Marina, som har udløst en meget stor frivillig indsats, og hvor marinaen efter realiseringen har betydet aktivering af nye anvendelsesmuligheder og kvaliteter i området
- Etablering af Fishing Lodge Denmark i forbindelse fisketurisme på Fyn
- Tybjergus Landsbykøbmand med integreret cafe.

Der er ikke et entydigt mønster i, hvad LAG-koordinatorerne og –formændene finder, er særligt interessante og perspektivrige projekter. Det er et udtryk for, at der er gode mobiliseringsmuligheder inden for mange tematikker, og det afspejler også lokale forudsætninger og den åbenhed, som kendetegner LEADER-metoden. Hermed bekræftes den typisk meget favnende tilgang i udviklingsstrategierne.

Der henvises til evalueringen af "Attraktive Levevilkår" og "Nye Arbejdspladser", som går ind i mere detaljerede undersøgelser af kendetegn ved projekterne og deres fornyelsespotentiale.

4.8.3 Samarbejdseffekter i lokalområdet

En meget central forventet effekt ved brug af LEADER-metoden er styrkelsen af det lokale samarbejde. Når man samarbejder, skabes der muligheder for både at få konsolideret projekternes individuelle effekter, men også at skabe synergier og afledte effekter. Koordinatorer og formænd er spurgt om, hvordan den lokale håndtering med LEADER-metoden har påvirket forskellige sider af samarbejdet i lokalområdet.

Som vist i Tabel 1.8 er der en meget stor tiltro til, at sådanne effekter for samarbejdet er nået. Koordinatorer og formænd lægger vægt på inddragelse og indflydelse. Det uddybes blandet andet på følgende måde: *"Der er skabt ejerskab til projekter, hvilket har givet et fortsat efterfølgende engagement om projektet og om nye aktiviteter. I flere områder er der direkte udviklet flere projekter, hvilket er kommet med baggrund i pilotprojektet i området."* *"Der udløses et enormt potentiale, når lokale selv tager ansvar for udvikling. Der er lagt utallige timers frivilligt arbejde både i og omkring projekterne. Stort set alle projekter tænkes ind i en lokal sammenhæng, og LAG'ens tilstedeværelse gør netop, at folk opfordres til at tænke på tværs af virksomheder, lokalområder m.m. og hjælpes til at lære af hinanden."* *"Projekterne når bredt ud, og det giver mange frivillige kræfter, lokalt ejerskab, samarbejder på tværs af kommuner, økonomisk gearing, gensidig inspiration, større lokalt kendskab, lyst til at løfte hinanden."* *"Vi sikrer, at vi får nye grupper med og ikke kun de, som vi ofte møder."*

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

Tabel 1.8. Når du ser på LAG'ens projektportefølje i perioden 2007-2013, hvor enig eller uenig er du så i, at:

	Enig	Delvis enig	Hverken / eller	Delvis uenig	Uenig	Ved ikke	Total
Den lokale håndtering af programgennemførelsen har ledt til øget lokalt samarbejde?	81 % (50)	11 % (7)	2 % (1)	3 % (2)	0 % (0)	3 % (2)	100 % (62)
Den lokale håndtering af programgennemførelsen har givet øget lokal inddragelse?	82 % (51)	15 % (9)	0 % (0)	0 % (0)	0 % (0)	3 % (2)	100 % (62)
Den lokale håndtering af programgennemførelsen har medført en højere grad af lokal indflydelse?	84 % (52)	11 % (7)	0 % (0)	2 % (1)	0 % (0)	3 % (2)	100 % (62)
Den lokale håndtering af programgennemførelsen har medført en højere grad af lokalt ejerskab?	85 % (53)	5 % (3)	3 % (2)	3 % (2)	0 % (0)	3 % (2)	100 % (62)
Den lokale håndtering af programgennemførelsen har medført øget samarbejde mellem offentlige, private og frivillige aktører?	63 % (39)	29 % (18)	3 % (2)	2 % (1)	0 % (0)	3 % (2)	100 % (62)

Dette billede om samarbejde og synergi illustreres med konkrete eksempler i Thuesen og Nielsen (2012). Opfølgningerne på udviklingsstrategier understøtter, at tilvejebringelsesprocessen for udviklingsprocesserne har betydet en mobilisering og skabelsen af en vigtig legitimitet lokalt (Thuesen et al, 2014). Der er kommet mange ideer på bordet, men strategisk kant og vilje til prioritering kunne fremmes, ifølge undersøgelsen. Mange LAG'er har ændret tilgange undervejs og i den proces forbedret deres udviklingsstrategier gennem programperioden, men Thuesen et al (2014) finder dog, at udviklingsstrategierne kan komme til at udgøre et bedre instrument i målretning af landdistrikternes politikker i en fremadrettet evaluering/opfølgning.

Der ses i Tabel 1.8 et lille forbehold i forhold til det sektoroverskridende samarbejde. Flere koordinatore og formænd skriver, at kommunalfuldmagten gør det vanskeligt at realisere projekter, hvor man for eksempel skaber en samproduktion af serviceydelser i landsbysamfund. Men de synes også, at akserne 1, 2 og 3 og foranstaltninger herunder er meget fastlåste med rigide krav til, hvem der kan være støttemodtagere. Det betyder eksempelvis, at innovative og tværgående projekter inden for bioøkonomi, fødevarer og i nogle turismeaktiviteter kan være svære at placere.

EKSEMPEL

Fødevarerudvikling på Bornholm. Gennem en længere årrække har regionale fødevarer stået helt centralt i øens udviklingsbestræbelser. Temaet har gennemsyret både LAG'en, andre erhvervsfremmeaktører og turismefremmens arbejde. Betydningen af samarbejde for at nå i mål med bestræbelserne for at skabe en synergi og for at løfte nye projekter i gang er en del af visionen. LAG'en har således i en koordineret indsats støttet gårdbutikker og fødevarerfestival, men også paraplyaktiviteter som leder frem til det ambitiøse madkulturhus. Fødevarer aspekterne er også integreret i visioner om bæredygtighed mere generelt. Øen har i meget høj grad benyttet mad som et led i turismemarkedsføringen, og det er med til at styrke synergien på tværs af sektorer. Den gensidige inspiration og store åbenhed om fødevarerpotentialerne har været afgørende for en iværksætterlyst, og der er påviselige succeser inden for fødevarer sektoren.

4.8.4 Samarbejdseffekter uden for lokalområdet

Der er givet tilskud til 50 samarbejdsprojekter, som skal knytte LAG'erne bedre sammen på tværs af geografi både i Danmark og udlandet. Både de danske og de udenlandske samarbejdsprojekter synes at have bidraget til kapacitetsopbygningen i LAG'eren, de danske projekter øjensynlig med lidt mindre udbytte end de udenlandske samarbejdsprojekter. Dette kan ses i Tabel 1.9 og 1.10.

Tabel 1.9. Har din lokale aktionsgruppe samarbejdet med andre LAG'er i DANMARK med støtte fra ordningen? – Ja - Hvor enig eller uenig er du.

	Enig	Delvis enig	Hverken / eller	Delvis uenig	Uenig	Ved ikke	Total
Støtten har bidraget til, at vi har fået mod på flere samarbejdsprojekter?	36 % (14)	33 % (13)	13 % (5)	8 % (3)	10 % (4)	0 % (0)	100 % (39)
Støtten har tilskyndet til overførsel af bedste praksis (best practice)?	36 % (14)	36 % (14)	13 % (5)	8 % (3)	5 % (2)	3 % (1)	100 % (39)
Støtten har bidraget til kompetenceudvikling?	36 % (14)	36 % (14)	23 % (9)	3 % (1)	3 % (1)	0 % (0)	100 % (39)

Tabel 1.10. Har din lokale aktionsgruppe samarbejdet med andre LAG'er FRA UDLANDET med støtte fra programmet? – Ja-Hvor enig eller uenig er du i følgende udsagn.

	Enig	Delvis enig	Hverken / eller	Delvis uenig	Uenig	Ved ikke	Total
Støtten har bidraget til, at vi har fået mod på flere samarbejdsprojekter?	54 % (7)	23 % (3)	15 % (2)	0 % (0)	8 % (1)	0 % (0)	100 % (13)
Støtten har tilskyndet til overførsel af bedste praksis (best practice)?	46 % (6)	38 % (5)	8 % (1)	0 % (0)	0 % (0)	8 % (1)	100 % (13)
Støtten har bidraget til kompetenceudvikling?	62 % (8)	23 % (3)	8 % (1)	8 % (1)	0 % (0)	0 % (0)	100 % (13)

EKSEMPEL

Madlandet i Vest er udsprunget af initiativet Vestjyske Fødevarer og Oplevelser, der er et stort samarbejde på tværs af de fire kommuner Ringkøbing-Skjern, Lemvig, Struer og Holstebro samt Region Midtjylland. Formålet var at gøre Vestjylland til et fødevarer- og oplevelsesland. Ideen gik på at koble fødevarer og oplevelser sammen på nye spændende måder med afsæt i autenticitet, renhed, enkelthed og etik. Projektet har forsøgt at spænde over flere erhvervsstøtteprogrammer og motivere fødevarerrelaterede erhverv til at tænke stort. Det betyder lancering af en række publikumsorienterede tilbud, herunder ture, kogebøger m.v. Samarbejdet er fortsat, og det er yderligere udvidet geografisk. Det er et godt eksempel på LAG'ernes initierende kraft. Initiativet er evalueret, og der skønnes at være skabt 32 arbejdspladser i de fødevarerrelaterede erhverv.

4.9 LEADERAKSENS EFFEKTIVITET

4.9.1 Målopfyldelse

Med ordningen er LEADER-aksen et vigtigt faciliterende led, som skal være med til at bygge kapacitet op til at håndtere projekter og aktiviteter i lokalområderne. LAG'erne er en hjørnesten i det lokale udviklingsarbejde. På den umiddelbare resultatside kan man konstatere, at processen er forløbet som forventet:

- LAG'erne dækker de geografiske områder, som det forudsættes i programmet
- LAG'erne har konstitueret sig som forudsat
- LAG'erne har udarbejdet udviklingsstrategier, som efterfølgende er blevet godkendt

- LAG'erne har løbende mobiliseret projekter og ideer, som er resulteret i konkrete ansøgninger i et samlet set tilstrækkeligt omfang og en tilfredsstillende kvalitet
- LAG'erne har behandlet ansøgninger og sikret indstillinger til programmets foranstaltninger LAG'erne har kommunikeret resultater og aktiviteter og samarbejdet med de lokale aktører herom.

4.9.2 Dødvægt

Leder LAG'ernes indsats til en bedre og mere effektiv implementering af Landdistriktsprogrammets akse 3, end hvis LAG-systemet ikke havde været der? Det fremgår af Tabel 1.11, at LAG-koordinatorerne og -formændene mener, at LAG-aktiviteterne har betydet flere og mere innovative projekter, end det ellers ville være tilfældet. Det er ikke sikkert, at projekterne er blevet større end ellers muligt, og dette kan skyldes, at de bygger på lokale forudsætninger og er tilpasset projektaktørernes kapacitet og brugernes efterspørgsel. LAG-aktørerne finder også, at projekterne er hjulpet sikkert i havn. Der er især en tiltro til, at vækstlaget i form af små projekter og (måske) små ansøgere får et ekstra skub fremad. Det er blandt andet sådanne additionelle effekter, som retfærdiggør LAG'ernes ressourceforbrug.

Med indsatsen mobiliseres de lokale ressourcer. Men koordinatorerne og formændene er mere forbeholdne i forhold til, om aktiviteten sætter gang i projekter på tværs af sektorer. Hvis der ikke sker en fuld udnyttelse af projektpotentialerne lokalt, så skyldes det blandt andet regler og vilkår i programmet. Ligesom evalueringen fra projektansøgerne viser, så ser LAG'erne bureaukratiet som en stærkt demotiverende faktor. Sagsbehandlingen i NaturErhvervstyrelsen italesættes i interviewene og kommentarerne i spørgeskemaanalysen som et kafkask system. LAG-koordinatorerne er derfor meget omhyggelige med at forklare mulige ansøgere om nødvendigheden af stor grundighed og tålmodighed. Nogle projektaktører anfører over for LAG'erne, at de undgår ordningen, fordi de ikke ønsker at håndtere bureaukratiet. Man kan hermed sige, at dette alt andet lige bidrager til at reducere risikoen for dødvægt, idet ansøgninger så kun kommer fra aktører, der virkelig har brug for midlerne til at realisere deres projekter.

LAG-koordinatorerne har naturligvis en partsinteresse i, at arbejdet fremstår med en additionel værdi. Men de understøttes af medlemmer af overvågningsudvalget, som også finder, at der i langt de fleste tilfælde gøres et godt stykke arbejde lokalt for at smidiggøre processerne for både ansøgere lokalt og sagbehandlere centralt.

Hvis man ser på projektansøgernes vurdering af LAG'ernes indsats i forbindelse med implementeringen af "Attraktive Levevilkår" og "Nye arbejdspladser", så ses der også her en i overvejende grad positiv vurdering af LAG'erne arbejde, hvor de gør brug af de ydelser, som tilbydes. LAG-koordinatorerne

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

får ros for at hjælpe projektaktører i kritiske situationer, dvs. især når der er problemer med sagsbehandlingen i NaturErhvervstyrelsen. LAG'erne er "oversættere" af information om vanskelige støttevilkår, og de kompenserer for utilstrækkeligheder i vejledningsmaterialet. Der er dog også enkelte kommentarer fra støttemodtagerne om dårlig rådgivning fra LAG'ernes side, hvor koordinatorene ikke var klædt godt nok på.

Tabel 1.11. Når du ser på LAG'ens projektportefølje i perioden 2007-2013, hvor enig eller uenig er du så i, at:

	Enig	Delvis enig	Hverken / eller	Delvis uenig	Uenig	Ved ikke	Total
Den lokale håndtering af programgennemførelsen har medført, at der er igangsat flere projekter end ellers muligt i lokalområdet?	87 % (54)	5 % (3)	0 % (0)	3 % (2)	0 % (0)	5 % (3)	100 % (62)
Den lokale håndtering af programgennemførelsen har betydet, at der er realiseret projekter, som ellers ikke ville være realiseret?	87 % (54)	6 % (4)	0 % (0)	2 % (1)	2 % (1)	3 % (2)	100 % (62)
Den lokale håndtering af programgennemførelsen har betydet, at der er igangsat større projekter end ellers muligt?	53 % (33)	31 % (19)	10 % (6)	3 % (2)	0 % (0)	3 % (2)	100 % (62)
Den lokale håndtering af programgennemførelsen har givet små projekter en chance, som de eller ikke ville have?	74 % (46)	13 % (8)	3 % (2)	5 % (3)	2 % (1)	3 % (2)	100 % (62)
Den lokale håndtering af programgennemførelsen har medført et højere gennemførelsesniveau for projekterne?	65 % (40)	23 % (14)	8 % (5)	0 % (0)	0 % (0)	5 % (3)	100 % (62)
Den lokale håndtering af programgennemførelsen har medført, at det lokale potentiale udnyttes bedre?	81 % (50)	11 % (7)	3 % (2)	2 % (1)	0 % (0)	3 % (2)	100 % (62)

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

	Enig	Delvis enig	Hverken / eller	Delvis uenig	Uenig	Ved ikke	Total
Den lokale håndtering af programgennemførelsen har betydet en ekstra fornyelse/innovation, som der ellers ikke ville være opnået?	66 % (41)	21 % (13)	2 % (1)	5 % (3)	2 % (1)	5 % (3)	100 % (62)
Den lokale håndtering af programgennemførelsen har resulteret i flere projekter på tværs af erhvervsgræne (for eksempel landbrug og turisme)?	35 % (22)	27 % (17)	15 % (9)	8 % (5)	6 % (4)	8 % (5)	100 % (62)

Man kan sammenholde "Attraktive Levevilkår" og "Nye Arbejdspladser" med ordningen "Børn og Unge". I "Børn og Unge" var der en central sagsbehandlingsprocedure, og ansøgningerne skulle ikke indstilles via LAG'erne. I Ordningen Børn og Unge kunne man se en lidt mere kritisk forholden sig til sagsbehandlingsprocessen. Det kan være en indikation på, at LAG'erne faktisk leverer en velkommen og sagsnær service til projektansøgerne, og at LAG-systemet dermed lever op til forventninger om en additionalitet. Det skal også tages i betragtning, at ansøgere til Børn og Unge ofte er noget mere ansøgningsvante foreninger end for eksempel virksomheder og organisationer, som søger "Attraktive Levevilkår" og "Nye arbejdspladser". Det understøtter yderligere denne indikation af en additional værdi af LAG-ernes funktioner.

LAG-systemet er en del af det samlede sagsbehandlingssystem, og der løses reelle screeningsopgaver og projektevalueringer i LAG'erne, som ellers ville skulle finde sted hos de centrale myndigheder. Den geografiske nærhed og et lokalkendskab må antages at gøre en projektbehandling enklere og dermed potentielt lede til en ressourcebesparelse, hvilket understøttes af Thuesen og Nielsen (2012). Nogle projektideer kan måske af formelle og andre årsager afvises allerede inden, at ansøger og det sagsbehandlende system bruger tid på den. Denne optimering af støttesystemet gennem LAG-ernes lokale tilstedeværelse skal især ses i lyset af, at der er mange relativt små projekter, som får støtte under akse 3.

LAG'erne har i alt håndteret omkring 5.000 sager fra til tilsagn. Hertil kommer ansøgninger, som ikke er indstillet til NaturErhvervstyrelsen, og sager, som ikke er blevet til ansøgninger. Hver sag har således i gennemsnit kostet omegnen af 10.000 strukturfondskroner. Det skal her bemærkes, at LAG-ernes funktioner med LEADER-metoden også har en bredere mobiliseringsfunktion i lokalsamfundene. I det perspektiv kan investeringen i dette led i gennemførelsen næppe betragtes som alarmerende stor.

4.10 SAMARBEJDET MELLEM LAG'ERNE OG NETVÆRKSSENTRET

4.10.1 Netværkscenter og LAG'er

På alle stadier i en programperiode er der en interaktion og et samarbejde mellem LAG'erne og Netværkscentret. Det blev tidligere vist, at koordinatorene især er kernen i denne interaktion, som omfatter alle aspekter af implementeringen. Netværkscentret er behjælpeligt med råd i forbindelse med dannelse af forening og udpegning af bestyrelse. Netværkscentret er det sted, hvor koordinatorene henter information for eksempel til udformningen af udviklingsstrategien, og det er da også Netværkscentret, som godkender den. Løbende i forbindelse med LAG'ernes sagsbehandling kan de søge afklaring på tvivlsspørgsmål omkring regler og vilkår. Endelig er der løbende inspiration at hente i møder og kurser, hvor ideen er at indarbejde og udvikle brugen af LEADER-metoden og at skabe synergi og samarbejdsrelationer på tværs af LAG'er.

Koordinatorer og formænd er spurgt om, hvor godt Netværkscentret har løst sin del af rollen, hvilket fremgår af Tabel 1.12.

LAG-koordinatorene og –bestyrelsesformændene giver generelt Netværkscentrets medarbejdere som personer og kolleger gode karakterer for en helhjertet og professionel tilgang til opgaven, og flere af dem beskriver en god kontakt og dialog i løbet af programperioden og en tilfredshed med møder m.v. Som en interviewet udtrykker det: *"Det har været et fantastisk samarbejde om et monster af et system."* Men det fremgår også af flere kommentarer, at vilkårene for arbejdet i Netværkscentret har bidraget til, at Netværkscentret ikke altid har kunnet levere på opgaven, og især ikke i den sidste del af perioden.

Tabel 1.12 illustrerer, at Netværkscentret ikke opnår topkarakterer for sin opgaveløsning, og især anføres vejledningsmaterialerne at være for dårlige. Under interviews med koordinatorene og formænd uddybes med stærke vendinger som "katastrofalt", "uprofessionelt", "forsinket" og "ikke-opdateret". Netværkscentret tilskriver problemerne arbejdspress og færre ressourcer.

Netværkscentret har leveret en udmærket skabelon til udviklingsstrategierne, men flere koordinatorene savnede mere inspiration til og rådgivning om det indholdsmæssige. Det var efterfølgende en stor opgave for Netværkscentret at behandle og godkende udviklingsstrategierne. Lidt bedre står det til med det akutte beredskab, og nogle af koordinatorene siger, at de har haft en god og tillidsfuld dialog om at få løst spørgsmål.

LAG-koordinatorene er fuldt ud opmærksomme på Netværkscentrets udfordringer, herunder de dybe konsekvenser af Revisionsrettens besøg i 2012 og overflytningen af Netværkscentrets aktiviteter

til Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter i 2011. Begge dele skabte en diskontinuitet og en ressourcemangel. En bemærkning, som kendetegner flere indspil i spørgeskemaanalysen: *"Kontinuerlige problemer pga. systemet, omstruktureringer, underbemanding, udskiftninger i personale og top-down udfordringer; ikke mangel på vilje...."* *"Sagsbehandlerne var selv fortvivlede, og jeg forstår godt, at mange valgte at gå deres vej."* Overflytningen af Netværkscentret fra NaturErhvervstyrelsen til MBBL gjorde, at nogle af de direkte informationskanaler gik tabt.

Tabel 1.12. Netværkscentrets opgave er at bistå de lokale aktionsgrupper i forskellige henseender, herunder driftsspørgsmål, vejledning om støttemuligheder og kompetenceudvikling af grupperne. Hvor enig eller uenig er du i følgende udsagn:

	Enig	Delvis enig	Hverken / eller	Delvis uenig	Uenig	Ved ikke	Total
Netværkscentret har leveret en målrettet rådgivning til min lokale aktionsgruppe?	16 % (10)	32 % (20)	23 % (14)	15 % (9)	6 % (4)	8 % (5)	100 % (62)
Netværkscentret har bidraget med inspiration til udviklingsstrategien?	6 % (4)	21 % (13)	24 % (15)	13 % (8)	24 % (15)	11 % (7)	100 % (62)
Netværkscentret har været tilgængeligt ved akutte problemstillinger?	21 % (13)	26 % (16)	19 % (12)	19 % (12)	8 % (5)	6 % (4)	100 % (62)
Netværkscentrets informationsmaterialer og vejledninger har været fyldestgørende?	3 % (2)	32 % (20)	16 % (10)	21 % (13)	24 % (15)	3 % (2)	100 % (62)

Selv om der er en opbakning omkring principperne i strukturen, så retter koordinatore og bestyrelsesformænd således en kritik af Netværkscentrets aktiviteter, som i omfang og professionalisme ikke altid svarer til forventningerne. Tabel 1.12, at viser tilfredsheden med kerneydelserne er noget blandet.

"Fra midten af programperioden (2010) og perioden ud gik det helt galt! Total mangel på overblik over ressourcer, et hav af klager der ikke blev behandlet. Samlet medførte kaos hos NaturErhverv meget store økonomiske tab hos LAG'erne. Dels tab for enkelte projektholdere, dels tab af uudnyttede støttekroner. I forlængelse af dette kaos ophørte den tekniske vejledning stort set. Koordinator møderne endte med at være skueplads for uendelige diskussioner frem for fælles afklaring og dygtiggørelse af koordinatorenes evne til at vejlede projektholderne." Denne respondent formulerer, hvad adskillige andre koordinatore og formænd også giver udtryk for i spørgeskemaundersøgelsen. Revisionsrettens

gennemgang af reglerne og skærpelse af den administrative praksis betød meget store frustrationer lokalt, og sagsbehandlingstiderne blev meget lange. Især rejstes en kritik af, at regler blev ændret med tilbagevirkende kraft. Selv om de administrative opstramninger ikke kunne tilskrives Netværkscentret, så kom centrets servicetilbud på en kraftig prøve. Hverken NaturErhvervstyrelsen – eller for den sags skyld LAG'erne - havde et kriseberedskab, der tilstrækkeligt hurtigt og effektivt kunne håndtere opstramningen. Denne opfattelse svarer til konklusioner af en intern undersøgelse gennemført af PA Consulting Group (2013).

Man kan i øvrigt iagttage af kommentarer i spørgeskemaerne og af interviews, at nogle LAG-koordinatører og –formænd ikke klart kan skelne mellem sagsbehandlerens og Netværkscentrets arbejdsopgaver og ansvar.

4.10.2 LAG'ernes udfordringer i samspillet mellem projekter og system

LAG-koordinatørerne har en rolle og opgave med at assistere projektaktørerne i projektansøgningsfasen. Herved skal implementeringsprocessen af programmet smidiggøres. Det er en opgave, som de løser helhjertet. De finder ifølge spørgeskemaundersøgelsen, at de i almindelighed har den fornødne tid og kapacitet til det. I LAG'en går processen tilsyneladende i de fleste tilfælde glat. En af de interviewede koordinatører har dog nævnt, at hun også har brugt en del ubetalte "interessetimer" på opgaven.

Tabel 1.13. Vi vil bede om din vurdering af udfordringer på forskellige stadier i projekternes implementering

	En udfordring for:				Ikke en udfordring for nogen projekter	Ved ikke/ikke relevant	Total
	de fleste projekter	mange projekter	nogle projekter	få projekter			
Ansøgningskemaets indhold og opbygning	47 % (29)	31 % (19)	19 % (12)	0 % (0)	2 % (1)	2 % (1)	100 % (62)
Vejledningsmaterialer på skrift eller på internettet	47 % (29)	34 % (21)	13 % (8)	2 % (1)	2 % (1)	3 % (2)	100 % (62)
Den tid, som koordinator har til rådighed til råd og vejledning	5 % (3)	19 % (12)	29 % (18)	24 % (15)	18 % (11)	5 % (3)	100 % (62)
Sammenhængen mellem projektet og udviklingsstrategien	2 % (1)	13 % (8)	34 % (21)	37 % (23)	13 % (8)	2 % (1)	100 % (62)

SLUTEVALUERING AF DET DANSKE LANDDISTRIKTSPROGRAM 2007-2013

	En udfordring for:				Ikke en udfordring for nogen projekter	Ved ikke/ikke relevant	Total
	de fleste projekter	mange projekter	nogle projekter	få projekter			
Koordinatorens eller bestyrelsens faglige viden inden for projektets område	2 % (1)	0 % (0)	15 % (9)	47 % (29)	34 % (21)	3 % (2)	100 % (62)
Sagsbehandlingstiden i LAG'en	3 % (2)	3 % (2)	21 % (13)	31 % (19)	39 % (24)	3 % (2)	100 % (62)
Sagsbehandlingstiden i MBBL/NaturErhvervstyrelsen/Erhvervsstyrelsen	77 % (48)	18 % (11)	2 % (1)	0 % (0)	2 % (1)	2 % (1)	100 % (62)
Medfinansieringen	15 % (9)	45 % (28)	27 % (17)	8 % (5)	2 % (1)	3 % (2)	100 % (62)
Mellefinansiering af projektkomkostninger	37 % (23)	31 % (19)	18 % (11)	8 % (5)	3 % (2)	3 % (2)	100 % (62)
Forståelsen af regler og krav i programmet	44 % (27)	29 % (18)	15 % (9)	6 % (4)	3 % (2)	3 % (2)	100 % (62)
Begrænsningen af omkostningstyper, som kan finansieres af projektmidler	19 % (12)	29 % (18)	32 % (20)	11 % (7)	3 % (2)	5 % (3)	100 % (62)
Afrapportering	16 % (10)	27 % (17)	29 % (18)	11 % (7)	13 % (8)	3 % (2)	100 % (62)
Bemærkninger og krav ved kontrolbesøg	8 % (5)	16 % (10)	23 % (14)	23 % (14)	15 % (9)	16 % (10)	100 % (62)
Tiden fra afholdelse af udgifter og til udbetalingerne fra ordningen	77 % (48)	13 % (8)	6 % (4)	0 % (0)	2 % (1)	2 % (1)	100 % (62)
Tidsbegrænsningen for bevillingen	6 % (4)	18 % (11)	39 % (24)	24 % (15)	10 % (6)	3 % (2)	100 % (62)

Koordinatorer og formænd er bedt om at vurdere de udfordringer, som projekterne løber ind i. Det ses af Tabel 1.13, at bureaukratiet er det væsentligste kritikpunkt, og her stemmer LAG-kordinatorernes og –formændenes vurderinger overens med ansøgenes. Sagsbehandlingstiden er den helt store synder, men også mangler ved ansøgningsmateriale og vejledninger synes at være graverende. De finder forvaltningen kritisk, og her er lange udbetalingstider af særlig betydning. Koordinatorerne og formændene oplever i lidt mindre grad, at der er problemer med andre forhold.

LAG'erne peger på, at den meget kraftige opstramning af sagsbehandlingen efter Revisionsrettens gennemgang har gjort det sværere for projekterne og også mere tidskrævende for LAG'erne at udfylde

mobiliseringsrolle og facilitatorfunktionen i det samlede system. De finder især følgende krav og vilkår belastende for den lokale opbakning til LAG: 1) at alle bilag skal indsendes, 2) at der skal indhentes flere tilbud på for eksempel bygge- og anlægsarbejder, 3) at frivillige ikke må honoreres med selv meget små erkendtligheder, 4) at revisorer underkendes, 5) at der sker afkorting af støtten i tilfælde af fejl, og 6) at klagesager så sjældent giver klager ret.

4.11 EVALUERINGSKONKLUSIONER FOR LEADERAKSEN

4.11.1 Styrker ved LEADERAKSEN

Af styrker ved LEADER-AKSEN skal især nævnes:

- Opbygningen af LAG-systemet er sket efter programmets mål og forventninger, herunder etablering af LAG-grupper, udarbejdelse og vedtagelse af udviklingsstrategier og igangsætning af projektansøgningskadencer. Der har været mindre forsinkelser her, som har givet programmet en forventet tomgangsperiode i 2007. LAG'erne har fungeret tilfredsstillende stabilt og operationelt funktionsdueligt gennem hele perioden med et forventeligt niveau af personaleudskiftninger m.v.
- LAG'erne er blevet indarbejdet som en vigtig og anerkendt del af en lokal institutionel udviklingsinfrastruktur. Processen med anvendelsen af LEADER-metoden har betydet en mobilisering af den institutionelle kapacitet med mange foreninger og organisationer i landdistrikterne. Både LAG'erne og NaturErhvervsstyrelsen giver udtryk for en høj grad af værdsætning af LEADER-metoden.
- Mobiliseringen har ledt til en udvikling af en tilstrækkelig stor og kvalitativt tilfredsstillende projektportefølje inden for ordningernes formål. LAG'erne har demonstreret, at de er i stand til at fremme projekter, hvor der er lokale potentialer og ressourcer, og de har fulgt virkningsfuldt op på de politiske signaler i den sidste del af perioden om et større jobfokus. Generelt finder LAG-aktørerne ordninger og indsatsområder relevante ud fra de potentialer, som de møder i deres lokalsamfund.
- På det personlige plan har været et tillidsfuldt samarbejde mellem LAG'erne og Netværkscentret i hele perioden og en tilfredshed om den kollegiale vejledning og inspiration samt styrkelsen af netværksarbejde.

- LAG-kordinatorer og –formænd mener, at den lokale forankring og LEADER-metoden reelt leder til en merværdi i form af styrket samarbejde, flere og bedre projekter og større engagement. På grund af den lokale projektscreening og medudvikling kommer merværdien også til udtryk i en mere effektiv sagsbehandling, end det ville være sandsynligt i en central procedure.

4.11.2 Svagheder ved LEADER-AKSEN

- Problemer i NaturErhvervstyrelsen med at skabe grundlag, etablere driftssikre systemer og opbygge kompetencer og procedurer forplanter sig negativt ned til LAG'erne. De mener, at de bruger meget tid på at håndtere følgevirkninger af forsinkelser og fejl. Koordinatorer og formænd finder, at de lokalt står på mål for noget, som de reelt ikke har mulighed for at agere på. De er stærkt utilfredse med NaturErhvervstyrelsens ledelsehåndtering af sin del af opgaven gennem hele programperioden, og især i den sidste del af perioden. Der går herved en potentiel ekstra merværdi ved LEADER-metoden tabt.
- Netværkscentret er en god brobyggende institution i LEADER-aksen, men vejledningerne var forsinkede og utilstrækkelige, og derved er nogle mulige stordriftsfordele i aksen tabt på gulvet.
- Akilleshælen lokalt er de mange små projekter. Mange ting ville på den ene side ikke komme i gang i landdistrikterne uden, at disse muligheder for småskalaindsatser bliver grebet og udnyttet. Men på den anden side savnes også et større antal overgribende, tværsektorielle og samarbejdsorienterede projekter, som peger innovativt fremad. Både programvilkår og lokale faktorer hindrer en fuld udnyttelse af tværgående synergier. Nogle LAG'ere har dog vist sig i stand til at finde gode løsninger og fremgangsmåder, og de inspirerer andre.
- LEADER-AKSEN fremstår i nogen grad som afkoblet og isoleret fra de andre lokale og regionale erhvervs- og udviklingsfremmesystemer og fra kommunernes planlægning. LAG'erne søger selv at skabe relevante koblinger, men der var i programperioden ikke altid en strategisk fokus herpå. Dermed kan der mistes også noget additional værdi.

5. REFERENCER

5.1. BILAG REFERENCER FOR LEADER

Den Europæiske Revisionsret (2010): *Gennemførelsen af LEADER metoden til udvikling af landdistrikterne. Særberetning nr. 5*. Luxembourg: Den Europæiske Unions Publikationskontor.

http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/cont/dv/sr5_/sr5_da.pdf

FOI (2010). *Landbrugets økonomi 2010*. København: FOI.

Kommunernes Landsforening (2014). *Danmark i forandring*. København.

PA Consulting Group (2013). *Optimering af LAG-ordningerne. Indsatser til reduktion af gennemløbstider i sagsbehandlingen i LAG-ordningen*. Notat til Udvalget for Landdistrikter og Øer.

<http://www.ft.dk/samling/20131/almdele/ul%C3%B8/bilag/30/1298180.pdf>

Thuesen, A. A., & Nielsen, N. C. (2012). *Merværdien af LEADER*. Esbjerg: Center for Landdistriktsforskning.

Thuesen, A. A., Ditlevsen, S. E., & Kromann, D. S. (2014). *Hen mod kommende projektprioriterings- og evalueringstværværktøjer for de lokale udviklingsstrategier. Opsamling og anbefalinger*. Esbjerg: Center for Landdistriktsforskning.

Thuesen, A. A., Ditlevsen, S. E., & Kromann, D. S. (2014). *Evaluering af LAG-udviklingsstrategierne under Landdistriktsprogrammet og Fiskeriudviklingsprogrammet 2007-2013*. Esbjerg: Center for Landdistriktsforskning.

5.2 REFERENCER FOR ATTRAKTIVE LEVEVILKÅR

CEDI (2012). *Innovative veje til vækst og velfærd i land- og yderkommunerne*. København: CEDI.

Kommunernes Landsforening (2014). *Danmark i forandring*. København.

Tanvig, H. W. (2014): *Lokalsamfund som nye entreprenører – erfaringer fra ØSE-projektet (Øsamfund udvikler socialt entreprenørskab)*. Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter

Thuesen, A. A., Ditlevsen, S. E., & Kromann, D. S. (2014). *Evaluering af LAG-udviklingsstrategierne under Landdistriktsprogrammet og Fiskeriudviklingsprogrammet 2007-2013*. Esbjerg: Center for Landdistriktsforskning.

5.3 REFERENCER FOR NYE ARBEJDSPLADSER

Copenhagen Economics (2012). *Bioøkonomiens potentialer og værdien for landdistrikterne*. København.

Det nationale Turismedforum (2016). *Statusanalyse af turismens udvikling og konkurrenceevne*. København

Erhvervsstyrelsen (2016.) *Registerbaseret effektmåling af den virksomhedsrettede LAG-indsats 2007-2013*. Erhvervsstyrelsen.

Hjalager, A. M. (2015). *Innovation og eksport i landdistrikter og yderområder*. Esbjerg: Center for Landdistriktsforskning.

Jensen, J.D. & Jensen, H.G. (2013). *Kvantitative målsætninger for landdistriktsprogrammet. IRFRO Udredning 2013/2*. København: Københavns Universitet.

IRISGroup (2016). *Vækstlaget i Region Sjælland*. København

IRISGroup, Copenhagen Economics & Erhvervsstyrelsen (2016). *Midtvejsevaluering af Markedsmodningsfonden. Rapport 1 – Effekter og merværdi*. København.

Johansen, P. H., & Thuesen, A. A. (2011). *Det, der betyder noget for livet på landet...* Esbjerg: Center for Landdistriktsforskning.

Kommunernes Landsforening (2014). *Danmark i forandring*. København.

Larsen, J.F.H. (2013). *Virksomheders overlevelsesgrader og vækst: en sammenligning af fire kommunetyper*. Esbjerg: Center for Landdistriktsforskning.

Larsen, J.F.H. (2014). *Danmarks land- og yderkommuner 2001-2011: Et erhvervsøkonomisk overblik*. Esbjerg: Center for Landdistriktsforskning.

Miljøministeriet (2013). *Grøn omstilling – nye muligheder for hele Danmark. Landsplanredegørelse 2013*. København.

Mogensen, R., & Møller, J. (2006). *Ny dynamik i Danmarks yderområder: landdistrikter og landsbyer*. Thisted Kommune: Realdania.

NaturErhvervsstyrelsen (2016). *Statusrapport for 2014 om gennemførelsen af det danske Landdistriktsprogram*. København.

PA Consulting Group (2013). *Optimering af LAG-ordningerne. Indsatser til reduktion af gennemløbstider i sagsbehandlingen i LAG-ordningen*. Notat til Udvalget for Landdistrikter og Øer.

<http://www.ft.dk/samling/20131/almdel/ul%C3%B8/bilag/30/1298180.pdf>

Realdania (2012). *Agenda Y*. København.

Sørensen, J.F.L. (2014). *Landdistrikternes befolknings- og beskæftigelsesudvikling*. Esbjerg: Center for Landdistriktsudvikling.

Tanvig, H. W. (2012). *Nyt brug af land - nye landbrugere - integrerende iværksætter i landdistrikter*. København: Skov & Landskab, Københavns Universitet.

Thuesen, A. A., Ditlevsen, S. E., & Kromann, D. S. (2014). *Evaluering af LAG-udviklingsstrategierne under Landdistriktsprogrammet og Fiskeriudviklingsprogrammet 2007-2013*. Esbjerg: Center for Landdistriktsforskning.

5.4 REFERENCER FOR BØRN OG UNGE

Damvad A/S (2014). *Inddragelse af unge i udviklingen af mindre byer og landdistrikter*. København: Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter.

Danske Regioner (2011). *Afstand har betydning for gennemførelse af en ungdomsuddannelse*. Notat. København.

Epinion (2010). *Midtvejsevaluering af Landdistriktsprogrammet*. København: Epinion.

Kommunernes Landsforening (2014). *Danmark i forandring*. København.

Realdania, KL og Erhvervsstyrelsen (2016). *Erhvervsanalyse af Kommuner på Forkant*. København.

Sørensen, N.U., Olsen, P. & Pless, M. (2014). *Unge i landdistrikter og yderområder Et kvalitativt studie af unge i fire lokalområder*. Roskilde: Center for Ungdomsforskning.

EPINION

OM OS

Vi er et af Skandinaviens største konsulent- og analysefirmaer med kontorer i Danmark, Grønland, Norge, Storbritannien, Sverige, Tyskland, Vietnam og Østrig.

Vi er en mangfoldig arbejdsplads med internationalt perspektiv og samarbejdspartnere i hele verden og beskæftiger mere end 150 fastansatte medarbejdere og 500 interviewere.

Vi leverer skræddersyede undersøgelser, der sikrer et solidt grundlag for optimale beslutninger. Vores mål er altid at præsentere analyseresultater og yde rådgivning af højeste kvalitet.

EPINION AARHUS

HACK KAMPMANN'S PLADS 1-3
8000 AARHUS C
T: +45 87 30 95 00
E: TV@EPINION.DK
W: WWW.EPINION.DK

EPINION KØBENHAVN

RYESGADE 3F
2200 KØBENHAVN N
T: +45 87 30 95 00
E: TYA@EPINION.DK
W: WWW.EPINION.DK